

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

B. Mustafoyev

MUSIQA O‘QITISH METODIKASI
(5111100- musiqa ta‘limi yo‘nalishi talabalari uchun)

Buxoro-2021

UDK.

Mustafoyev B.I.

Musiqa o‘qitish metodikasi [Matn]: o‘quv qo‘llanma/ B. Mustafoyev-Buxoro:
OOO “Sadridin Salim Buxoriy” Durдона nashriyoti, 2021. - b. **KBK**
74.263ya73

O‘quv-qo‘llanma O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligining 2021 yil 18 avgustdagi 356-sonli buyrug‘iga asosan nashr etishga ruxsat berilgan. Ro‘yxatga olish raqami 356-068.

Mazkur o‘quv qo‘llanma 5111100-musiqa ta‘limi yo‘nalishi talabalari va umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarining “Musiqa madaniyati” fani o‘qituvchilari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, unda fanning maqsad va vazifalari metodologik asoslari, didaktik asoslari ta‘lim metodlarining ta‘rifi, fanni o‘qitish jarayonida innovatsion pedogagik texnologiyalardan foydalanish kabi metodik masalalar yoritilgan.

Mas‘ul muharrir:

Xodjaev B.Q., Buxoro davlat universiteti dotsenti, pedagogika fanlari nomzodi.

Taqrizchlar:

Qodirov R.G., O‘zbekiston davlat Konservatoriyasi professori.

Madrimov B.X., Buxoro davlat universiteti professori.

KIRISH

Mamlakatimizda oliy ta'lim tizimini rivojlantirish yuqori malakali kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, yoshlarning aqliy qobiliyatlari, iqtidorini namoyon etishi va jismoniy hamda ma'naviy barkamol shaxs sifatida shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish kabi dolzarb vazifalar belgilab berilgan. Ushbu dolzarb vazifalarni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risidagi Qonuni", Davlat ta'lim standartlari, umumiy o'rta ta'limning "Milliy o'quv dasturi" muhim ahamiyatga ega hujjatlardir.

Mazkur o'quv qo'llanma talablar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, oliy pedagogik ta'lim yo'nalishidagi muassasalarning musiqiy ta'lim sohasida tahsil olayotgan talabalari hamda umumiy o'rta ta'lim tizimi musiqa madaniyati fani o'qituvchilari uchun tavsiya qilinadi.

O'quv qo'llanmada "Davlat ta'lim standarti" (DTS), "Milliy o'quv dasturi" talablariga muvofiq musiqa madaniyati faniga qo'yilgan talablar, fanni o'qitish metodikasi va mazmuni, predmetning malaka talablari, o'qitish shakllari, metod, uslub, vositalari to'g'risida ma'lumotlar berilgan.

Mazkur o'quv qo'llanma talabalarning kasbiy tayyorgarligini shakllantirishda, musiqiy - ijodiy bilim, ko'nikma va malakalarini chuqurroq o'zlashtirishda, musiqiy - pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirishga hamda mahoratlarini oshirishga imkoniyat yaratadi.

Musiqiy ta'lim yo'nalishi uchun mo'ljallangan "Musiqqa o'qitish metodikasi", deb nomlangan o'quv qo'llanmada fanning o'qitish sohasi, maqsadi, vazifalari, o'qitish tamoyillari va metodlari tasnifi hamda ularning o'ziga xos pedagogik-psixologik xususiyatlari hamda 1-7 sinflarda musiqa darslarini tashkil etish mazmuni, metodikasi, shuningdek, xorijiy mamlakatlarda musiqa ta'limi tizimi to'g'risida ilmiy-metodik va didaktik masalalar bayon etilgan.

Shuningdek, qo'llanmada mamlakatimizda musiqa madaniyati ta'limiga oid olib borilayotgan islohotlar, musiqa ta'lim-tarbiyasi masalalariga doir qabul qilingan me'yoriy-uslubiy hujjatlar, ta'lim muassasasida bo'lishi lozim bo'lgan musiqa madaniyati fani o'quv xonasi hamda uning jihozlanishi haqida ham ma'lumotlar kiritilgan.

MUSIQA MADANIYATI TA'LIMI ISLOHOTLARI

Musiqa ta'lim- tarbiyasiga doir me'yoriy va o'quv-uslubiy hujjatlar

Hozirgi zamon musiqa pedagogikasi fani oldida turgan muhim muammolardan biri – ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligini oshirish hisoblanadi. Zero, musiqa ta'lim-tarbiyasi ma'naviy kamolotini ta'minlovchi muhim omillaridan biri bo'lib, inson tuyg'ulariga ta'sir etish bilan uni ma'naviy – axloqiy jihatdan tarbiyalaydi.

Keyingi yillarda mamlakatimizda musiqiy ta'lim-tarbiyani rivojlantirish borasida qator me'yoriy va o'quv-uslubiy hujjatlar qabul qilindi, dasturlar tayyorlanib, darsliklar nashr ettirildi, o'quv-metodik adabiyotlar chop etildi.

Umumta'lim maktabida musiqa ta'limi mazmunini yanada oshirish, tarbiya jarayoni samaradorligini oshirishda Davlat ta'lim standartining ahamiyati katta. 2017 yil 6 apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" gi 187-sonli qaror bilan Musiqa madaniyati fanidan Davlat ta'lim standarti tasdiqlandi. Unda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida musiqa madaniyati fanini o'qitishning maqsadi - o'quvchilarning ma'naviy, badiiy, axloqiy madaniyatini shakllantirish, milliy g'urur, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ijodiy mahorat, nafosat va badiiy didini o'stirish, o'zbek hamda jahon kompozitorlari asarlarini tinglab tushunish va undan zavqlanishga o'rgatishdan iborat, deb belgilandi.

Hujjatda maktabda boshlang'ich ta'limning muhim jihatlaridan biri- o'quvchilarda musiqiy savodxonlik malakalarini shakllantirishdan iboratligi e'tirof etildi. Umumta'lim maktablari musiqa madaniyati o'quv dasturiga taalluqli musiqa savodi malakalarini mustahkam o'zlashtirilishi, o'quvchilar ongi va shuurida uzoq vaqt saqlanib qolishi, ular mavjud musiqiy bilim, malaka va ko'nikmalardan kundalik faoliyatda qo'llay olishlariga erishish lozimligi qayd etildi.

Musiqa madaniyati fanini o'qitishning oldiga esa o'quv fani bo'yicha egallagan bilim, ko'nikma va malakalarni amaliyotda qo'llash orqali o'quvchilarda kuzatuvchanlikni, musiqiy xotirani, obrazli tasavvur qilishni, ijodkorlikni, tashabbuskorlikni, badiiy va musiqiy didni rivojlantirish asosida fikr doirasini kengaytirish, o'zbek va jahon kompozitorlari asarlarini hamda turli musiqiy janrlarni bir-

biridan farqlay olish, tayanch va umumiy kompetensiyalarni shakllantirish hamda rivojlantirish kabi vazifalar qo'yildi¹.

Yoshlarni milliy musiqa san'atiga qiziqtirish, musiqiy merosimiz bilan tanishtirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 17 noyabrda "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori muhim ahamiyat ega. Unda xalqimiz madaniy merosining ajralmas qismi bo'lgan milliy maqom san'ati o'zining qadimiy tarixi, teran falsafiy ildizlari, betakror badiiy uslubi va boy ijodiy an'analari bilan ma'naviy hayotimizda muhim o'rin egallayotganligi ta'kidlab o'tildi. Qarorda o'zbek milliy maqom san'ati markazining asosiy vazifalari etib quyidagilar belgilandi: jumladan, xalqimiz, xususan, yosh avlodni maqom san'ati bilan keng tanishtirish orqali ularda milliy o'zlikni anglash tuyg'usi, yuksak badiiy-estetik did va tafakkurni kamol toptirish, ta'lim muassasalariga mohir maqomchi san'atkorlarni biriktirish va shu asosda "Ustoz-shogird" maktablarini tashkil etish vazifasi topshirildi².

Qarorga binoan Shahrisabz shahrida 2018 yilning 6-10 sentabr kunlari o'tkazilgan Xalqaro maqom san'ati anjumanida Prezidentimiz so'zlagan nutqida: "Maqom ohanglari, maqom ruhi va falsafasi har bir inson qalbidan, avvalo, unib-o'sib kelayotgan yosh avlodimizning ongi va yuragidan chuqur joy olishi uchun bor imkoniyatlarimizni safarbar etishimiz zarurligi alohida ta'kidlanib: "Agar biz asl, haqiqiy san'atni bilmoqchi, o'rganmoqchi bo'lsak, avvalo, mumtoz maqom san'atini bilishimiz, o'rganishimiz kerak", "Agar biz san'atni, madaniyatni ko'tarmoqchi bo'lsak, avvalo, mumtoz maqom san'atini ko'tarishimiz kerak" ligi alohida e'tirof etildi³.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev rahbarligida 2019 yil 19 martdagi "Yoshlar bilan ishlashni samarali tashkil etishda madaniyat, san'at, sport, axborot texnologiyalari, kitob o'qishga qiziqishini oshirish bo'yicha 5 ta muhim tashabbusni amalga oshirish to'g'risida" o'tkazilgan vidioselektor majlisida esa

¹ "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" gi 187-sonli qarori. (Musiqqa madaniyati fanidan Davlat ta'lim standarti). 2017 y. 6 aprel

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 17 noyabrdagi "O'zbek milliy maqom san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ - 3391-sonli qarori //Xalq so'zi. 2017. - 18 noyabr

³ Prezident Shavkat Mirziyoevning "Xalqaro maqom san'ati anjumani" ning ochilish marosimidagi nutqi". //Xalq so'zi. 2018 y. - 7 sentabr

yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish maqsadida ularni madaniyat va san'atga jalb etish, sportga qiziqtirish, kitob o'qishga chorlash, axborot texnologiyalariga o'qitish va xotin-qizlarga ishchi o'rinlar yaratish bo'yicha muhim vazifalar belgilab berildi. Albatta, 5 ta tashabbus mazmun va g'oya jihatidan bir-biri bilan uzviy bog'liqlikda amalga oshirilmoqda. Birinchi tashabbus- yoshlarning musiqa, tasviriy san'at, adabiyot, teatr va san'atning boshqa turlariga qiziqishlarini oshirishga qaratilgan.

Har bir tashabbusning maqsadi aniq belgilangan bo'lib, ushbu tashabbus yosh avlodni ma'naviy jihatdan kamol toptirish, ularning bo'sh vaqtini mazmunli va samarali o'tkazish ishlarini qamrab olishi, san'at va madaniyat sohasi ishtirokida amalga oshirib borilishi bilan ahamiyatlidir. Bu esa maktab va maktabdan tashqari ta'lim muassasalarida amaliy fanlarni o'qitishni yanada takomillashtirishga asos bo'ladi.

Bugungi kunda pedagogik ta'lim jarayonlarini tashkil etish va boshqarish zamonaviy yoshdashuvlarni taqozo etmoqda. "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz", deya ta'kidlanishi mamlakat yoshlarini kelajakda yuqori malakali mutaxassislar etib tarbiyalashda alohida e'tibor qaratilayotganligidan dalolatdir¹.

Prezidentning Oliy Majlisga Murojaatnomasi asosiy jihatlarida amaliy fanlarni o'qitish, bu yo'nalishda bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash borasida alohida ta'kidlab o'tildi.

Bu haqda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 27 fevraldagi PQ 4623-sonli "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qarori qabul qilindi. Qarorga asosan musiqiy ta'lim tasviriy san'at va muhandislik grafikasi, texnologiya ta'limi, jismoniy madaniyat, chaqiriqqacha harbiy ta'lim hamda maktabgacha va boshlang'ich ta'limda jismoniy tarbiya va sport yo'nalishlari bo'yicha 3 yillik bakalavrluk ta'limi joriy

¹ Mirziyoev Sh. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.- Toshkent. O'zbekiston, 2016 y. – B. 14.

etildi. Oliy pedagogik ta'lim tizimida mutaxassis-o'qituvchilar tayyorlash ishi yo'lga qo'yildi.

Umumiy o'rta ta'limda "Milliy o'quv dasturi"ning ishlab chiqilishi va bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etilishi muhim ahamiyatga molik masalalardan biridir. Unda musiqa madaniyati fanini o'qitishning Konsepsiyasi 8-bobdan iborat bo'lib, quyidagicha nomlanadi:

1-bob- Umumiy qoidalar.

2-bob- Musiqa madaniyati fanini o'qitishning joriy holati va mavjud muammolar.

3-bob- Musiqa madaniyati fanining maqsad va vazifalari.

4-bob- Musiqa madaniyati fanining o'quv-metodik ta'minotini rivojlantirish.

5-bob- Musiqa madaniyati fanining moddiy-texnik ta'minotini mustahkamlash.

6-bob- Musiqa madaniyati fanini o'qitish metodologiyasi.

7-bob- Konsepsiyani amalga oshirish mexanizmi.

8-bob- Yakuniy qoidalar.

Birinchi bobda - O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimida musiqa madaniyati fanini o'qitishni rivojlantirish Konsepsiyasi, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-sonli Farmoni asosida qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi" hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoevning 2020 yil 24 yanvarda Oliy Majlisga Murojaatnomasida belgilangan vazifalar ijrosi yuzasidan ishlab chiqilganligi bayon etilgan. Shuningdek, Konsepsiya umumiy o'rta ta'lim muassasalarida musiqa madaniyati fanini o'qitishni rivojlantirishning asosiy tendensiyalari belgilab berilgan.

O'zbekistonda san'at, ma'naviy, estetik va badiiy an'analarni avloddan-avlodga yetkazish, yoshlarni san'at asarlarini idrok etishga o'rgatish orqali badiiy madaniyatini rivojlantirish, ma'naviy-intellektual salomatligini asrash, o'quvchilarda sog'lom dunyoqarashni shakllantirish kabilar asosiy vazifa ekanligi qayd etilgan.

Ushbu fanni o'qitishda uzviylik va uzluksizlikni ta'minlash orqali o'quvchilarda madaniy qadriyatlarga asoslangan ijodiy va shaxsiy fazilatlar shakllantirilishi lozim bo'lsa-da, mazkur fan

mazmuni hamda o'qitishda mavjud bo'lgan ayrim muammolar ham sanab o'tilgan.

Uchinchi bobda musiqa madaniyati fanining maqsadi-o'quvchilarga san'at, badiiy-estetik va ijtimoiy-emotsional ko'nikmalar, milliy, umummadaniy qadriyatlarga asoslangan shaxsiy fazilatlar, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishdir, deb belgilangan hamda musiqa madaniyati fanining vazifalari yoritilgan.

To'rtinchi bobda musiqa madaniyati fanining ilmiy-metodik ta'minotini rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilishi lozim bo'lgan tadbirlar bayon etilgan. Musiqa madaniyati fani bo'yicha sinflar kesimida o'quv-metodik majmualarni ishlab chiqish prinsiplari asosida amalga oshirilishi ta'kidlanib, o'quv-metodik majmualarni ishlab chiqishda qo'yiladigan talablar o'z ifodasini topgan.

Musiqa madaniyati fani moddiy-texnik bazasini mustahkamlash bo'yicha amalga oshiriladigan tadbir haqida tushunchalar keltirilgan.

Musiqa madaniyati fanini o'qitishning asosiy tamoyillari, fanning aniq maqsadga qaratilganligi, musiqa madaniyati fani bo'yicha o'quvchilar faoliyati natijalariga qo'yiladigan talablar, fan mashg'ulotlarini o'tkazish jarayoni o'qitishning ilg'or metodikalari, maktab, oila va madaniy muassasalarning o'zaro hamkorligidagi faoliyatga asoslangan holda tashkil etilishi lozimligi ta'kidlangan. Shuningdek, musiqa madaniyati fani bo'yicha o'quv dasturlari ishlab chiqishda malaka talablari va ilg'or tajribalarni hisobga olish muhimligi, darsliklarga qo'yiladigan talablar ko'rsatilib o'tilgan.

Konsepsiyani amalga oshirish mexanizmi, chora-tadbirlari belgilangan.

Musiqa madaniyati fani bo'yicha ishlab chiqiladigan me'yoriy hujjatlar mazkur Konsepsiyada belgilangan qoidalarga muvofiq bo'lishi, Konsepsiyani amaliyotga joriy etishda ta'lim sohasidagi xalqaro tashkilotlar, vazirlik va idoralar, muassasalar, davlat hamda nodavlat korxonalar, fuqarolik jamiyati institutlari, jamoatchilik bilan o'zaro kelishilgan holda amalga oshirilishi qayd qilingan.

1-MAVZU. MUSIQA O‘QITISH METODIKASI KURSI

Tayanch so‘zlar: *musiqa ta’limi, tarbiya metodikasi, milliy ruhda tarbiyalash, musiqiy dunyoqarash, fanning xususiyat va vazifalari, musiqa vositasida tarbiya, musiqa pedagogikasi, musiqashunoslik nazariyasi, musiqaning tarbiyaviy tavsifi, metodologik fanlar, tadqiqot metodlari, kasb mahorati, musiqiy taassurot, ijodiy jarayon.*

1.1. Maktabda musiqa metodikasi fanining ahamiyati va mohiyati

Musiqa madaniyati darslarida san’atning bu turi bilan oshno bo‘lish maktab o‘quvchilarini milliy musiqiy ruhda tarbiyalashda, ularning dunyoqarashi, ma’naviy ehtiyojlarini shakllantirishda katta imkoniyatlarga ega.

Musiqaning keng tarbiyaviy imkoniyatlarini o‘qituvchi amaliyotda faol tatbiq eta olsagina, u bolalar musiqiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, ularning san’at asarlarini to‘g‘ri anglash, idrok etish va baholay olishga o‘rgatishi mumkin.

Albatta, jamiyat tomonidan maktab oldiga qo‘yilayotgan vazifalarni amalga oshirish fan oldida katta mas’uliyatni qo‘yadi. Musiqa tarbiyasini hayot bilan bog‘lash, bolalar musiqiy-badiiy qiziqishlarini rivojlantirish, mashg‘ulotlar tarbiyaviy ta’sirini oshirish kabi muhim vazifalar musiqa madaniyati fani o‘qituvchisidan o‘z fanini chuqur bilishni va o‘quvchi shaxsiga doimiy e’tibor bilan qarashni taqozo etadi.

Musiqa o‘qitish metodikasi-bo‘lg‘usi maktab musiqa o‘qituvchisi kasbiy tayyorgarligida muhim ahamiyatga ega fandır. Ushbu fan musiqa vositasida bolalarning ta’lim–tarbiyasini amalga oshirish masalalarini o‘rganadi. Musiqa tarbiyasi metodikasini egallash uchun maktab dasturida musiqa fanining kiritilishi, uning o‘rni, ahamiyati musiqa san’atining tarbiyaviy imkoniyatlarini, tarbiya ob’ekti sifatida zamonaviy o‘quvchi shaxsini yaqqol tushunish talab etiladi.

Musiqa tarixini bilish, uni rivojlanishining asosiy yo‘nalishlarini belgilay olish, bastakorlik ijodiyoti, musiqa merosi xususidagi tushuncha va malakalar - o‘quvchilar musiqiy didlarini tarbiyalashga asos bo‘lib xizmat qiladi. Ularning dunyoqarashlarini kengaytiradi, musiqa san’atining o‘ziga xos xususiyatlarini tushunishga, musiqiy obrazlarda hayot voqealarining aks ettirilishini, musiqa ifoda vositalarini hissiy anglashga yordam beradi.

Psixologik-pedagogik, metodologik fanlar esa hozirgi davrda maktabga o'qituvchiga o'quv-tarbiyaviy jarayonning mazmunini, tamoyillari va shakllari tuzilishini bilishga, turli yoshdagi o'quvchilarning yosh, pedagogik-psixologik va fiziologik xususiyatlari haqida ma'lumotlarga ega bo'lishda katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu jihatlarsiz maktabda musiqa tarbiyasi maqsad-mohiyati, mazmun va tuzilishini tasavvur qilish qiyin.

Oliy musiqa pedagogik ta'limida o'qitish metodikasi fani o'quv rejasiga asosan 3-kursda 5-6 semestr davomida o'qitilib, u 84 o'quv soatlarini o'z ichiga oladi. O'zlashtirilgan nazariy bilim, malaka va ko'nikmalar keyingi yilda bitiruvchi talabalarning Davlat pedagogik amaliyoti davrida mustahkamlanadi.

Musiqa o'qitish metodikasi pedagogik fanlar tizimiga kiradi va o'zining mustaqil o'rniga ega bo'lib, musiqa tarbiyasining mazmun va metodlarini takomillashtirish maqsadida uning qonuniyatlarini o'rganadi.

Musiqa o'qitish metodikasining mohiyati yosh avlod tarbiyasida musiqa san'atining muhim roli va ahamiyatini anglatish bilan belgilanadi. Musiqa tarbiyasining metodik fan sifatida rivojlanishi jamiyatda madaniyat, musiqa san'ati, ta'lim, maorif va maktablarning takomillashuvi bilan bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

Musiqa pedagogikasi umumiy pedagogikaning bir qismi sifatida o'ziga xos xususiyati, ta'limiy-tarbiyaviy imkoniyatlari, his-tuyg'ular olami va musiqiy badiiy obrazlari bilan insonning ma'naviy-estetik qarashlarini kengaytirishga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi.

Bola shaxsini ma'naviy rivojlanishida musiqa san'atining o'rni, roli va pedagogik ahamiyati musiqachi-pedagog olimlar E.B.Abdullin, Y.B.Aliev, O.A.Apraksina, B.V.Asafev, T.I.Baklanova, L.A.Barenboym, N.Y.Bryusova, N.A.Vetlugina, D.B.Kabalevskiy, V.I.Petrushin, N.M.Mixaylovskaya, Y.N.Nazaykinskiy, Y.V.Nikolaeva, O.P. Radshovalarning ilmiy ishlarida keng yoritilgan.

Mamlakatimizda musiqa pedagogikasi bo'yicha XX asrning so'nggi o'n yilliklarida mamlakatimizda H.Nurmatov, A.Hasanov, F.Jo'rayev, R.Qodirov, Q. Mamirov, S.Annamuratova, T. Tursunov, F. To'rayev, S. Do'stov, A. Qo'shayev va boshqa ko'pgina musiqachi-pedagog olimlar tomonidan yaratilgan ilmiy-tadqiqot ishlarda musiqiy ta'limning maqsad va vazifalari, mazmun-mohiyati, musiqiy faoliyat turlari, musiqa ta'limida qo'llaniladigan qator an'anaviy usullar tadqiq etilgan. Musiqaning juda katta tarbiyaviy imkoniyatlari, musiqa

o'qituvchisining tayyorgarlik darajasi, kasbiy mahorati, o'quvchi shaxsiga hamda uning musiqiy-badiiy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan bo'lmog'i bilan-gina ta'lim-tarbiyada samarali ijobiy natijaga erishish mumkinligi e'tirof etilgan. Muhimi, ilmiy izlanishlarda musiqa ta'limi samaradorligini belgilovchi omillardan biri-musiqiy-metodik masalalarning nazariy jihatdan ishlab chiqilganligi va uning amaliyot bilan bog'liqligi asnosida yechimi masalalaridir.

1.2. Musiqa o'qitish metodikasining boshqa fanlar bilan o'zaro bog'liqligi

Musiqa o'qitish metodikasi boshqa fanlar bilan o'zaro uzviy bog'liqlikda rivojlanadi. Jumladan, metodika musiqashunoslik fani, uning yutuqlarini tadqiq etib, ta'lim-tarbiya jarayonlarida undan samarali foydalanadi. Shu o'rinda so'nggi paytlarda o'quvchi-yoshlar orasida musiqa asarlarini tinglash, idrok etish va tahlil qilishni rivojlantirish masalasiga yana ham ko'proq e'tibor berilayotganligini ta'kidlash o'rinli. Musiqashunoslik nazariyasi musiqa tarbiyasining mazmun-mohiyati hamda metodlari ishlanmalarini yanada takomillashtirishda samarali ta'sir ko'rsatadi.

Musiqa o'qitish metodikasi pedagogikaga, uning asoslariga tayanadi. Metodlar ishlanmasi quyidagi muammolar bilan bog'liq: musiqa tarbiyasining ta'lim mazmuni bilan o'zaro uyg'un bog'liqligi, o'quvchilar ijodiy va musiqiy qobiliyatlarining rivojlanishi, musiqiy did, qiziqish, ehtiyoj, xotira hamda ovoz, musiqani idrok etishda yosh-individual xususiyatlarni inobatga olish, o'quvchilar ma'naviy rivojlanishidagi turli musiqiy faoliyatlarning imkoniyatlari va boshqalar.

Tarbiya ko'pgina omillar bilan bog'liq jarayondir. Kishining musiqa madaniyati asoslari nafaqat maktab ta'sirida shakllanadi, balki unda oila, ommaviy axborot, ijtimoiy munosabatlar tizimi ham katta rol o'ynaydi. Shu bilan birga ta'kidlash o'rinliki, aynan maktab o'quvchilari musiqiy qiziqish va qobiliyatlarining tarkib topishi hamda rivojlanishida maktab hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Albatta, musiqa pedagogikasi va amaliyotida mavjud barcha musiqiy bilimlarni o'quvchiga berishning imkoniyati ham, hojati ham yo'q. Biroq metodika vazifasiga o'quv-tarbiyaviy jarayonning turli shakllarini jumladan, musiqa darslari, musiqadan fakultativ

mashg'ulotlar, sinfdan va maktabdan tashqari ishlar, to'garaklar, bayramlar mazmunini yanada takomillashtirishni nazarda tutish lozim.

Musiqqa o'qitish metodikasi pedagogika fanining bir tarmog'i sifatida o'z vazifalari va tadqiqot metodlariga ega. Musiqiy ta'lim shu jarayon bilan bog'liq barcha jihatlarni, jumladan:

- o'quv materialining mazmuni, o'qitish metodlari, o'quvchilarning o'quv- biluv faoliyati, ta'lim natijalari, pedagogik texnologiyalardan foydalanish;

- bu jarayonlarning barcha tomonini puxta o'rganish, o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak.

O'zining muammolarini hal etishda metodika psixologiya faniga yondashadi. O'quvchilarda musiqani tinglash, uni idrok etilish malakalarini rivojlantirish, ijodiy, musiqiy qobiliyatlarining o'sish darajasi, bola ruhiyati qonuniyatlarini bilishda psixologiya fanining ahamiyati nihoyatda katta. Bola psixologiyasi qonuniyatlarini bilmay turib, uning musiqani idrok etish qobiliyatining rivojlanishini, ijodiy, musiqiy qiziqishi va ehtiyojlarini anglab bo'lmaydi. Shuningdek, metodika o'quvchilarga u yoki bu musiqiy materialning hajmi, metodlaridan foydalanish samaradorligi masalalarini psixologiya fani bilan bog'liq holda hal etadi.

Musiqashunos olimlarning ta'kidlashicha, musiqqa psixologiyasi insonning musiqaviy tinglash qobiliyati, eshitish sezgisining chegaralari, musiqaning lad, ritmini emotsional his qilishi, musiqani anglashi, xotirada saqlashi, ijro etishi hamda undan bahramand bo'lishi kabi masalalar doirasini qamrab oladi.

Musiqqa ta'lim-tarbiyasida bolalar fiziologiyasi fani ham o'zining o'rniga ega. O'quvchilarda ijrochilik faoliyatini amalga oshirish, kuylash malakalarini shakllantirishda ovoz apparatining o'rnini, tuzilishi, funksiyasi hamda o'ziga xos rivojlanish jihatlarni o'rganishda metodika fiziologiya fani sohasining tadqiqotlariga asoslanadi.

Musiqqa bilan shug'ullanish - murakkab psixologik-fiziologik jarayon hisoblangani bois, musiqqa madaniyati darslari vokal-xor ishlari, o'quvchilarni axloqiy-estetik tarbiyalashda ta'limning eng faol va qulay shakli sanaladi. Musiqani tinglashda o'quvchining diqqat-e'tibori kuchayadi, qiziqish va xotirasi, nutqi rivojlanib, dunyoqarashi kengayib boradi, faolligi oshib yoqtirgan musiqalarini tinglashda zavqlanish, hayratlanish tuyg'ulari paydo bo'ladi.

Xullas, maktabda musiqani o‘qitish metodikasining boshqa fanlar bilan o‘zaro bog‘liqligini ta‘minlash bo‘lg‘usi musiqa o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlash tizimida o‘ziga xos o‘rin va ahamiyatga ega. Musiqa ta‘limi yangilanish yo‘liga kirayotgan ekan, jamiyatda bu fanning o‘rni, mazmun-mohiyati, tarbiyaviy ahamiyati yanada oshib borishi, tabiiydir.

1.3. Musiqa o‘qitish metodikasi mazmuni va fanning oldiga qo‘yilgan maqsad va vazifalar

Musiqa madaniyatini o‘qitish metodikasi fanining maqsadi talablarini umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining “Musiqa madaniyati” fanini Davlat ta‘lim standarti, Milliy o‘quv dasturi asosida tashkil etish va o‘qitish, pedagogika, psixologiya hamda musiqa ta‘limiga oid maxsus fanlardan olgan bilimlarini mujassamlashtirgan holda ta‘lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etishni o‘rgatish, amalga oshirish yo‘llarini tushuntirish, bo‘lajak musiqa o‘qituvchilarini metodikaga oid mukammal bilim, ko‘nikma va malakalar bilan ta‘minlashdan iborat.

Musiqa o‘qitish metodikasi fanidan talabalar ta‘lim tamoyillari va mazmuni, shakli, metodlari, “Milliy o‘quv dasturi” tuzilishi, mazmun-mohiyati, o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini oshirish maqsadida metodik adabiyotlarni o‘rganish hamda tahlil qilish, musiqa xonalarining jihozlanishi va boshqa masalalar bilan tanishadilar.

Vazifalari:

-pedagogik-psixologik, musiqiy metodik bilimlarni o‘quvchilarning umummusiqiy ko‘nikma va malakalarini shakllantirish jarayoniga tatbiq etish;

-talabalarni umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida musiqa ta‘limi fanining maqsadi hamda vazifalari, o‘quv rejasida tutgan o‘rni bilan tanishtirish;

-pedagogik-psixologik bilimlar, bevosita musiqa ta‘limi sohasiga oid ilg‘or pedagogik va axborot texnologiyalari asosida metodik muammolarni hal etish yo‘llarini o‘rgatish;

-maktabda musiqa ta‘limini o‘qitishni tashkil etish hamda uni samarali amalga oshirish metodikasini o‘rgatish;

-musiqa ta‘limida qo‘llaniladigan didaktik tamoyillar, o‘qitish metodlari, shakllari va usullari bilan tanishtirish;

-musiqa madaniyati darslarini tashkil qilishni rejalashtiruvchi hujjatlarni ishlab chiqishni va tahlil qilishni o‘rgatishdan iborat.

Dars musiqa tarbiyasi tizimida yetakchi omil hisoblanadi zero, unda bolalar ommaviy tarzda qamrab olinadi. Musiqa darslari boshqa fanlardan o'zining badiiyligi, qiziqarliligi va bolalarda ko'proq ijodiy zavq, emotsional tuyg'ular, obrazli kechinmalar uyg'otishi bilan ajralib turadi.

Musiqa, ayniqsa, bolalarning axloqiy va intellektual rivojlanishiga katta ijobiy ta'sir ko'rsatadigan badiiy vosita. Zero, musiqa tarbiyasiz bolalarga aqliy tarbiyani musiqiy tarbiyasiz yetarli darajada amalga oshirib bo'lmasligi ham ayni haqiqatdir. Shuning uchun musiqa eng avvalo, tarbiya darsidir. Badiiy tarbiya uning umumlashgan mantiqiy mazmunidir.

Musiqa darsi o'zining shakl va mazmuni, tuzilmasi bilan ham o'ziga xoslikni namoyon etadi. Musiqa ifodaviylik vositasi va faol ruhiy ta'siri bilan ajralib turadi. Shunday ekan, musiqa ta'lim-tarbiyasi – yosh avlod ma'naviy dunyoqarashining shakllanishida muhim vosita bo'lishi, shubhasiz.

Musiqa madaniyati ta'limida alohida emotsional muhit, ruhiy holat va shart–sharoit xarakterlidir. Chunki, musiqa bola ruhiyatiga ta'sir ko'rsatib, muayyan kayfiyat paydo qiladi. Shakllangan musiqiy-badiiy taassurotlar nafaqat o'qituvchi ta'siri va ijrosida, balki badiiy so'z san'ati, chehra ifodasi, turli musiqiy ifodaviy harakatlar yordamida yanada mustahkamlanadi. O'quvchilar diqqat-e'tibori yangrayotgan musiqaga jalb etiladi. ular musiqiy obrazlar yordamida musiqadagi badiiylik, ifodalilikni aniq his etishlariga erishiladi.

Umumiy jihatlariga qaramay har bir dars ijodiy jarayon bo'lib, o'ziga xos tomonlari bilan ham farq qiladi. Ma'lumki, har bir ishni puxta o'ylab to'g'ri tashkil etilishi uning yutug'ini ta'minlaydi. Musiqa madaniyati dars loyihasida barchasi o'ylangan bo'lishi kerak-maqсад va vazifalar, mazmun, tuzilma, vosita hamda metodlar. Bu esa ta'limda ijobiy natijani ta'minlovchi omildir.

Darsni loyihalashtirish, unga tayyorgarlik o'qituvchining pedagogik malakasi, mahorati, kompetentligiga bog'liq. Ushbu jihatlar musiqa materialining tarbiyaviy, ta'limiy va rivojlantiruvchi imkoniyatlarini, shuningdek ularni tatbiq etish yo'llarini ta'minlaydi.

Musiqiy tarbiya vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish-asarni chuqur o'rganishni talab etadi. Musiqiy asarlarni to'g'ri tanlab olish esa o'quvchilar musiqiy tayyorgarligi, qiziqishi, musiqiy ehtiyojlari hamda yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq sanaladi.

Dars mazmunida turli xil tabiatdagi, kayfiyatdagi musiqa asarlari bo'ladi. Ularning yaxlitligini ta'minlash uchun dars tuzilmasini aniqlab olish zarur. Bunda turli musiqiy faoliyatlarning mazmun-mohiyatiga ko'ra birin-ketinligiga va o'zaro bog'liqligiga e'tibor berish muhim ahamiyat kasb etadi.

Darsning emotsional tuzilmasini o'ylab o'qituvchi bir asardan boshqasiga o'tish jarayoniga o'quvchilardagi muhim ruhiy-hissiy holati, kayfiyatini saqlab qolishi va ularning diqqatini jalb etishda samarali usullarni tatbiq etishi lozim.

Shuningdek, dars tuzilmasini tuzishda bolalar jismoniy, aqliy va emotsional holatlarini, har bir sinf o'quvchilarining o'ziga xos xususiyatlarni inobatga olishi maqsadga muvofiq bo'lib hisoblanadi. Masalan, kichik yoshdagi o'quvchilar diqqatini uzoq vaqt barqaror saqlay olishmaydi. Ularning musiqiy faoliyatini o'z vaqtida almashtirib turish maqsadga muvofiq. Murakkab qo'shiqni, raqs harakatlarini bir necha dars davomida o'rgatish ma'qul. Murakkab musiqiy–ritmik harakatlar mashqlaridan so'ng qo'shiq kuylashga o'tish ham o'quvchilarga qiyinchilikni shakllantiradi.

Shuningdek, o'quv jadvalida musiqa mashg'ulotining o'rni, ya'ni o'sha kunda bu mashg'ulot nechanchi soatda o'tilishini ham ahamiyati bor. Agar musiqa madaniyati mashg'ulotlari texnologiya ta'limi yoki jismoniy tarbiya darslaridan keyin o'tiladigan bo'lsa, o'quvchilarni fikrlashga, idrok etishga undovchi faoliyatlardan boshlash maqsadga muvofiq.

Dars jadvalining so'nggi soatlarida o'quvchilarning charchab qolish holatlari kuzatilishi mumkin. O'qituvchi ushbu holatni ham inobatga olib, o'quvchilarni tetiklovchi hamda qiziqishni uyg'otuvchi metodlaridan samarali foydalanish tavsiya qilinadi.

Har bir muayyan holatda o'qituvchi sinf o'quvchilarining u yoki bu musiqiy faoliyatga qiziqishlarini, ularning tayyorgarlik darajalarini muntazam hisobga olishi maqsadga muvofiqdir.

Shunday qilib, to'liq shart-sharoitlar hisobga olingan dars tuzilmasini amalga oshirish uchun o'qituvchining ijodiy yondashuvi talab etiladi. Bu esa har bir darsning qiziqarli va esda qolarli bo'lishiga yordam beradi. Musiqa madaniyati darslarining haftada bir marotaba o'tilishi va bu davrda boshqa fanlar o'tilib, o'quvchilarning musiqiy taassurotlari unutilishi yoki sayozlashishi mumkin. O'qituvchi musiqa darslarida yaxlit musiqiy taassurotlar va

qiziqishlarni o'quvchilar hafta davomida saqlab qolishlariga erishmog'i kerak.

Tajribali o'qituvchilar yaxlit dars tuzilmasiga alohida ahamiyat berishadi. Zero, mashg'ulotning turli elementlari, bosqichlari o'zaro uyg'un va bir-biri bilan bog'liq bo'ladi. Turli metodlar (asarni taqqoslash, muammoli izlanish, o'yin holatlari) asosida o'qituvchi bolalarni ijodiy topshiriqlar orqali faolligini oshiradi va kutilgan natijalarga erishishlariga harakat qiladi.

Ma'lumki, zamonaviy musiqa madaniyati darslarining sifati o'quvchilar faolligi bilan belgilanadi. Faollik muammosi nafaqat darsning metodik tuzilmasi, bolalarga qiziqishni shakllantiruvchi metodlarni qo'llash orqali hal etiladi. Ta'limiy samara ko'pincha o'qituvchining har bir o'quvchiga yakka-individual yondashuviga ham bog'liq bo'ladi, bu shubhasiz o'qituvchi oldidagi muhim vazifalardan biridir.

O'qituvchi o'quvchilar bilan hammasi bo'lib haftasida dars davomida faqat bir marotaba uchrashadi, muloqotda bo'lsa-da, ammo sinf o'quvchilari bilan keng ko'lamda musiqiy-ma'rifiy ishlarni amalga oshirishga ehtiyoj sezadi. Shu bois, o'qituvchi o'z o'quvchilarini yaxshi bilmog'i, ularning imkoniyatlari, sharoiti, qiziqish va musiqiy ehtiyojlarini to'g'ri anglab, faoliyatlarni metodik jihatdan to'g'ri tashkil etishi lozim.

Nazorat uchun savollar:

1. Maktabda musiqa o'qitish metodikasining fan sifatidagi ahamiyatini izohlang.

2. Maktabda musiqa tarbiyasi atamasining mazmuni nimadan iborat?

3. Musiqa o'qitish metodikasi qaysi fanlar bilan o'zaro bog'liqlikda rivojlanadi?

4. Musiqa o'qitish metodikasining mazmuni, maqsad va vazifalarini ta'riflang.

5. Musiqa o'qitish metodikasining pedagogik metodlariga tayanishini qanday tushunasiz?

6. Dars tuzilmasini loyihalashda o'quvchilarning qaysi jihatlarini inobatga olish kerakligini izohlang

2- MAVZU. SHAXSNI SHAKLLANTIRISHDA MUSIQANING ROLI

Tayanch soʻzlar: shaxsni shakllantirish, yosh avlod tarbiyasi, estetik tarbiya, maqsad va vazifalar, maʼnaviy olam, musiqiy iqtidor, musiqiy qobiliyat, bilim, malaka, koʻnikma, musiqiy-estetik dunyoqarash, asar gʻoyaviy mazmuni, his-tuygʻu tarbiyasi.

2.1 Shaxsni shakllantirishda musiqaning roli va xususiyatlari Musiqqa sanʼatining tarbiyaviy ahamiyati. Estetik tarbiya

Kuyning inson ruhiyati olamiga taʼsiri, shaxsning, jamiyatning madaniy hayotidagi oʻrni muhim hisoblanadi. Musiqqa sanʼati-inson maʼnaviy olamini aks ettirib, uning aqliy, axloqiy va estetik tuygʻularini rivojlantiradi. Zero, “Musiqqa turli-tuman tovushlar bilan badiiy obraz yaratib beruvchi, gʻoyaviy-emotsional mazmunga ega boʻlgan sanʼatning bir turi. Insonning jamiyatda tutgan mavqeyi, madaniy - tarbiyaviy, gʻoyaviy tashkilotchilik roliga musiqqa yuksak oʻrinda turadi. Musiqadagi obrazlarni gavdalantirib beruvchi asosiy element– musiqqa tovushidir. Musiqaning asosi – kuydir. Bundan tashqari ritm, lad, metr, garmoniyalar uning muhim vositalari¹.

Musiqqa kishiga har tomonlama taʼsir koʻrsatar ekan kuy va uning musiqiy ifodasi inson tabiyatiga har xil tuygʻularni uygʻotadi, turlicha kayfiyatlarni hosil qiladi. Qoʻshiqning sheʼriy matni, mazmun-gʻoyasi nafaqat his-tuygʻuga, balki tinglovchining aql-shuuriga ham nur baxsh etib, mantiqiy fikr-mulohaza yuritishga uringatadi.

Musiqiy asarning gʻoyaviy mazmuni- tinglovchi taʼsirlanishi darajasini belgilaydi. Musiqiy-estetik tarbiyaning vazifalari ham xuddi shu jarayondan boshlanadi. Musiqqa oʻz xususiyatiga koʻra bolaning his-tuygʻulariga bevosita taʼsir etib, uning maʼnaviy qiyofasini shakllantiradi. Musiqqa sanʼatining tarbiyaviy imkoniyatlari keng, kuchi nihoyatda qudratli.

Musiqqa tili tarjimonsiz, barchaga tushunarli xususiyati bilan fikr va tuygʻularni ifoda etadi. Musiqiy - estetik tarbiya yoshlarimizda milliy madaniy merosimizga hurmat, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni qadrlashga oʻrgatadi.

¹ Il. Akbarov “Muzika lugʻati”. Toshkent. Gʻ.Gʻulom nashriyoti 1987 yil. – B. 209-210.

Musiqaning falsafiy, psixologik mohiyati- musiqaning inson ruhiyatiga ta'siri masalalari azaldan musiqashunos olimlar, donishmand- mutafakkirlar diqqatini o'ziga tortgan. Musiqiy tarbiyaning shaxsni shakllantirishdagi roli, ahamiyatini nihoyatda ulkan ekanligini ular alohida e'tirof etishgan. Donishmandlar fikriga ko'ra bolada ilk davrlardan shakllanadigan insoniy fe'l-atvor, fazilat, sifatlarida aynan musiqa muhim vosita hisoblangan.

Musiqashunoslik, uning nazariyasi va amaliyoti bilan shug'ullanib ulkan musiqiy-pedagogik meros qoldirgan Abu Nasr Forobiyning "Katta musiqa kitobi", "Musika haqida so'z", "Ritmlar klassifikatsiyasi" va boshqa asarlari uning musiqa ta'limoti, musiqa ta'lim-tarbiya nazariyasi hamda amaliyotini puxta egalaganligidan dalolat beradi. Forobiy musiqaning eng avvalo shaxsning axloqiy sifatlarini shakllantirishdagi ijobiy fazilatlarini alohida ta'kidlab, "Musika shu ma'noda foydaliki, kimning fe'l-atvori muvozanatini yo'qotgan bo'lsa, tartibga keltiradi, kamol topmaganlarini kamolga yetkazadi va muvozanatda bo'lganlarni muvozanatini saqlaydi", - deb yozgan¹. Forobiy musiqa nazariyasi ilmi sohasida nihoyatda bilimdon kishi bo'lishi bilan birga uning amaliyotini puxta egallaganligi ma'lumdir. O'z davrida alloma ajoyib bir musiqa asbobi yasaganligi, undan juda ham go'zal, yoqimli kuylar eshitish mumkin bo'lganligi, hatto bu kuy tinglovchini juda zavqlantirib yuborganligi xususidagi ko'plab hikoyalarni tarixiy manbalarda yozib qoldirilgan.

Shulardan birida Forobiy Shom amiri saroyiga kirib musiqa chalib u yerdagilarni uxlatib chiqib ketadi... Bu naql ham Forobiy musiqa nazariyasi donishmandigina emas, balki uning usta ijrochisi, amaliyotchisi ham bo'lgani haqida o'sha davrlarda paydo bo'lgan hikoyadir.

Abu Rayhon Beruniy ilm, san'at tufayli yovuzlikdan xolos bo'lish mumkinligiga ishonch bildirib turli ilmlar qatori musiqani paydo bo'lishi, insoniyat taraqqiyotida uning ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyatini quyidagicha ifodalagan: "Nozik tabiatli kishilar musiqa tinglab rohatlanadilar. Tartibga solingan ohanglar kishiga kuchliroq ta'sir qiladi. Kishi tartibni yoktiradi. Tartibli she'rlar diqqatni jalb etadi. She'r qatorlari ohanglar uyg'unligi bilan qorishib ketganida

¹ Abu Nasr Forobiy. She'r san'ati. Toshkent, 1979 y. – B.11.

kishiga yanada maqbulroq bo‘ladi. Shundan musiqa ilmi kelib chiqqan”¹.

Buyuk mutafakkir Abu Ali ibn Sino musiqiy-pedagogik qarashlaridagi muhim jihat - musiqani inson faoliyati mahsuli, bola tarbiyasida muhim omil sifatida e’tirof etiladi. O‘zining “Donishnoma” (“Bilimlar kitobi”) da musiqani “qadimiy hikmatli fanlar”dan biri sifatida ta’riflab, “Musiqiy bilim, tovushlarning ohangdorligi va noohangdorligi, kuylarning xususiyatlariga oid bilim”, - deydi. Go‘zallik olamini, musiqaning mohiyatini teran anglagan alloma “Go‘zallikni inson sezgi vositalari: ko‘rish, eshitish, hidlash, ta’m bilish, ushlab ko‘rish orqali bilib oladi, go‘zallikni sezadi, undan lazzatlanadi” - deb, ta’kidlaydi.

Musiqa san’atining ko‘pgina foydali xususiyatlari ta’riflangan “Risolatun fi ilmi-l musiqiy” (“Musiqqa ilmi haqida risola”) asarida musiqiy tovush xususiyatlari, ayniqsa inson ruhiy kasalliklarini davolashdagi ahamiyati, his-tuyg‘ulariga ta’siri haqida qimmatli fikrlar bildirgan. Kishida jism va ruh bir-biri bilan uzviy bog‘liq ekanligi, jismda biror xastalik ro‘y bersa, ruhiyat ham iztirob chekishini, muhimi esa musiqani aloqa vositasi, deb qarab ruhiy kasalliklarga chalingan kishilarni davolashda tanbur, g‘ijjak, nay, chang singari sozlardan unumli foydalanishni tavsiya etgan.

Musiqaga shaxsning ma’naviy va jismoniy tabiati ga ta’sir etuvchi qudratli tarbiyaviy vosita sifatida e’tirof etib, bolani juda yoshligidan boshlab musiqiy hissiyotini tarbiyalash muhim - bu esa ruhiy holatni mustahkamlaydi, - degan g‘oyani ilgari surgan.

Abu Ali ibn Sino bolalardagi his-tuyg‘u tarbiyasida musiqaning ahamiyatini alohida ta’kidlab, kuyidagicha izohlagan: "Bolaning mijozini kuchaytirmoq uchun unga ikki narsani qo‘llamoq kerak. Biri - bolani sekin-asta tebratish, ikkinchisi uni uxlatish uchun odat bo‘lib qolgan musiqa va allalashdir. Shu ikkisining qabul qilish miqdoriga qarab bolaning tanasi bilan badan tarbiyasiga va ruh bilan musiqaga bo‘lgan iste’dodi hosil bo‘ladi". Shunday qilib, musiqaning tarbiyaviy ahamiyatini buyuk donishmand juda keng va chuqur ma’noda anglagan hamda targ‘ib etgan.

Abdurahmon Jomiyning ma’rifiy qarashlarida ham musiqa tarbiyasi muhim o‘rin egallaydi. Alloma inson ma’naviy kamolotida musiqaning ahamiyatini e’tirof etib, shaxsdagi dunyoqarash, ijobiy

¹ A. Qayumov. Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino. Toshkent. 1987. – B. 29.

fazilatlar shu san'at vositasida takomillashadi, deb hisoblagan. Ayniqsa, "Musiqqa haqida risola" sida cholg'u sozlari xususida keng mushohada yuritib, har qaysi ohang, kuy, navo, insonga turlicha ta'sir etishini ta'kidlab, "Ushshoq, Navo va Buslik kishida quvvat, shijoatni uyg'otsa, "Rost, Iroq hamda Isfaxon" xursandchilik, xushchaqchalikni uyg'otish uchun xizmat qiladi", - deb yozgan.

Mir Alisher Navoiy musiqaning inson ruhiyatiga ta'sir kuchini shaxsni shakllantirishdagi roli, tarbiyaviy ahamiyatini yuksak baholagan va bu san'at ilmi sir-asrorlarini o'rganishga harakat qilgan. Shogirdlarini ham shunga da'vat etib, she'riyatning musiqqa ilmi bilan o'zaro bog'likligi qonuniyatini chuqur o'zlashtirishni talab etgan. Musiqaning nazariy asoslarini bilmay turib, yaxshi shoir bo'lish mumkin emasligini shogirdlariga takror-takror uqtirgan.

Mutafakkir olimlar musiqani faqat insonga samarali ta'sir etuvchi vosita emas, balki o'z mohiyati, jamiyatdagi vazifasiga ko'ra aloxida bir fan sifatida xam tadqiq etishgani, davrlar o'tib ularning fikr g'oyalari, musiqiy-pedagogik merosi ta'lim tarbiya jarayoniga tadbik etilib, ommaviy xalq musika pedagogikasini rivoj topishi, kasbiy musiqqa ta'limi usuliyatini takomillashib borishiga asos bo'ldi.

Ta'lim-tarbiya inson shaxsini shakllantiruvchi yetakchi omillardan sanalsa, musiqqa tarbiyasi estetik tarbiyaning tarkibiy qismi hisoblanadi.

"Estetik tarbiya" tushunchasi ancha keng ma'noga ega bo'lib, shaxsni tabiat va jamiyatdagi go'zalliklarni ideal nazardan idrok etib his qilishga o'rgatadi.

Falsafa faniga oid adabiyotlarda ta'riflanishicha, - Estetika (yunoncha –his qiluvchi, hissiy tarbiyaga doir) – inson bilan dunyo o'rtasidagi qadriyat munosabatining o'ziga xos tomonlarini va kishilarning badiiy faoliyati sohasini o'rganuvchi falsafiy fan. "Estetika terminini nemis faylasufi A. Baumgarten (1714-62) ilmiy muomalaga kiritgan. Estetikaning sinonimi sifatida go'zallik falsafasi, san'at falsafasi, badiiy ijod falsafasi iboralari qo'llanib kelingan".

Estetik tarbiyaning vazifalaridan biri- kishilarda san'at asarlari, badiiy ijod namunalarini faol o'zlashtirish barobarida ularning mohiyatini anglash va baholash qobiliyatini rivojlantirishdan iborat.

Pedagogika, jumladan musiqqa pedagogikasi estetik tarbiya bilan shug'ullanadi. Estetikaning pedagogika bilan o'zaro bog'liqligi estetik tarbiya masalalariga borib taqaladi.

Estetik tarbiya - go'zallikning mohiyati, estetik va axloqiy hissiyotlarning uzviyligi, san'atning xalqchilligi, hayotni aks ettirishi haqidagi ta'limotga asoslanib, o'quvchi-yoshlarning borliq, voqelik to'g'risidagi bilimlar doirasini kengaytiradi hamda dunyoqarashini o'stiradi. Ularda musiqiy-badiiy qobiliyatini rivojlantiradi, va yuksak axloqiy sifatlarni tarkib toptirishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

2.2. Yosh avlodni tarbiyalashda musiqaning roli

Bolalarning musiqiy rivojlanishi va shaxsiy ijobiy sifatlarining shakllantirishda musiqa san'atining roli beqiyosdir.

O'qituvchi dars va sinfdan tashqari musiqiy faoliyatlarda o'quvchilarni turli xarakterdagi, mazmun va obrazdagi musiqiy asarlar bilan tanishtirar ekan, beixtiyor ularning his-tuyg'ularini uyg'otadi.

Musiqa o'quvchilarning ruhan tetik, jismonan sog'lom bo'lib tarbiyalanishida muhim o'rin egallaydi. Musiqa - insonning eshitish organi vositasida idrok etilsa-da, u organizm faoliyatining umumiy holati – qon aylanish tizimi, nafas olish jarayonlariga ham ta'sir qiladi.

Qo'shiq kuylash faoliyati esa ovoz apparatini rivojlantiradi, mustahkamlaydi, nutqni, talaffuzni, tafakkurni yaxshilaydi. Kuylash jarayonida to'g'ri o'tirish holati nafas olish tizimiga ijobiy ta'sir qiladi.

Musiqadagi barcha dinamik, ritmik va sur'atga daxldor ifoda vositalari esa bolaning ruhiy holatlarining o'zgarib turishiga, mantiqiy fikr yuritish qobiliyatlarini o'stirish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Musiqiy ritmik harakatlarni bajarish faoliyati ham bolaning jismoniy rivojlanish tarbiyasi uchun muhim. Ushbu faoliyat jarayonida bolalar musiqa vositasida har xil harakatlarni bajaradilar. Bu esa o'z navbatida bola qomatini tik, to'g'ri shakllanishi va rivojanishini, qadam tashlash, yurishini to'g'ri va yengil bo'lishini ta'minlaydi.

Musiqa ta'lim-tarbiyasining yosh avlodni tarbiyadashdagi musiqaning roli beqiyosligi uning maqsadini belgilaydi. Yosh avlodni milliy musiqa merosimizga vorislik qila oladigan hamda umumbashariy musiqa boyligini idrok eta oladigan va qadrlaydigan madaniyatli inson darajasida voyaga yetkazish uchun har bir o'quvchining musiqiy iqtidorini rivojlantirib, musiqa san'atiga mehr va ishtiyoqini oshirish, musiqadan zaruriy bilim hamda amaliy

malakalar doirasini tarkib toptirish, iqtidorli o'quvchilarning musiqiy rivojlanishlarini ta'minlashda zaruriy shart-sharoitlar yaratib berish-maktab musiqa ta'lim-tarbiyasining asosiy vazifasidir.

O'quvchilarning musiqiy-estetik rivojlanishlarini ta'minlash uchun o'qituvchi o'zining ish faoliyatida sidqidil tayyorlanib, darslarni yuksak metodik darajada o'tilishi talab etiladi. Zero, dars o'qituvchidan ishonch, katta irodaviy kuch, izlanish, hozirjavoblik hamda turli pedagogik vaziyatlarga tezda munosabat bildirishini taqozo etadi.

Musiqa ta'lim amaliyotida ba'zi hollarda uchraydigan qiziqarsiz, zerikarli bir qolipdagi darslar, nosoz va sifatsiz cholg'ular, ta'lim vositalari o'qituvchiga o'z kasbiga mas'uliyat bilan yondashuvni va pedagogik faoliyati natijalaridan to'g'ri xulosa chiqarishga undaydi. Zamonaviy talablar asosida ta'lim-tarbiya mazmunini oshirishga da'vat etadi.

Xullas, musiqa madaniy hayotda tutgan o'rni, yosh avlodni shakllantirishdagi roli muhim bo'lib, musiqiy ta'lim-tarbiyani amalga oshirishda uning bosh maqsad va vazifalarini to'liq anglab mashg'ulotlarni samarali tashkil etish, o'qituvchining pedagogik faoliyati mazmunini tashkil etadi.

Nazorat uchun savollar:

- 1. Madaniy hayotda musiqa tarbiyasining ahamiyati nimadan iborat?*
- 2. Musiqa asarlarining g'oyaviy mazmunini, tarbiyaviy ahamiyati haqida fikr bildiring.*
- 3. Buyuk mutafakkir olimlar musiqa san'ati va tarbiyasi xususida qanday fikrlarni bayon etishgan?*
- 4. "Estetik tarbiya" tushunchasining mazmunini izohlang.*
- 5. Musiqa ta'limida estetik tarbiyaning mohiyatini va vazifalarini tushuntiring.*
- 6. Yosh avlod tarbiyasida musiqa rolini izohlang.*

3-MAVZU. MUSIQIY TA'LIMNING MAQSAD, VAZIFALARI VA MAZMUNI

Tayanch soʻzlar: maqsad va vazifa, gʻoya va mazmun, musiqiy-ijodiy faoliyat, badiiy va axloqiy madaniyat, taʼlim shakllari, ijobiy kechinmalar, aralash dars tipi, oʻqituvchi mahorati, pedagogik malaka, vokal malakalari, individual yondashuv.

3. 1. Musiqiy taʼlimning maqsad, vazifalari va mazmuni

Musiqqa madaniyati fanini oʻqitish Konsepsiyasi 3-bobida musiqqa madaniyati fanining maqsadi - “Oʻquvchilarda sanʼat, badiiy-estetik va ijtimoiy emotsional koʻnikmalar, milliy, umummadaniy qadriyatlarga asoslangan shaxsiy fazilatlar, amaliy koʻnikmalarni rivojlantirishdir”, deb taʼkidlangan¹.

Musiqqa madaniyati oʻquv predmetining asosiy vazifalari etib, musiqiy xotira, diqqat, tasavvur, harakatlar koordinatsiyasi kabi psixologik faoliyatlarni shakllantirish, badiiy va musiqiy didni rivojlantirish; shuningdek,

- oʻzbek va jahon kompozitorlari asarlarini tinglab, idrok etishga oʻrgatish;
- kuy ohangni ifoda vositalarini his qilish;
- musiqqa savodiga oid nazariy bilim (kalit soʻzlar) larni bilish va amalda qoʻllash;
- kuy va qoʻshiqlarni tinglash orqali tuzilishi, janr (ommaviy va professional) jihatlarini bir-biridan ajrata olish koʻnikmalarini shakllantirish;
- vokal-jamoa boʻlib kuylash malakalarini rivojlantirish;
- xalq ogʻzaki ijodining professional janri, milliy maqom, ijrochilik sanʼatining mahalliy uslublari haqidagi boshlangʻich bilim, koʻnikma va malakalarni shakllantirishdan iborat” ligi qayd etilgan².

Amaliy fanlar tasnifida musiqqa madaniyati oʻquv predmeti oʻquvchilarning maʼnaviy, badiiy va axloqiy madaniyatini rivojlantirishda, milliy gʻurur va vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirishda, ijodiy mahorat, nafosat, badiiy didni oshirishga xizmat

¹ Umumiy oʻrta taʼlimning milliy oʻquv dasturi. Musiqqa madaniyati. Toshkent. 2021 yil. – B. 8- 20.

² Musiqqa madaniyati fanini oʻqitish konsepsiyasi. Toshkent. 2021 yil.-B.8.

qilishi ta'kidlangan. Shuningdek, o'zbek klassik va zamonaviy san'at haqidagi boshlang'ich bilimlarni o'zlashtirish, musiqiy asarlarni tinglab tushunish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni egallash hamda hayotda qo'llay olish layoqatini shakllantirish ko'zda tutilgan.

Musiqqa madaniyati fani bo'yicha o'quvchilarga sinflar kesimida qo'yiladigan talablarda estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi, o'zini-o'zi rivojlantirish va asrash kompetensiyasi hamda amaliy faoliyatni rivojlantirish kompetensiyalarni shakllantirishga e'tibor qaratiladi.

Musiqqa madaniyati o'quv predmeti umumiy ta'lim maktablarida o'qitiladigan ko'pgina o'quv predmetlari, jumladan adabiyot, tasviriy san'at, jismoniy tarbiya, texnologiya ta'limi va boshqa fanlar bilan o'zaro bog'lanadi.

Barcha o'quv fanlari qatori musiqiy ta'limda ham Davlat ta'lim standartining joriy etilishi milliy musiqiy meroslardan to'laqonli foydalanish imkonini beradi. Bular ommaviy xalq kuy va qo'shiqlarida, xonanda, sozandalarning ijodiy faoliyatlarida, maqom, "Shashmaqom", dostonlar hamda bugungi zamonaviy musiqiy faoliyatda o'z aksini topadi. Musiqqa san'atining bu kabi imkoniyatlari yangi avlodni tarbiyalashda, ularning barkamol bo'lib yetishishlarida o'ziga xos muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

Musiqqa tinglash va tahlil etish faoliyatida o'quvchilar o'zbek xalq musiqasi, o'zbek bastakorlari va jahon kompozitorlarining musiqiy asarlaridan namunalarni tinglaydilar.

Jamoa bo'lib kuylash faoliyatida o'quvchilarning vokal-jamoa malakalari rivojlantiriladi. Sinfda jamoa bo'lib kuylash jarayonida o'quvchi o'z ovoz ijrosini boshqaradi, o'rtoqlarini tinglaydi va ular bilan birgalikda jo'r bo'lib kuylashga intiladi.

Musiqqa savodi barcha faoliyat turlarini nazariy birlashtiruvchi faoliyat sifatida muhimdir. Darsda qaysi faoliyat turi (tinglash va tahlil, jamoa bo'lib kuylash h.k) qo'llanilmasin, unda o'rganilayotgan asarning xususiyatlari bo'lgan janri, tuzilishi, ijrochiligi kabilar haqidagi yangi bilimlar beriladi.

Musiqqa savodxonligi faqatgina nota saboqlaridan iborat bo'lmay, balki o'quvchilarning umumiy musiqiy bilim doirasini tarkib toptiruvchi musiqqa shakllari, janrlari, cholg'uchilar ijrochiligi, xalq va bastakorlik musiqasi, ularning farqlari, milliy musiqaning mahalliy uslublari, klassik musiqqa kabi bilimlarni singdirib borishdan iboratdir.

Musiqa ta'limining mazmunida o'quvchilarda shakllantiriladigan musiqiy bilim va malakalari bilan birga ziyraklik, sezgirlik, kuzatuvchanlik, xotirani mustahkamlash, obrazli tasavvur qilish, ijodkorlik, mustaqillik, tashabbuskorlik, badiiy va musiqiy did kabi sifatlarni ham rivojlantirish nazarda tutiladi.

Musiqa madaniyati darsining maqsadini ma'naviy madaniyatning tarkibiy qismi bo'lgan musiqqa madaniyatini tarbiyalash sifatida tadqiq etgan musiqqa pedagogikasi fani olimlari L.G.Dmitrieva, N.M. Chernovivanenko "Maktabda musiqqa tarbiyasi metodikasi" darsligida "Musiqa madaniyati" tushunchasiga ta'rif berishib, uning chuqur ma'noga ega bo'lib, tarkibi quyidagicha izohlanadi:

- a) axloqiy-estetik tuyg'u, musiqiy did va musiqiy ehtiyojlar;
- b) musiqqa asarini o'zlashtirishda idrok etish va ijro uchun muhim bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalar majmui;
- v) musiqiy faoliyatni muvaffaqiyatini ta'minlashdan muhim bo'lgan musiqiy-ijodiy qobiliyatlar¹.

3.2. Musiqiy ta'limning ijodiy faoliyatlari, shakllari va turlari

Musiqiy ta'limning ijodiy faoliyatlari, deganda musiqqa oid bo'lgan barcha nazariy bilimlarni o'zlashtirish va amaliyot jarayonida ulardan foydalanish qobiliyati tushuniladi.

Milliy o'quv dasturi asosida umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqqa madaniyati darslari faoliyat turlari va ularning o'zaro bog'liqligi asosida olib boriladi.

Musiqa madaniyati fani dars tuzilmasi, musiqiy faoliyat turlarining rang-barangligi mazkur predmetning mazmun - mohiyatini belgilaydi. "Musiqa madaniyati" fanidan dars tuzilmasida quyidagi faoliyatlar asosiy o'rinni egallaydi:

1. Musika tinglash va tahlil etish- ta'lim mazmunining asosini tashkil etadi.

Ularni kuylash, tinglash faoliyatlari vositasida o'rganish bilan bir qatorda cholg'uchilik, musiqali ritmik harakatlar, ijodkorlik faoliyatlari bilan har tomonlama o'zlashtirish, musiqiy tavsiflarni

¹ Дмитриева Л.Г. Черноиваненко Н.М. "Методика музыкального воспитания в школе". Москва «Просвещение». 1989. Стр. 11.

ifodalash imkoniyati yaratiladi. O‘zbek xalq musiqasi, bastakorlari va kompozitorlarning musiqiy asarlaridan namunalar tinglanadi.

Musiqaning tinglash jarayonida yakkanavozlik va jo‘rnavozlikni ajrata bilish, ansambl va orkestr ijrosini farqlay olish, sozlarni bir-biridan tovush temбри asosida ajrata olish, musiqiy did va idrokni rivojlantirish, o‘zbek, qardosh, jahon xalqlari bastakorlari asarlaridan namunalar tinglash ta’lim mazmunining asosini tashkil etadi.

Jamoa bo‘lib kuylash faoliyati o‘quvchilarning musiqiy qobiliyati va ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun zarurdir. Sinfda jamoa bo‘lib kuylash jarayonida o‘quvchi o‘z ovoz ijrosini, tengdoshlari va ustozlari ijrosini eshitib, kuzatishni hamda ular bilan bahamjihat jo‘rovozkilik qilishga intiladi. Milliy xalq qo‘shiklari, o‘zbek bastakorlari va kompozitorlari vokal asarlari, jahon hamda qardosh xalqlar kompozitorlari musiqasi, mahalliy musiqaning ijrochilik uslublariga oid folklor ko‘shiqlaridan namunalar bilan tanishadi hamda kuylaydi.

3. Musiqiy savodxonlik faoliyat sifatida muhim. Darsning musiqaning savodi bosqichida o‘quvchilarga musiqiy atamalar, temp (sur‘at) lar, intervallar, alteratsiya belgilari, musiqaning ifoda tili, oddiy musiqaning shakllari, janrlari, major hamda minor ladi haqida tushuncha beriladi. Faoliyati davomida o‘quvchi o‘z imkoniyatlarini to‘g‘ri baholash, oqilona rejalashtirish, muammoning yechimini topishda samarali usullardan foydalanish, jamoada hamkorlikda ishlash, faoliyatini tanqidiy baholash kabi amaliy ko‘nikmalarni tarkib toptirishi nazarda tutiladi.

Shuningdek, musiqaning va qo‘shiq ijrochiligi, sozlarda ijro, raqs ijrochiligi, yakka va jamoa bo‘lib ijro etish, xalq va kasbiy musiqaning, bolalar kuy-qo‘shiqlari, ommaviy xalq kuy, qo‘shiklari, maqomlar, dostonlar, zamonaviy musiqaning ijodiyoti, xalq sozanda, xonandalari ijodini bilish, musiqaning ifodaviy tili – kuy, ritm-usul, sur‘at, o‘lchov, registr, dinamik belgilar bilan tanishish va ularni o‘zlashtirish amalga oshiriladi.

Musiqaning madaniyati darsi – ijodiy jarayon bo‘lib, pedagogik maqsadlarga qarab loyihalashtiriladi. O‘qituvchi darsni istalgan musiqiy faoliyatdan boshlashi mumkin. Muhimi, o‘quvchilarni musiqaga qiziqitirish olish, mehr uyg‘otish, musiqiy qobiliyatlarini o‘stirish, dars faoliyatlarini bir - biri bilan chambarchas, uzviy

bogʻliqligini taʼminlab, mazmun jihatidan mantiqiy bir yaxlit mashgʻulot darajasiga yetkazishdir.

Har bir musiqiy faoliyat davomida oʻqituvchi oʻquvchilarga individual yondashish imkoniyatiga ega. Ayniqsa, bu ikki, uch ovozli asarlarni kuylashga oʻrganishda bolalar musiqa cholgʻu asboblari joʻr boʻlish, oʻquvchilar imkoniyatiga koʻra ijodiy xarakterdagi topshiriqlar berish kabi faoliyatlarni jarayonida buni yaqqol kuzatish mumkin.

Differensial topshiriqlar oʻquvchilarda qiziqish uygʻotadi, ularning muvaffaqiyatli bajaruvi esa ularning musiqiy rivojlanishlarini faollashtiradi. Natijalarni baholash, toza va sof kuylash malakalariga erishish yoki ritmik joʻrovozlikni bajarish orqali oʻqituvchi oʻquvchilarda oʻzini-oʻzi rivojlantirish, nazorat qilish va asrash hissini tarbiyalaydi. Shuningdek, bolalarga individual yondashuv ularda jamoatchilik va masʼuliyat tuygʻusini shakllantiradi. Bularning barchasi oʻquvchilarga zavq –shavq, quvonch, qoniqish uygʻotadi.

Musiqa mashgʻulotlari oʻquvchilar umumiy madaniyatiga ham taʼsir qilmay qolmaydi. Har xil faoliyatlarni bilan shugʻullanish (musiqa tinglash va tahlil, qoʻshiq kuylash, musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish, bolalar musiqiy cholgʻularida joʻr boʻlish) oʻquvchilardan diqqatni, eʼtiborni uyushqoqlikni, irodaviylikni, zukkolikni talab qiladi. Bu faoliyatlarni davomida bolalarda shijoat va jurʼat shakllanib, sekin-asta uyatchanlik va tortinchoqlik yoʻqola boradi. Shu tarzda musiqiy faoliyatlarni bolalar shaxsining maʼnaviy-madaniy sifatlarini shakllantirish uchun kerakli boʻlgan pedagogik-psixologik shart-sharoitlarni taʼminlaydi hamda ularning umumiy madaniy saviyasining oshishiga asos boʻladi.

Oʻqituvchi musiqa taʼlimi jarayonida oʻquvchiga asosan oʻzbek musiqasining boy merosi, uning namunalari, imkoniyatlaridan va umumbashariy musiqa asarlaridan ayrimlaridan nazariy hamda amaliy bilim-malakalarni berish imkoniyatiga ega. Ana shu ilmiy bilimlar taʼlimning mazmunini belgilovchi muhim hujjatlar - musiqa madaniyati fanidan “Milliy oʻquv dasturi” va darsliklarda oʻz ifodasini topadi. Albatta, har bir dars oʻzining tuzilishi va mazmuni bilan ilmiy-uslubiy asosda tashkil etilishi kerak. Musiqa haqidagi zaruriy bilimlar doirasi- musiqiy taʼlim-tarbiyada asosiy omildir.

Umumtaʼlim maktabida musiqa madaniyati darslariga puxta tayyorgarlik koʻrish va uni samarali oʻtkazish oʻqituvchidan doimo

faoliyatiga ijodiy yondashuvni, kasbiy tajribalarni, bilim, malaka va ko'nikmalarni amaliyotga faol tatbiq etishni taqozo etadi.

Musiqqa madaniyati fanidan qaysi mavzu o'tilmasin, nimalar haqida ma'lumot hamda tushunchalar berilmasin, eng avvalo, darsni metodik jihatdan to'g'ri tashkil etishga ko'p narsa bog'liq bo'lishi, tabiiy holdir. Shu bois, zamonaviy musiqqa madaniyati darslarining tuzilmasi, musiqiy faoliyatlarni to'g'ri tashkil etish, mavzularni o'tishda fanlararo, ayniqsa, san'at turlararo o'zaro bog'liqlik, integratsiyani ta'minlash, musiqqa ta'limining ijodiy faoliyatlari shakl va turlarini amalga oshirishda ilg'or pedagogik hamda axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish muhim vazifalardandir.

3.3. Musiqqa madaniyati darsining xususiyatlari va musiqqa o'quv xonasi

Musiqiy-metodik adabiyotlarda musiqqa darslarining o'ziga xos xususiyatlari quyidagicha tasniflanadi:

Birinchidan, u musiqqa tarixi, nazariyasi va ijrochiligiga doir turli namunalardan-xor mashg'ulotlari, musiqqa savodi, musiqqa tinglash, musiqqa tahlili va adabiyoti, bolalar cholg'u asboblarida chalish, ritmik harakatlar bajarish elementlaridan iboratdir. Shuning uchun u aralash dars tipiga kiradi.

Ikkinchidan, musiqqa boshqa san'at turlaridan o'zining ifoda vositalari, «tili» bilan farq qiladi. Agar badiiy adabiyot, badiiy so'z, tasviriy san'at ranglar va grafik chiziqlar, raqs, badiiy harakatlar bilan ifodalansa, musiqqa musiqiy tovushlarda vujudga kelgan ohang vositasida ifodalanadi. Agar tasviriy san'at va haykaltaroshlik asarlarini ko'rish orqali, badiiy adabiyotni o'qish va eshitish vositasida, kino va teatrni ko'rish va eshitish orqali idrok etsak, musiqqani faqatgina diqqat bilan tinglabgina idrok eta olamiz.

Musiqqa aniq vaqt o'lchovi bilan bog'liq san'atdir. Eshituvchi ijro etilayotgan musiqqa sur'atiga sozlanib, uning har bir elementini ziyraklik bilan tinglamasa, asar mukammal idrok etilmaydi. Mumtoz asarlarni qayta-qayta tinglaganda uning yangi badiiy qirralari his etilishi ham bejiz emas.

Uchinchidan, musiqqa bolalarga faol emotsional ta'sir ko'rsatadi, quvontiradi yoki mahzun kayfiyat uyg'otadi, ijobiy kechinmalar

paydo qiladi. Yaxshi, mazmunli, qiziqarli musiqa darsidan bolalar quvnoq, xursand bo'lib, hordiq chiqaradilar.

Zamonaviy musiqa madaniyati darslarini o'tkazishda maxsus jihozlangan xonada amalga oshirish samarali natija beradi. "Zamonaviy maktab" davlat dasturi doirasida umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun xalqaro tajribalarni hisobga olgan holda yangi turdagi zamonaviy o'quv xonalarini barpo etish va muqaddam qurilgan o'quv xonalarini zamonaviy maktab namunasida moslashtirishni ta'minlash; o'quv xonalarini jihozlash darajasini xalqaro standartlarga javob beradigan o'quv uskunalari (musiqa cholg'ulari, doskalar, zamonaviy xor stanoklar) bilan ta'minlash"-ko'zda tutilgan¹.

Musiqa xonasining estetik jihozlanishi bolalarga ruh bag'ishlab, darsga o'ziga xos kayfiyat uyg'otish kerak. Darsda bolalar milliy musiqa cholg'u asboblari, texnik, ko'rgazmali vositalar juda ham muhim. Ularning sifatligidan, o'z vaqtida tayyorlanganligidan va unumli tatbiq etilishidan darsning muvaffaqiyatli o'tishi ta'minlanadi.

Bugungi kunda o'qituvchi darslarda musiqa asarlarining turli ijrolarini (orkestr, ansambl) sadolanishi texnik vosita, yozuvlarsiz tasavvur qilish qiyin. Bu vositalar o'quvchilarning har bir musiqa cholg'ularining jarang sochishi va tovushining ifodaliligini idrok etish qobiliyatini o'stiradi. Fonoxrestomatiya esa o'qituvchida qo'shiq o'rgatishni yanada qiziqarli qilishga yordam beradi.

Gramyozuvlarda yirik musiqa asarlari, ularning jo'r qismlari, bolalar xor jamoalarining ijrolari o'z aksini topgan. Magnitafonda o'qituvchi dars davomida qo'shiq ijrosini yozib olib, o'quvchilarning o'ziga qaytib eshitirishi va ularning ijrosiga nisbatan munosabati hamda baholarini berishni taklif etadi.

Keyingi paytlarda musiqa darslari amaliyotida turli hil ko'rgazmali vositalardan keng foydalanilmoqda. Bular ilustrasiya, turli tasviriy manzaralar bo'lib, bu esa darsda tasviriy va so'z san'atlari namunalaridan ham unumli foydalanishni nazarda tutadi.

Musiqa ta'lim-tarbiyasi samaradorligini oshirish uchun maktabdagi musiqa madaniyati fani o'quv xonasini zamonaviy talab darajasida jihozlanishi muhim ahamiyat kasb etadi.

¹ Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi. Musiqa madaniyati fanini o'qitish konsepsiyasi. T., 2021 yil. -B.11.

O'quvchilarda boy milliy musiqiy merosimiz, uning tarixi, rivojlanish yo'li haqidagi bilim, malaka va ko'nikmani hosil qilish uchun eng avvalo yetuk mutaxassisning kasbiy mahorati hamda jihozlangan, ko'rgazmali vositalarga ega fan xonasi bo'lishi lozim.

Musiqqa xonasini did bilan jihozlash va mazmun-mohiyatini oshirishda joy oladigan ko'rgazmalarning ahamiyati katta.

O'quvchilarni milliy musiqqa san'atimizning rang-barang janrlari, ularning tarixi bilan yaqindan tanishtirishda yurtimizning 4 ta mintaqaviy yo'nalish – "Farg'ona-Toshkent", "Buxoro-Samarqand", "Surxondaryo-Qashqadaryo" va Xorazm vohalari ijrochilik uslublarining tarixi, mazmun-mohiyatini ifodalovchi ko'rgazmalar, texnik vositalar - audio, vidiomagnitofon, televizor, nota varaqalari, taniqli o'zbek hamda jahon kompozitorlari portretlarining bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Musiqqa savodxonligiga oid ko'rgazmali vositalar majmuasi ham zarur.

O'quv xonasida texnik jihozlar mavjudligi va o'qituvchining ulardan samarali foydalanishi esa o'quvchida musiqqa asarlarini tinglash va tahlil etish kompetensiyasini rivojlantirishga imkon yaratib, musiqani hissiy idrok qilish, tinglash va tahlil etish malakalarini rivojlantiradi.

O'quv xonasida o'quvchilarning milliy musiqiy tarbiyasida muhim vosita bo'lgan cholg'u asboblardan g'ijjak, chang, nay, rubob, doira, dutor kabi sozlarning bo'lishi ham maqsadga muvofiq.

Shuningdek, maktabda sinfdan tashqari ishlarni yanada jonlantirish, o'quvchilarda jamoa bo'lib kuylash mahoratini shakllantirish hamda ularning amaliy faoliyatida muhimligini inobatga olib, Yevropa cholg'u asboblardan fortepyano, akkordeon har bir maktabning musiqqa xonasidan joy olishi belgilangan.

Musiqqa madaniyati darslarida o'quvchilar musiqiy qobiliyatlarini rivojlantiruvchi ko'rgazmali vositalardan foydalanish muhim. Nota jadvallari yordamida bolalarda nota asosida kuylash malakalari egallanadi. Qo'shiq kuylashni tezroq o'zlashtirilishiga erishiladi. Tovushlarni to'g'ri va toza kuylash, eslab qolishlariga yordam beradi. Darsda texnik va ko'rgazmali vositalarini tatbiq etish chuqur o'ylangan bo'lishi kerak. Ulardan unumli foydalanish musiqqa tarbiyasi vazifalarini hal etishda muhim rol o'ynashini ta'kidlash lozim.

Jihozlangan mavjud fan xonasida musiqa madaniyati mashg'ulotlarining o'tilishi darsning sifatli o'tilishini ta'minlash barobarida mutaxassisning puxta musiqa sabog'ini ta'lim samaradorligini tatbiq etish darajasini oshishiga olib keladi.

Shunday qilib, umumta'lim maktabida musiqa madaniyati darslariga puxta tayyorgarlik ko'rish va uni samarali o'tkazish o'qituvchidan doimo ijodiy yondashuvni, kasbiy tajribalarni, bilim, malaka, ko'nikmalarni faol tatbiq etishni taqozo etadi.

O'qituvchi ijodining natijasi bo'lgan dars g'oyaviy-emotsional ta'sir kuchiga ega bo'lib, o'quvchi ichki dunyosini zabt etib, musiqa san'atiga qiziqish va ehtiyojni tarbiyalaydi. Musiqa madaniyati darslarining muvaffaqiyati savodxon, chuqur bilimli, o'z kasbiga fidoiy bo'lgan o'qituvchi shaxsiga bog'liq. Shu bois, musiqadan bilim va malakalari yetarli bo'lmagan o'qituvchilarga musiqa darslarini mutaxassis mualliflardan zaruriy saboqlar olib, magnet yozuvlardan keng foydalanib, musiqa o'qitish jarayonida yangi pedagogik texnologiya usullaridan unumli foydalangan holda dars o'tishlari maslahat beriladi. Aks holda o'quvchilarning belgilangan Milliy o'quv dasturi talablarini o'zlashtirishlari qiyinlashadi va musiqa madaniyati darslari oldiga qo'yiladigan talablarga erishilmay qolinadi.

Musiqa savodi quyidagi bosqichlar bo'yicha o'rgatiladi.

1. O'quvchilarning diqqatini boshlang'ich nota savodxonligi bilan birga musiqaning ifoda vositalari (kuy, registr, temp, ritm, dinamik belgilar) ga qaratish.

2. Ovoz sozlash va qo'shiq ijro etish qoidalariga doir bilimlar-chapak va cholg'ularini chalish qoidalariga amal qilishga o'rgatish.

3. Musiqa ijodkorlari "kompozitor", "ijrochi", "tinglovchi" mavzularining mazmuni va o'rgatiladigan asarning mualliflari haqidagi ma'lumotlarni o'zlashtirilishiga erishish.

Albatta, har qanday darsda o'qituvchining mazkur kompetensiyalarsiz pedagogik faoliyat yuritishi o'quvchilarning ham mavzuni o'zlashtirishida murakkablik yaratadi. Boshqacha aytganda musiqa asarini idrok etish va tahlil etish jarayonida o'quvchining erkin mustaqil, mantiqiy fikrlashi va buning natijasi o'laroq aniq, to'g'ri, ravon nutq egasi bo'lish o'qituvchi uchun darsda maqsadga erishishning muhim sharti va bu talab barcha fan o'qituvchilarida birdek taalluqli me'yor hisoblanadi.

“Kompetensiya (lotin. *competo* – layoqatli, munosib bo‘lmoq) shaxsning biror-bir sohadan xabardorlik, shu sohani bilish darajasi, sohaga oid bilim, ko‘nikma, malaka, qarashlar majmui, shaxsning qadriyati va sifatlari, malakaning namoyon bo‘lishi yoki ta’sir ko‘rsatish qobiliyati hisoblanadi¹.

O‘qituvchining musiqa ta’limini amalga oshirishi mahoratida musiqiy – pedagogik texnologiyalar asosiy o‘rin egallaydi. Zero, pedagogik texnologiya musiqiy ta’lim-tarbiya jarayonining ilmiy-uslubiy asoslangan va tizimga solingan faol vosita hamda usullar majmuidir.

O‘qituvchi musiqiy ta’lim-tarbiyada ko‘zlangan maqsadga erishishni kafolatlaydigan jarayonni samarali tashkil eta olishi va pedagogik boshqara bilishi lozim. Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratiga oid bilim, tajriba va interfaol metodlar o‘quvchilarni bilimli, yetuk malakaga ega bo‘lishliklarini ta’minlar ekan, albatta zamonaviy o‘qituvchi ta’lim–tarbiya jarayonida innovatsion usullardan foydalana bilish mahoratini tinmay oshirib, takomillashtirib borishga harakat qilmog‘i kerak.

Shu davrgacha an’anaviy ta’limda o‘quvchilarni faqat tayyor musiqiy bilimlarini egallashi ko‘zda tutilgan bo‘lsa, endilikda texnologiyalar o‘quvchilarni o‘zlashtirayotgan bilimlarini o‘zlari mustaqil izlanib topishlariga, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishlariga undamoqda. Pedagogik texnologiya pedagog mahoratga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o‘quvchilarni bilimli, yetuk malakaga ega bo‘lishlarini ta’minlaydi.

Zamonaviy ta’limda o‘qituvchilarning innovatsion, pedagogik va axborot texnologiyalarini musiqa o‘quvi jarayonida qo‘llashga bo‘lgan qiziqish va e’tibori kuchayib bormoqda.

Innovatsiya- ijtimoiy madaniy obyekt sifatlarini yaxshilashga qaratilgan ijtimoiy subyektlarning harakat tizimi bo‘lib, u kutilayotgan natijalarga olib keladigan yangiliklar tizimini tashkil etadi.

Innovatsiya (inglizcha *innovations*) - yangilik kiritish, yangilikdir. Innovatsion texnologiyalar pedagogik jarayon hamda o‘qituvchi bilan o‘quvchi musiqiy faoliyatiga yangilik, o‘zgarishlar

¹ O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 2-jild. Toshkent “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”. Davlat ilmiy nashriyoti. 2006 yil.. – B. 396.

kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi.

Bugungi kunda musiqiy ta'lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo'li mashg'ulotlarni interfaol metodlar yordamida tashkil etishdir. Zero, "Interfaol usullar o'quvchilarning o'zaro muloqot va o'zaro ta'sirida dars jarayonini amalga oshiradi. Interaktiv ingliz so'zidan olingan bo'lib, "interact"ya'ni inter- o'zaro, act-harakat, ta'sir, faollik ma'nolarini beradi¹.

Interfaol ta'lim musiqa sabog'i jarayonida o'quvchilarning nazariy bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan badiiy-estetik sifatlarini o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanadi.

Ma'lumki, an'anaviy musiqiy ta'lim asosan tushuntirish, musiqa tinglash, savodxonlik va o'zaro savol-javobga asoslangan bo'lib, tabiiyki, suhbat asosini musiqiy nazariy ma'lumotlar tashkil etgan. Ammo, ma'lumot berishning asosiy manbai o'qituvchining musiqiy - nazariy bilimi va badiiy ijrosi bo'lib, bu jarayonda u yetakchilik qilar edi. Darsning asosiy vaqtida musiqiy bilimlarni og'zaki tarzda o'quvchilarga yetkazib berishga intilardi. Jarayonga faollik ko'rsatish o'qituvchigagina xos bo'lib, o'quvchilar bu vaziyatda faqat tinglovchi bo'lib, qo'shiq o'rganishda esa o'quvchilar o'qituvchining ijrosini takrorlab qolaverardi.

O'quvchilarning asosiy vazifasi - o'qituvchini tinglash, zarur o'rinlarda kuylash, savollar bilan murojaat qilinganida o'qituvchi aytganlarini takrorlab javob qaytarish, ruxsat etilgandagina so'zlashdan iborat edi.

Bugungi kunda musiqiy ta'lim amaliyotida interfaol usulning imkoniyatlari oldingi, an'anaviy ta'lim imkoniyatlaridan kengroq ekanligi yaqqol seziladi. Biroq interfaol metodlarda ish yuritish o'qituvchining an'anaviy metodlardan voz kechishi degani emas, balki dars mazmunini o'zaro faollik, hamkorlik, hamijodkorlikda hal etishni tashkil eta olishidir.

Interfaol ta'limning quyidagi metodlari mavjud.

- Muammoli ta'lim;
- Loyihali ta'lim;

¹ Hasanboev J. va boshqalar. Pedagogika fanidan izohli lug'at. -T. "Fan va texnologiya", 2009 yil. - B. 188.

- O‘yin orqali kechuvchi ta‘lim;
- Kreativ ta‘lim;
- Evristik ta‘lim;
- Akt ta‘limi¹.

Interfaollik - bu o‘zaro ikki kishining faolligi, ya‘ni bunda o‘quv-biluv jarayoni o‘zaro muloqotlar asosida kechadi.

Musiqqa madaniyati fanni o‘qitishda ta‘lim shakli, metod va usullarning samaradorligini ta‘minlash, jarayonni tashkil etishda bolalarning intellektual hamda shaxsiy imkoniyatlarini hisobga olish, ularning faolligini oshirish dolzarb masala.

Bu vazifani samarali amalga oshirish musiqani o‘qitishning an‘anaviy usullarini ilg‘or pedagogik texnologiyalar, interfaol metod va usullar bilan qo‘shib olib borishni taqozo etadi. Qo‘yilgan muammolarni o‘quvchilar bilan birgalikda hal qilish, izlanish, tadqiqot metodi, bahs-munozaralar, davra suhbatlari, “Klasster”, “Bumerang”, “Charxpalak”, “Aqliy hujum”, “Yo‘naltirish”, “Intervyu”, “Venn diagrammasi”, “Ijodiy ish”, “Idrok xaritasi”, “Tushunchalar tahlili” kabi metodlardan foydalanish o‘rinli. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar musiqiy ta‘lim jarayonining unumdorligini oshiradi, o‘quvchilarni musiqiy dunyoqarashini shakllantiradi, musiqiy bilimga ishtiyoq hamda qiziqishni oshiradi. Pedagogik texnologiyalarni tatbiq etishda, uning xususiyatlari ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogik texnologiyaning muhim xususiyatlari:

- musiqiy ta‘lim jarayonining tuzilishi, musiqiy faoliyatlarning o‘zaro bog‘liqligi va mazmunining yaxlitligi;
- o‘quvchini musiqiy faolligi va qobiliyatiga tayanib o‘qitish;
- musiqiy nazariy bilim, malaka va ko‘nikmalarni o‘zlashtirish jarayonida yo‘l qo‘yilgan ayrim kamchilik hamda kemptikliklarni aniqlab, tuzatib borish;
- musiqiy savodxonlik, jamoaviy aytim faoliyatlarida mezonlarga binoan test vazifa va topshiriqlarni bajarish.

3.4. Musiqqa o‘qitish texnologiyalari

O‘qituvchining musiqqa ta‘limi amalga oshirishidagi mahoratida musiqiy – pedagogik texnologiyalar asosiy o‘rin egallaydi. Zero, pedagogik texnologiya musiqiy ta‘lim-tarbiya jarayonining ilmiy-

¹ Yo‘ldoshev J. G‘. Interfaol ta‘lim sifat kafolati. Toshkent. “Fan”. 2010 yil. – B.53.

uslubiy asoslangan va tizimga solingan faol vosita hamda usullar majmuidir.

O'qituvchi musiqiy ta'lim-tarbiyada ko'zlangan maqsadga erishishni kafolatlaydigan jarayonni samarali tashkil eta olishi va pedagogik boshqara bilishi lozim.

Pedagogik texnologiya va pedagog mahoratiga oid bilim, tajriba va interfaol metodlar o'quvchilarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishliklarini ta'minlar ekan, albatta zamonaviy o'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion usullardan foydalana bilish mahoratini tinmay oshirib, takomillashtirib borishga harakat qilmog'i kerak

Zamonaviy ta'limda o'qituvchilarning innovatsion, pedagogik va axborot texnologiyalarini musiqa o'quvi jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish va e'tibori kuchayib bormoqda. Shu vaqtgacha an'anaviy talimda o'quvchilarni faqat tayyor musiqiy bilimlarini egallashga erishishlari ko'zda tutilgan bo'lsa, endilikda texnologiyalar o'quvchilarni o'zlashtirayotgan bilimlarini o'zlari mustaqil izlanib topishlariga, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga undamoqda. Pedagogik texnologiya pedagog mahoratga oid bilim, tajriba va interaktiv metodlar o'quvchilarni bilimli, yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Musiqani interfaol o'qitish-ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchilari-o'qituvchi, o'quvchi va o'quvchilar guruhi orasida shakllanadigan o'zaro hamkorlik, qiziqarli bahslar, guruhlariga bo'lingan holda bir-biri bilan mulohaza almashish asosida tashkil etiladi. Ularda mustaqil fikrlash, musiqiy-badiiy taassurotlarni bayon etish, muammoli vaziyatlarda yechimini birgalikda izlash imkoniyatlari paydo bo'ladi.

Interfaol metodlar asosida musiqiy ta'limni samarali amalga oshirishning afzalliklari quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi:

- musiqiy o'quv jarayonlarini axborot va ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida zamonaviy usulda tashkil etish va ta'lim sifatini nazorat qilishning ustuvor ahamiyat kasb etishida;

- zamonaviy interfaol ta'limning ilgarigi an'anaviy musiqiy ta'lim berish usulidan metodik, ilmiy hamda uslubiy jihatlardan farqlanishida;

- o'qituvchida o'quvchilar musiqiy faoliyatini pedagogik boshqarish imkoniyatining mavjudligida;

-o'quvchilar tomonidan musiqiy o'quv materiallarini o'zlashtirish, zarur bilim va ko'nikmalarga sifatli ega bo'lish imkoniyatidan foydalana olishda;

- o'quvchiga o'z musiqiy bilimini doimo mustahkamlab borishi hamda o'z-o'zini nazorat qilish imkoniyatining yaratilganligida.

Musiqqa madaniyati fani o'qituvchisi tomonidan tanlanadigan hamda amaliyotda qo'llaniladigan texnologiyalar asosiy ta'limiy maqsad – aniq natijaga erishishga qaratilgan bo'lishi, bunda o'quvchilarning bilim saviyasi, musiqiy ehtiyoji, guruh xarakteri, sinf sharoiti inobatga olinishi lozim.

Ta'limiy-tarbiyaviy maqsadga erishish uchun musiqiy film, tarqatma materiallar, turli musiqiy adabiyotlar, to'plamlar, axborot texnologiyasining o'рни va ahamiyati katta. Masalan, 6-sinfda "Mumtoz musiqqa haqida tushuncha" deb nomlangan 1-bobning "Shashmaqom – mumtoz musiqqamiz asosi" mavzusini o'tishda musiqiy videofilmdan, o'zbek milliy cholg'u asboblari mavzularini o'tishda esa "O'zbek cholg'u asboblari" ijrosi, uning tarixi va ijrochilik uslublari haqida ma'lumot beruvchi audio yoki SD disk yozuvlaridan foydalanish yaxshi samara beradi. Shuningdek, respublikamizning ilg'or tajribali musiqqa madaniyati fani o'qituvchilarining vidiodarslaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

Interaktiv metodlar bu –jamoaga bo'lib fikrlash, deb yuritiladi, ya'ni pedagogik ta'sir etish usullarining o'ziga xosligi shundaki, ular pedagog va o'quvchilarning hamkorlikda faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday pedagogik hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lib, ularga quyidagilar kiradi:

- o'quvchilarni dars davomida faol bo'lishga, mustaqil fikr yuritish, musiqiy – ijodiy faoliyat bilan shug'ullanishga da'vat etish;

- o'quvchilarning musiqiy bilimga bo'lgan qiziqishini har bir musiqiy faoliyatga ijodiy yondashgan holda rivojlantirish;

- o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirish hamda uni pedagogik boshqarish.

O'qituvchi va o'quvchining maqsaddan natijaga erishishida qanday texnologiyani tanlashlari ular ixtiyorida, chunki har ikkala tomonning asosiy maqsadi aniq: natijaga erishishga qaratilgan, bunda o'quvchilarning bilim saviyasi, guruh xarakteri, sharoitga qarab ishlatiladigan texnologiya tanlanadi. Masalan, natijaga erishish maqsadida film, tarqatma material, musiqiy adabiyotlar, audio va SD

disk yozuvlari, axborot texnologiyasi kerak bo'lar, bular o'qituvchi va o'quvchiga bog'liq.

O'qituvchi bilan bir qator o'qitish jarayoni oldindan loyihalashtirish lozim. Bu jarayonida o'qituvchi o'quv predmetining o'ziga xos jihatlarini, pedagogik shart-sharoitlarini, eng muhimi, o'quvchining imkoniyati va ehtiyojini hamda hamkorlikdagi faoliyatini samarali tashkil eta olishini inobatga olish kerak. Bu esa kafolatlangan natijaga erishishda muhim omil.

“Skarabey” texnologiyasi

“Skarabey” interaktiv texnologiya bo'lib, ta'lim jarayonida o'quvchilarda fikriy bog'liqlik, mantiqiy tafakkur va musiqiy xotiraning rivojlanishiga imkoniyat yaratadi. Musiqiy asarni tinglash va tahlil etishda o'z mulohazalarini erkin ifodalash mahoratini shakllantiradi.

Mazkur texnologiya o'quvchilarga mustaqil ravishda musiqiy bilimning sifati va darajasini xolis baholash, o'rgatilayotgan musiqiy o'quv materiali haqidagi tushuncha hamda tasavvurlarni aniqlash imkonini beradi.

“Skarabey” texnologiyasining o'ziga xos xususiyati o'quvchilar tomonidan oson qabul qilinadi va faoliyatlarda o'quvchilarning musiqiy qiziqishi va qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. U o'quvchilarni faol ijodiy jarayonga kirishishga undaydi.

“Blits-o'yin” texnologiyasi trening haqida tushuncha

Blits- inglizcha so'z bo'lib, ketma-ketlik ma'nosini bildiradi. Ushbu texnologiya o'quvchilarning musiqiy faoliyatlar jarayoni ketma-ketligini to'g'ri tashkil etishga, kreativ fikrlashga, o'rganayotgan musiqiy materiali asosida mantiqiy fikrlardan, musiqiy ma'lumotlardan kerakligini tanlab olishni o'rgatishga qaratilgan. Masalan, mavzuga oid atamalar o'rni almashtirilgan holda beriladi. Uni guruh a'zolari to'g'ri qo'yib chiqishlari talab etiladi.

“Tarmoqlar” (klasster) metodi

Fikrlarning tarmoqlanishi-bu pedagogik strategiya bo'lib, u o'quvchilarni biror bir mavzuni chuqur o'rganishlariga yordan berib,

o‘quvchilarni mavzuga taalluqli tushuncha yoki aniq fikrni erkin va ochiq ravishda ketma-ketlik bilan uzviy bog‘langan holda tarmoqlashlariga o‘rgatadi.

Bu metod biror materialni chuqur o‘rganishdan avval o‘quvchilarning fikrlash faoliyatini jadallashtirish hamda kengaytirish uchun xizmat qilishi mumkin. Shuningdek, o‘tilgan mavzuni mustahkamlash, chuqur o‘zlashtirish, umumlashtirish hamda o‘quvchilarni shu mavzu bo‘yicha tasavvurlarini chizma shaklida ifodalashga undaydi.

“Tarmoqlar” metodi–o‘quvchilarni mantiqiy fikrlash, musiqiy bilim doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda musiqiy adabiyotlardan foydalanishni o‘rgatishga qaratilgan.

“Bumerang” texnologiyasi

Mazkur texnologiya mashg‘ulot davomida o‘quvchilar tomonidan musiqiy o‘quv materialini ijodiy tushunib idrok etishga, chuqur va yaxlit holatda o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan. U turli mazmun va xarakterga ega bo‘lgan muammoli, munozarali mavzularni o‘rganishga yo‘naltirilgan bo‘lib, bir mashg‘ulot davomida har bir ishtirokchilarning o‘quv topshiriqlarini bajarishi kerakli ballni to‘plashga imkoniyat beradi.

“Bumerang ” texnologiyasi o‘quvchida tanqidiy ijodiy fikrlash, mantiqiy idrok etish malakalarini shakllantirishga imkoniyat yaratadi, musiqiy asarlarni tinglash va tahlil etishga oid fikrlarni yozma hamda og‘zaki shakllarda to‘g‘ri bayon qilish qo‘nikmalarini rivojlantiradi. Bu texnologiya quyidagi ta’limiy-tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirishga samarali yordam beradi.

Jumladan, jamoa bo‘lib musiqiy faoliyat ko‘rsatish, jamoaviy aytim jarayonida bir-birini eshitib borish, musiqiy faollik, ijodiy yondashuv, badiiy faoliyatning samarali bo‘lishiga intilish, musiqiy qobiliyat hamda imkoniyatlarini xolisona baholash va h.k.

Ushbu texnologiya o‘quvchilarni dars va mashg‘ulotdan tashqari jarayonlarda musiqiy- nazariy, tarixiy adabiyotlar, o‘rganilgan musiqiy materiallarni xotirasida saqlab qolish, musiqiy asar haqida badiiy taassurotlarni erkin holda ifodalash hamda dars davomida ko‘pgina o‘quvchilarni baholay olishga qaratilgan.

“Bumerang” texnologiyasi o‘quvchilarda mantiqiy tafakkurni shakllantirishga imkoniyat yaratadi, musiqiy asarlarni idrok etish va unga munosib badiiy baho berish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Fanga oid kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradi.

Panorama usuli (texnologiyasi)

O‘qituvchi tomonidan o‘quvchilarga tarqatma materiallar beriladi;
Masalan: musiqa tarbiyasi uchun qanday ishlarni amalga oshirish kerak?

Siz qanday muhitda va sharoitlarda musiqiy jihatdan tarbiyalanayapsiz?

Musiqiy tarbiyalangan kishi qanday bo‘lmog‘i kerak?

Musiqiy tarbiyalanganlik jamiyatga nima beradi.?

Guruhlar shu kabi savollarga javob yozib bo‘lgach, umumlashtirilib taqdimot qilinadi. So‘ngra javoblar yuzasidan tahlillar o‘tkaziladi.

Fikrlar hujumi

O‘quvchilar bilan bevosita jamoa bo‘lib “fikrlar hujumi” olib borishdan maqsad-mumkin qadar keng doirada g‘oyalar yig‘ish, o‘quvchilarni ayni bir xilda fikrlash inersiyasidan xoli qilish, ijodiy vazifalarni yechish jarayonida dastlab paydo bo‘lgan fikrlarni yengishdir.

Bu metodning asosiy tamoyili va qoidasi baxs ishtirokchilari ishlab chiqqan g‘oyalarni, har qanday luqma va hazil mutoyibani rag‘batlantirishdir. Bu metoddan foydalanishning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan o‘qituvchi – mashg‘ulot rahbariga bog‘liq. “Fikrlar hujumi” ishtirokchilari miqdori 15 kishidan oshmasligi maqsadga muvofiqdir.

“**Aqliy hujum**”- sinfdagi har bir o‘quvchiga o‘qituvchi qo‘ygan savol yoki muammo yuzasidan o‘z fikrini mustaqil bayon etishga imkon beruvchi ta’lim uslubidir. O‘qituvchi tomonidan belgilangan muammoni hal etishda ehtimol tutiladigan barcha fikrlar variantlarini jamlash istisno tariqasida ta’lim oluvchilarning barcha fikrlarni, shu jumladan aytarli to‘g‘ri bo‘lmaganlarini ham inobatga olishdan iborat.

Bunda yaxshi idrok etilishi uchun ana shu fikrlarning barchasini doskaga yozib borish maqsadga muvofiq. Bu esa bayon etilgan

fikrlarning keyingi tahlilida o'quvchilarni qo'yilgan savol yoki muammoni to'g'ri tushunishga chorlashga imkoniyat beradi.

“Aqliy hujum” ni o'tkazish uslubiyati va tartibi;

1. O'qituvchi o'quvchilar diqqatini musiqiy savol, topshiriqlarga jalb etadi va ularning fikri bilan tanishadi.

2. Istisno tarikasida barcha fikrlar (kancha ko'p bo'lsa, shuncha yaxshi) doskaga yozib boriladi.

3. Barcha fikrlar yozib olingandan keyin o'qituvchi o'quvchilar bilan javoblar muhokama etilib, aytilgan fikrlarga tuzatish va to'ldirishlar kiritiladi. Ulardan eng muximlari ajratilib ko'rsatiladi

“Aqliy hujum” ni o'tkazish qoidalari:

1. Aqliy hujum” o'tkazishda belgilangan vaqt me'yoriga qat'iy rioya etish lozim.

2. Belgilangan doirasida barcha xohlovchilarga o'z fikrini bayon etish uchun imkoniyat berish kerak.

3. O'quvchilar tomonidan aytilgan fikrlar tanqid va muhokama qilinmasligi yoki baholanmasligi lozim.

4. Zarur bo'lib qolgan taqdirda bayon etilgan fikrga tuzatishlar kiritish kerakki, bu narsa g'oya yoki fikrni anik va qisqacha ifodalash imkonini beradi

Venn diagrammasi obyekt, tushuncha, g'oya, hodisani taqqoslash faoliyatini tashkil etish jarayonida qo'llanib, o'xshashlik va farqli tomonlar ochiladi¹.

Venn diagrammasi-grafik ko'rinishda bo'lib, olingan natijalarni umumlashtirish, ulardan bir butun xulosa chiqarishga, ikki va undan ortiq predmetlarni (ko'rinish, fakt, tushuncha) taqqoslash, tahlil qilish va o'rganish jarayonida qo'llaniladi.

Diagramma ikki va undan ortiq aylananing kesishmasidan hosil bo'ladi. Venn diagrammasining maqsadi- grafik tasvir orqali musiqiy tushunchaning ikkita o'zaro kesishgan aylana tasvirini ifodalaydi. Mazkur metod turli musiqiy tushunchalarning umumiy va farqlovchi jihatlarini aniqlash, taqqoslash orqali fikr bildirish imkonini beradi.

Masalan, ikki janr - musiqali drama bilan musiqali komediya janrlarning xususiyatlari tahlil etilganda, o'quvchilar 2 ta doiralarni

¹ Ishmuhamedov R. Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar (ta'lim tizimi xodimlari, metodistlar, o'qituvchilar, tarbiyachi va murabbiylar uchun o'quv qo'llanma) . –Toshkent. “Nihol.” 2013 yil. –B. 233.

quyidagi javoblar bilan to'ldirishadi: Birinchi doira (aylana) da "Musiqali drama" ning ko'pincha dramatik, ba'zan esa tragik xususiyatga ega janr ekanligi, ikkinchi -doira (aylana) da esa "musiqiy komediya"ning hazil-mutoyibaga asoslangan, yengil, kulgili, yumorga boy janr ekanligi izohlanadi. Ikki doira (aylana) ning o'rta kesishuv qismida esa bu ikkala janrning o'xshash, umumiy jihatlari tahlil etilib, ular sahna uchun mo'ljallangan musiqiy asarligi e'tirof etiladi.

"Ijodiy ish"- o'quvchilarning ijodiy va aqliy qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan, musiqiy-estetik did, ehtiyojlarini shakllantiradigan uslub. Bu uslubda o'quvchilarning darsdan bo'sh paytlarida mustaqil o'zlashtirgan, idrok etgan musiqa asarlari tinglanib, dars jarayonida esa o'qituvchi tomonidan nazariy ko'rsatmalar berilib, jarayon pedagogik boshqariladi.

Interfaol ta'limga asoslangan musiqiy faoliyat - bu ta'lim vazifalarini amalga oshirishdagi mahorat va san'at darajasi tushunilib, u qulay, optimal usullar asosida o'quvchilarning musiqiy bilim, ko'nikma hamda malakalarini, fanga oid kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilishi lozim

Xullas, musiqa madaniyati fanini o'qitishda o'qituvchining zamonaviy yondashuvlar va innovatsiyalardan samarali foydalanishi ta'lim samaradorligini oshirishda, o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini o'stirishda hamda ularning madaniyatini rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Nazorat uchun savollar:

- 1. Musiqa madaniyati darslarining tuzilishini izohlang.*
- 2. Musiqa ta'limining ijodiy faoliyatlari shakl va turlarini izohlang.*
- 3. Musiqa madaniyati darslari xususiyatlarini belgilab bering.*
- 4. Maktabda musiqa tarbiyasini tashkil etishda darslarning ahamiyatini izohlang.*
- 5. Musiqa ta'limida pedagogik texnologiyalarning muhim xususiyatlarini tushuntiring.*
- 6. Musiqa xonasining estetik jihozlash talablari.*
- 7. Interfaol ta'limga asoslangan musiqiy faoliyatni qanday tushunasiz?*

4-MAVZU. UMUMIY MUSIQIY TA'LIMNING TAMOYILLARI

Tayanch soʻzlar: ta'lim tamoyillari, onglilik va faollik, ilmiylik va tizimlilik, koʻrsatmalilik, ta'lim-tarbiya birligi, musiqa pedagogikasi va amaliyoti, metodik talab, ongli- emotsional idrok, oʻquv material, musiqa obrazi.

4.1. Musiqa darslarida umumdidaktik prinsiplar.

Ta'lim tamoyillari maktab oldida qoʻyilgan talablardan kelib chiqadi. Shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning ma'naviy kamolotini ta'minlash, ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish ta'lim prinsiplarini amalda muvaffaqiyatli qoʻllash darajasi bilan chambarchas bogʻlangan.

Oʻqitish prinsipi ta'rif etilsa, "Prinsip" - lotincha soʻz boʻlib, "asos", "qoida", "talab" singari ma'nolarni bildirib, dars samaradorligini ta'minlashga qaratilgan, ta'lim jarayonini tashkil etishga qoʻyilgan asosiy talablar, qoidalar tushuniladi. Oʻqituvchi ta'lim ishini tashkil etar ekan, ana shu qoidalar va talablardan kelib chiqadi hamda ular oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlikni ta'minlagan holda amalda tatbiq etish orqali koʻzlangan ta'limiy maqsadga intiladi.

Musiqa darslarida bir tomondan umumdidaktik tamoyillar, ikkinchi tomondan shu fanni oʻqitishning oʻziga xos tamoyillarini hisobga olishga toʻgʻri keladi. Umumdidaktik tamoyillar garchand maktabda oʻqitiladigan barcha umumta'lim fanlarga aloqador boʻlsa ham u har bir fanning oʻziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi.

Onglilik va faollik

Mashgʻulotda oʻquvchilarning ongliligi faollik darajasida namoyon boʻladi. Zero, musiqiy bilimni oʻzlashtirish bola aqliy faoliyatining asosi – bilish jarayoniga bogʻliqdir Shu bois, onglilik va faollik tamoyili - ta'lim nazariyasida yetakchi tamoyillardan biri sifatida ta'riflanadi.

Onglilik va faollik tamoyili, ayniqsa, oʻquvchilarda vokal-xor (aytim) mashqlarini kuylashga oʻrgatish malakalarini shakllantirilishi uchun muhimdir. Shuningdek, jamoaviy aytim, musiqa tinglash va uni tahlil etish, musiqa savodxonligi faoliyatlarida ham onglilik va faollik

tamoyilini qo'llash musiqani nazariy jihatdan o'zlashtirish va ijrochilik malakalarini o'stirishni muvaffaqiyatli amalga oshiradi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilarning bilish faoliyatini aktivlashtirilishiga erishilsa, musiqiy o'quv materialining ongli o'zlashtirilishi shuncha oson amalga oshadi. Chunki o'quvchi dars jarayonida ongli-emotsional tarzda o'zlashtirgan bilimlarnigina amaliy faoliyatda qo'llay oladi.

Ta'limda onglilik va aktivlik o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, har qanday faollik asosida mustaqil aqliy faoliyat turadi. Faollik o'quvchining ham o'qishi, ham musiqiy amaliy faoliyatlarida ishtiroki darajasini belgilaydi. Musiqiy faoliyatlarda o'quvchilar bilimlarni egallash, bilishga, anglashga qaratilgan bo'lib, bilish faolligi bola faoliyatining natijasi, mahsuli sifatida bilimlarni egallashda aktiv ishtirok ta'minlanadi. Nazariy bilimni o'zlashtirish - o'quvchi amaliy faoliyatining asosiy sifati bo'lgan- bilish jarayoniga bog'liq.

Musiqani anglash, uni hissiy idrok etish inson hayotiy tajribalarini boyitadi, voqelikni badiiy his etib, bilish o'quvchida mantiqiy fikrlash qobiliyatini o'stiradi. Shuni ta'kidlash lozimki, musiqa san'atlar ichida o'ziga xos xususiyat va imkoniyatlarga ega. Musiqa asarining tinglovchisi, kuylovchisi va ijrochisi o'rtasida o'zaro uzviy bog'liqlik bo'lishi va ular asar muallifi tomonidan belgilab qo'yilgan sur'at (temp) ga sozlanishi, shu maromda faoliyat ko'rsatishi lozim. Chunki, jaranglayotgan musiqa va uning tinglovchisi orasida bog'liqlikda uzilish hosil bo'lsa, musiqiy idrok to'laqonli amalga oshmaydi. Ana shuning o'zi ham musiqa mashg'ulotlarida, onglilik va faollik tamoyilining nihoyatda muhimligini bildiradi.

O'quv materialining o'zlashtirilishida osondan-murakkabga va noma'lumdan-ma'lumga o'tish tamoyili asosida bolalarning ongli-emotsional idrokini rivojlantirish yo'li bilan-gina ularda musiqa madaniyatining asoslarini shakllantirish mumkin. Darsda o'quvchilar tomonidan musiqa materialini ongli ravishda o'zlashtirishda ilmiylik muhim rol o'ynaydi hamda musiqa asarlarining nazariy asoslarini, ifoda vositalarini bilib olishga asosiy mezon hisoblanadi.

O'quvchilarning darsda onglilik va faolligi, ayniqsa, jamoa bo'lib kuylash malakalarini shakllantirish uchun muhim bo'lib, bunda o'qituvchi tushuntirish vositalaridan samarali foydalanishi lozim. Beriladigan tushuncha va ma'lumotlarning aniq, ravshan,

o'rgatiladigan qo'shiqlar esa bolalar ovozi diapozoniga mos tushishi kerak. Onglilik va faollik tamoyili musiqaning nazariy asoslarini o'rganishni va amaliy o'zlashtirishni osonlashtiradi. Shuningdek, musiqiy faoliyatlarda o'quvchining faolligini ta'minlaydi.

4.2. Ilmiylik va tizimlilik

Har bir mashg'ulot ilmiylik, tizimlilik va davomiylik tamoyili asosida o'zining tuzilishi, mazmuni va uslubiy asosiga ega bo'lishi kerak. Musiqa haqidagi nazariy bilimlar doirasi, musiqiy ta'lim mazmuni-ta'lim- tarbiyaning asosiy omilidir. Unda jamiyat rivojining turli bosqichlarida insoniyat tomonidan yaratilgan musiqa san'ati va ilmiga doir ta'limotlar, qoidalar, xulosalar, umumlashgan musiqiy tajribalar o'z aksini topgan. Ularni o'zlashtirish – musiqa amaliyoti jarayonida bilim va ko'nikmalar hosil qilish hamda hayotga tatbiq etish - kompetentlilikni rivojlantirish demakdir.

Ta'limning ilmiylik prinsipi deganda mashg'ulotlar jarayonida musiqiy o'quv materiallarining bolalarning bilim tajribasiga mosligi, bolalar ovozinin rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olish, nota savodi asoslarini to'g'ri o'rgatish, asarlarni bolalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatiga mos ravishda tahlil etish tushuniladi. Ilmiylikni esa tizimliliksiz amalga oshirish murakkab.

Darsda barcha o'quv faoliyatlari hamda keyingi mashg'ulotlarda ta'lim mazmuni bilan o'zaro mantiqiy bog'lanishi - tizimlilikning asosini tashkil etadi. Kuylash va tinglash uchun tavsiya etilgan asarlar, nazariy bilim, malaka hamda ko'nikmalarni o'quvchi tomonidan soddadan murakkabga, noma'lumdan ma'lumga qarab o'zlashtirib borish tamoyili muayyan tartibga mos bo'lib, tizimlilikni ta'minlaydi

Mashg'ulot faoliyatlari o'z navbatida, har bir darsning takrorlanuvchi mantiqiy davomi bo'lib, pedagogik maqsadlarni amalga oshirilishi davomiylik tamoyili mazmunini ifoda etadi.

O'quvchilar tomonidan musiqiy bilimlarni o'zlashtirish mukammal o'ylangan, loyihalashtirilgan va asoslangan tizim bo'yicha amalga oshirilishi alohida ahamiyatga egadir. Beriladigan musiqiy bilimlar oddiydan sekin-asta murakkabga qarab yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Aks holda, ushbu tamoyilni e'tiborga olmaslik yoki amal qilmaslik holati o'quvchilarning o'quv materialini o'zlashtirishlariga salbiy ta'sir ko'rsatishiga, ularning musiqa madaniyati

mashgʻulotlariga boʻlgan munosabatni oʻzgarishiga sabab boʻlishi mumkin.

Musiqqa taʼlimining yana bir xususiyati - oʻrganiladigan nazariy bilim, tushunchalarning sinflar tizimida takrorlanib kelishidir. Shu bois, musiqiy- nazariy bilimlarni tushuntirishda musiqqa oʻqituvchisi, avvalo, oʻtilgan mavzular mazmuniga asoslanib, musiqiy savodxonlik, jumladan, musiqiy bilimlarni oʻzlashtirish jarayonida beriladigan bilimlar aniq tizimga solishi lozim. Yangi tushuncha va bilimlar avval oʻzlashtirilgan bilimlarning mantiqiy davomi sifatida asoslangan boʻlishi, oʻqituvchi tomonidan asta-sekin kengaytirilib hamda chuqurlashtirib borilishi kerak.

“Musiqqa madaniyati” darslarida qoʻllaniladigan tizimlilik tamoyili musiqiy-nazariy bilimlarni oʻzlashtirish va muayyan amaliy koʻnikma-malakalarni shakllantirish jarayonida oʻquvchilarda mashgʻulotlarga boʻlgan qiziqishlarni orttiradi. Ushbu tamoyil buzilsa, oʻquvchilar tomonidan musiqiy taʼlim mazmuni toʻliq oʻzlashtirilmay qoladi.

Tizimlilik va izchillik tamoyili mohiyatiga asosan darsning har bir elementi kelgusi mashgʻulotning mantiqiy davomi boʻladi, pedagogik maqsadlarni amalga oshirilishi esa davomiylik demakdir. Oʻquvchilar tomonidan oʻzlashtirilgan bilimlar oldingisini yanada mustahkamlashi, keyingi oʻrganiladigan oʻquv materialiga bogʻlanib ketilishiga bogʻliq. Buning uchun oʻqituvchi albatta, oʻquvchilarga musiqiy bilimlarni berish barobarida, uning mazmunini tahlil qilishi ham maqsadga muvofiq.

Musiqqa taʼlimida ilmiylik va tizimlilik tamoyili oʻquvchilarda oʻrgatish uchun ilmiy jihatdan asoslangan, amalda sinab koʻrilgan maʼlumot va tushunchalar berilishini talab etadi. Ilmiy bilimlarni egallash jarayonida oʻquvchilarda musiqiy dunyoqarash, badiiy tassavvur rivojlanadi. Shuningdek,

darsdagi predmetlararo aloqa, integratsiya, ayniqsa, adabiyot, tasviriy sanʼat, tarix fanlari bilan bogʻliqligi taʼminlashda mazkur tamoyil asosida mashgʻulotning unumli, samarali oʻtishini taʼminlaydi.

Har bir darsda oʻqitiladigan oʻquv materialining ilmiy mazmuni keng va chuqur boʻlishi oʻquvchida nafaqat musiqiy bilim, balki tafakkur hosil qilishi hamda uning musiqiy-ijodiy qobiliyatini shakllantirishi kerak.

Umumdidaktik ta'lim tamoyillari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, musiqa faoliyati jarayoni izchilligini ta'minlaydi, dars mazmunini boyitadi. Ta'limning ilmiyligi, tizimliliigi tamoyilli o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, bir-birini to'ldiradi.

4. 3. Ko'rsatmalilik tamoyili

Musiqa ta'limida o'quvchilarning ko'rgazmali asosda mazmuni ongli-emotsional idrok etishi uchun pedagogik imkoniyatlar mavjuddir. Musiqa ta'limida xotirada eslab qolish qobiliyatining zaruriy shartlardan biri sifatida ko'rgazmalilikning ahamiyati alohida. Shu bilan birga o'qituvchi nutqi va tashkil etadigan amaliy-musiqiy faoliyatlar jarayonida ham ko'rsatmalilik uzviy bog'liqligi bilan muhimdir.

Tarixiy pedagogik adabiyotlarda ta'kidlanganidek, bilimlarni qabul qilish va o'zlashtirishda barcha sezgi a'zolarining faoliyatini to'g'ri uyushtirish katta ahamiyatga ega. Sezgi a'zolari faoliyatga maqsadga muvofiq tarzda to'g'ri jalb etish-bilish jarayonini shunchalik osonlashtiradi. Bu xususda ta'limotlar o'z davrida buyuk pedagoglar Y.A.Komenskiy, G.Pestolossi, K.D.Ushinskiy va boshqalar tomonidan asoslab berilgan.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchi musiqiy savodxonligini shakllantirishda qo'llaniladigan musiqiy bilimlar hajmi hamda mazmunini tanlashni mazkur tamoyil asosida amalga oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim.

Musiqa tarbiyasida aslida taraladigan kuyning o'zi ham ijro etiladigan cholg'u asboblari ham ko'rgazmali vositadir. Jamoa bo'lib kuylash, musiqa tinglash va uni tahlil etish, bolalar cholg'u asboblarida jo'r bo'lish jarayonlarida ham kuy va unda jarang sohadigan musiqiy sozlarni o'quvchilarga ko'rgazma sifatida chalib namoyish qilinadi.

Qolaversa, musiqa o'qituvchisining nutqi, jonli ijrosi ham darsda asosiy ko'rgazma bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, o'qituvchi tomonidan tayyorlanadigan metodik tavsiyalar, mashg'ulot ishlanmalari, sxema, jadvallar, musiqiy boshqotirmalar, rebuslar, axborot texnologiyalari vositalari, tarqatma materiallar, nota yozuvlari, boshqa didaktik materiallarni tayyorlashda ham ushbu tamoyilga asoslaniladi.

4.4. Bilim va malakalarining mustahkamligi

Bilim va malakalarning mustahkamligini ta'minlash uchun qolgan tamoyillarning mazmun-mohiyatiga ko'ra birin-ketinligi va o'zaro bog'liqligiga amal qilish lozim. O'qituvchi barcha tamoyillardagi muhim jihat- o'quvchilarda musiqiy bilim va malakalar darajasining holati, mustahkamlik sifati va borliq, hayotiy voqea va hodisalar bilan bog'langanligi ta'minlashi kerak. Zero, musiqa san'atining hamisha hayot bilan bog'liqligi, mazmunida aks ettirishi ijtimoiy-madaniy mohiyati hamda ahamiyatini o'quvchilar ongli tarzda idrok etishlari lozim.

Ta'lim va tarbiyaning birligi

O'quvchilarga musiqiy bilim berish barobarida tarbiyalash, ya'ni ularning aqliy va axloqiy-estetik, musiqiy qobiliyatlarini bir butunlikda shakllantirishni yaxlit holda amalga oshirish zarur. Binobarin, musiqa mashg'ulotlari o'quvchilarni musiqiy bilimlar bilan tanishtirish, musiqiy bilimlarni berish bilan birga ularda tarbiyaning u yoki bu turini, ayniqsa odob-axloqiy sifatlarini ham shakllantirib boradi. Zero, musiqiy faoliyatlarni barcha turlarida o'quvchilarning, eng avvalo axloqiy fazilatlarini shakllantirish nazarda tutilgan. Shuningdek, musiqiy qiziqish, did, tafakkur, musiqiy idrok, musiqiy dunyoqarash va pirovardida o'quvchilarda musiqa madaniyati tarbiyasining asoslari shakllantiriladi. Bu vazifalarni amalga oshirish uchun umumta'lim maktablarida musiqa o'qitish sifatini tubdan yaxshilash, uning samarali metod hamda vositalari, pedagogik shart-sharoitlaridan to'laqonli foydalanish talab etiladi.

4.5. Musiqa materialining o'quvchilar bilimi va malakalariga mosligi

Bu tamoyildan asosan dasturdan o'quv materiallari asosida dars mazmunini loyihalash jarayonida qo'llaniladi. Bunda har bir sinf o'quvchilarining musiqiy qiziqishi, umumiy bilim va malaka darajasi hisobga olinishi lozim.

Darsning yillik taqvimiy rejasini tuzishda milliy o'quv dasturida o'qituvchi uchun asarlarni tanlash imkoniyati beriladi. Mazkur xususiyat ham musiqa darsining boshqa fanlardan o'ziga xosligini ko'rsatadi. Bunda jamoaviy aytim, tinglash va tahlil uchun asarlar, vokal-aytim mashqlari, musiqa savodi materiallari, asarlar tahlili

uchun atamalar, bastakorlar ijodiga oid ma'lumot hamda tushunchalar hayotiy misollar vositasida o'quvchilarning bilim, malakalariga mos holda tanlanib, dars loyihalashtiriladi.

Musiqqa materialining o'quvchilar bilimi, malakalariga mosligini ta'minlashda o'qituvchi faoliyatining o'rnini alohida. Agar boshlang'ich sinflarda musiqqa darslarini mutaxassis o'qituvchi olib bormagan bo'lsa, tabiiyki o'quv dasturining o'zlashtirilishi ko'pincha bir faoliyatdan, ko'p hollarda asosan qo'shiq o'rganish, jamoa bo'lib kuylash bilan chegaralangan bo'ladi. Demak, bolalarning bilim darajasi va musiqqa malakalari orqada qolib ketganligi natijasida ular 5-sinf o'quv materiallarini o'zlashtirishga qiynaladilar. Bunday holda amaliyotda mutaxassis o'qituvchi boshlang'ich sinf o'quv materiallarining eng asosiy va zaruriy qismlarini o'quv yilining birinchi yarmida qisqa muddatlarda o'tib olib, so'ng 5-sinf materiallarini o'tishga boshlaydi.

Umuman olganda mazkur didaktik tamoyil barcha sinflarda darsga tayyorgarlik ko'rish jarayoni va uni sinfda amalga oshirish jarayonida qo'llanilib boriladi.

4.6. Musiqqa darslarida bilim va malakalarning mustahkamligi

O'quvchilarda bilim va malakalarning mustahkamligi va turg'unligiga erishish uchun uning hayotiylikini ta'min etish lozim, ya'ni o'zlashtiriladigan musiqiy asarning ijro uslubi madaniy hayotimiz va ma'naviy rivojlanishimiz uchun muhim ekanligi xususida o'quvchilarni ishontirish lozim.

Musiqqa darslarida bilim va malakalarning mustahkamligi tamoyilini tatbiq etishda musiqiy asarni tanlashning ahamiyati katta. Unda o'qituvchi quyidagilarga amal qilish maqsadga muvofiq:

1. Asarning o'quvchilar badiiy dunyoqarashi va axloqiy tarbiyasi uchun mosligi.

2. Musiqqa ta'limi, ya'ni bilim va tushuncha berishdagi bo'lgan xususiyati.

3. Sinfidagi barcha o'quvchilarni o'rgatiladigan asarga qiziqtirish va uni puxta o'zlashtirishiga erishish.

Darsda olinadigan bilimlar doirasi va malakalar majmui uchun musiqqa darsi amaliyotidagi xususiyat, ya'ni takrorlanish va qaytarish - qo'shiqni kichik jumalarga bo'lib o'rganish, keyingi darslarda

kuylash, musiqa asarlarini qayta tinglash kabilar muhim rol o'ynaydi. O'quvchining kuylash va tinglash malakalari esa amaliy faoliyat jarayonida shakllanadi hamda rivojlanadi.

Darsda olingan har bir yangi nazariy bilim elementi dars faoliyatida takror-takror kuylanib o'zlashtiriladi va u keyingi mashg'ulotlarda qo'llanilib mustahkam bilim, ko'nikmaga aylanadi.

Shu bilan birgalikda "musiqa madaniyati" fani o'ziga xos xususiyatlariga ega metodikaning tamoyillarini ham ilgari suradi. Musiqa metodikasiga oid adabiyotlarda bular - emotsionallik va onglilikning birligi tamoyili, badiiy va texnik birlik tamoyili, lad, ritmik hissiyot va shaklni his etish birligi tamoyili, deb tasniflanadi. Bu prinsiplar ta'lim jarayonida o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlari, musiqaga qiziqish, did tarbiyasi va nihoyat musiqa madaniyatining asoslarini rivojlantirishga yo'naltiriladi.

4.7. Emotsionallik va onglilikning birligi, musiqa obrazi hamda intonatsiya birligi prinsiplari

Emotsionallik va onglilikning birligi tamoyili muhimligi - musiqa san'atining o'ziga xos xususiyatlari, uni idrok etishning shart-sharoit va imkoniyatlari bilan belgilanadi. Musiqiy idrokning rivojlanishi ongli emotsional taassurotlarning darajasiga bog'liq. Musiqa asarlarining ta'sir darajasini anglash, uning mazmunini ochishga va mohiyatini idrok etishga yordam beradi.

Badiiyli va texnik birligi tamoyili - asarning badiiy, ifodali ijrosini ta'minlash muayyan malaka hamda ko'nikmalarni talab etadi. Masalan, qo'shiq o'rgatish jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga ovoz sozlash maqsadida aytim mashqlari yordamida sof, toza kuylash, ifodali aytim malakalarini shakllantiradi, kuyni ijro etish uchun bolalar musiqa asboblarida ritmik jo'r bo'lish uchun o'quvchilar bu cholg'ularda jo'r bo'lishning oddiy elementar usullarini egallagan bo'lishlari kerak.

Barcha musiqiy faoliyatlarning asosida lad, ritmik harakatlar hissiyot va shaklni his etish birligi tamoyili ustuvor bo'lishi maqsadga muvofiq. O'quvchilarda musiqiy qobiliyatlarning shakllanishi barobarida musiqaning rivojlanish tamoyillari, musiqiy nutq, musiqiy shakllarning ifodaviy imkoniyatlari haqidagi tasavvurlari ham kengayib boradi.

Ta'lim tamoyillari o'zaro uzviy bog'liqlikda, bir-birini to'ldiradigan yaxlit bir pedagogik hamda metodik talab bo'lib, ularga qat'iy amal qilish dars sifat- samaradorligini oshirish, o'quvchilarni puxta musiqiy bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurollantirish, musiqiy-ijodiy qobiliyatlari, imkoniyatlarini tobora kengaytirishga juda katta ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Musiqqa ta'limi Konsepsiyasida musiqqa ta'limi mazmunini yanada takomillashtirish, uni hozirgi davr talablari asosida qayta isloh etish, musiqqa ta'lim-tarbiyaning milliy asoslari bilan boyitish, o'quv dastur va darsliklarida ortiqcha, ikkinchi darajali narsalarni chiqarib tashlash, musiqiy o'quv materialining bolalar uchun tushunarli bo'lishini ta'minlash kabi muhim tadbir-yo'nalishlar alohida qayd etib o'tiladi. Shu bois, o'qituvchi umumdidaktik tamoyillar bilan bir qatorda musiqqa ta'limining o'ziga xos tamoyillarini ham yaxshi bilishi va ta'lim jarayonida unga qat'iy amal qilishi lozim.

Mashg'ulotlar jarayonida qo'llaniladigan musiqqa ta'limi tamoyillari o'quvchilarda musiqiy ijrochilik va ijodkorlik, tinglangan hamda idrok etilgan musiqqa asari haqida munosabat bildirish, baho berish, musiqiy-ijodiy faoliyatlar mahsulini nutqda bayon eta olish, ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish hamda rivojlantirishga xizmat qilmog'i kerak.

Musiqqa fani o'qitilishining tamoyillari o'quvchilarda ijodiylik, musiqqa asarlarini ongli-emotsional idrok etish musiqqa san'ati va asarlari haqida mustaqil fikr-munosabat bildirish, ularning musiqiy qobiliyat hamda ijrochilik iqtidorlarini shakllantirish va rivojlantirishni ta'minlashi xizmat qilmog'i talab etiladi.

Shunday qilib, musiqqa madaniyati darslarida umumdidaktik tamoyillarning ahamiyati katta bo'lib, o'qituvchi hamda o'quvchi tomonidan amalga oshiriladigan ta'limning barcha komponentlari - dars mazmuni, metodlari va darsning tuzilishidagi asosiy talablar, yo'nalishlarini belgilab beradi.

Nazorat uchun savollar:

- 1. Didaktik tamoyillar deganda nimani tushunasiz?*
- 2. Musiqqa ta'limida onglilik va faollik tamoyilini izohlang.*
- 3. Ta'lim-tarbiya birligi tamoyilini tushuntiring.*
- 4. Musiqqa ta'limida tizimlilik va izchillikning ahamiyati nimada?*

5. *Darsda ko'rsatmalilik tamoyilining o'rni va ahamiyatini tushuntiring.*

6. *Ta'limda o'quv materialining bolalar bilimi va malakalariga mosligi tamoyili mohiyatini izohlang.*

5- MAVZU. UMUMIY MUSIQIY TA'LIMNING INTERFAOL USLUBLARI

Tayanch so'zlar: ma'naviy tarbiya, musiqiy faoliyat, optimal metodlar, didaktik omillar, vokal-xor ko'nikmalari, badiiy kirish so'zi, musiqaning jonli yangrashi, musiqaviy o'quv materialli.

5.1. Musiqiy ta'lim va tarbiyaning asosiy metodlari va uslublari

Umumiy musiqiy ta'lim – yosh avlodni ijtimoiy faol, ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashda muhim vositalardan biri. O'quvchi musiqa mashg'ulotlari jarayonida san'at olamiga qirib, musiqaning jozibasi, kuchli ta'siri, tarbiyaviy imkoniyatlarini anglaydi. Musiqa vositasida san'at va hayotdagi go'zallik, nafosatni his etish unga shaxsiy munosabatni ifodalash ko'nikmalari rivojlanib boradi. Pirovard natijada musiqa mashg'ulotlari davomida o'quvchining ma'naviy tarbiyasi amalga oshiriladi.

Musiqa darslarida o'quvchilarning ta'limiy rivojlanishi va maqsadga muvofiq tarbiya topishi uchun o'qitishning interfaol uslublari, ko'proq o'quvchini mantiqiy fikrlash, aktiv musiqiy faoliyat ko'rsatishga undaydigan metodlarni amaliyotga qo'llash muhim ahamiyatga ega. Bu esa musiqa darslarining ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi imkoniyatlaridan samarali foydalanish orqali amalga oshiriladi. Buning uchun o'qituvchi musiqani o'qitish metodlarini mukammal bilishi, ta'lim jarayonida har bir metodni to'g'ri tanlash va o'z o'rnida tatbiq eta olish mahoratini puxta egallagan bo'lishi talab etiladi.

“Metod” (yunoncha “metodos” - tadqiqot yoki bilish yo'li, nazariya, ta'limot) voqelikni amaliy yoki nazariy o'zlashtirish usullari yoxud operatsiyalarning mazmunidir”¹. Falsafiy ma'noda esa metod

¹ O'zb. S. Ensiklopediyasi. Toshkent. 1976 yil. 7-tom, - B 171.

tushunchasi tabiat va jamiyat hodisalarini kuzatish hamda voqelikka ilmiy nuqtai-nazardan yondashishni anglatadi. Didaktik ma'noda bu tushuncha o'quvchilarda bilim, malaka, ko'nikmalarni shakllantirish yo'llarini o'z ichiga oladi.

Ayrim fanlarni o'qitish bilan aloqador masalalarni xususiy metodika o'rganadi. Shuning uchun ta'lim metodlari didakt olimlarini ham, metodistlarni ham qiziqtiradi va muammolarni hal etishga undaydi.

Didakt olimlar ta'lim metodlari va ularning tasnifiga oid salmoqli ilmiy izlanishlar olib bordilar. Ular o'qitish metodlarini turlicha tasnif qilishadi.

Olimlardan E.N.Golant, S.Petrovskiyalar ta'lim metodlarini bilim olish manbaiga qarab og'zaki, ko'rgazmali va amaliy metod turlariga bo'lishsa, M.A.Danilov, B.P.Esipov esa ma'lum tipdagi darslarda bajariladigan o'quv vazifasidan kelib chiqib nazariy bilimlarni o'zlashtirish, ko'nikma malakalarni shakllantirish, egallangan bilimlarni mustahkamlash, malaka va ko'nikmalarni tekshirish hamda baholash kabi metodlarga alohida urg'u berishadi.

Maktabda musiqa o'qitishning qulay metodlari va ulardan foydalanish usullari xususida musiqachi-olimlar A.B.Abdullin, D. Kabalevskiy musiqa tarbiyasi tizimiga oid yaratilgan qo'llanmasida 4 metod asosli bayon etilgan. Bular: darsni musiqaviy umumlashtirish; o'tilajak darslarda oldindan "yugurib" bog'lanish va o'tilganlarga takror qaytish; dars mazmunining emotsional dramaturgiyasi; darsning pedagogik kuzatilishi hamda bilimlarning baholanishi kabilardir¹.

Shuningdek, musiqa madaniyati darslarida qo'llaniladigan metodlardan o'quvchilarni nafosat olamiga olib kiruvchi, shuningdek ularni axloqiy-g'oyaviy ruhda tarbiyalovchi omil sifatida ham foydalaniladi.

Professor F. To'rayev boshlang'ich sinf o'quvchilarining musiqa san'atiga qiziqishini kuchaytirish maqsadida dars jarayonida quyidagi uslublarni qo'llashni tavsiya etadi:

1. Musiqa tinglaganda milliy va qardosh xalqlar musiqasini o'rganishda ularni o'zaro taqqoslash

2. Yevropaning cholg'u asboblari bilan milliy cholg'u sozlarimizni taqqoslash.

¹ Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе" Москва, 1983. Стр. 74.

3. Mahalliy musiqiy materiallar asosida o'quvchilar bilimini chuqurlashtirish¹.

U. Tashmatov, N. Ismatova, M. Omonovalarning "O'zbek xalq qo'shiqchiligi" o'qituvchilar uchun uslubiy qo'llanmasida darsda o'zbek xalq qo'shiqlarini o'quvchilarga o'rgatish metodlariga doir quyidagi tavsiyalarni taqdim etishadi:

- o'quvchilarda qo'shiqlarning original ijrosini kamida ikki marta eshittirish;

- o'quvchilar tomonidan kamida ikki marotaba original ijro paytida past ovozda kuylab ko'rishlarini tashkil qilish;

- musiqa cholg'usi yordamida qo'shiqlarni bo'laklarga bo'lib o'rgatish;

- o'rganilgan bo'laklarni bir-biriga bog'lash;

- o'quvchilar tomonidan kamida ikki marotaba original ijro paytida to'la ovozda kuylab ko'rishlarini tashkil qilish;- o'quvchilar tomonidan qo'shiqlarning audio (minusovka) yordamida kuylashini tashkil etish².

5.2. Musiqa madaniyati darslarida metodlarni amalga oshirish yo'llari

Zamonaviy ta'limda musiqa o'qitish metodikasini yanada rivojlantirish, maktabda mazkur fandan ta'lim samaradorligini oshirishda uning qulay metodlarini to'g'ri tanlash va ulardan dars jarayonlarida unumli foydalanish nihoyatda muhim masala. Zero, musiqa tarbiyasi vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirish darsda o'qitishning optimal metodlaridan unumli foydalanishga bog'liq. Musiqa darslarida o'quvchi faoliyatini aktivlashtirish birinchi navbatda o'qituvchi tomonidan tanlangan metodlar va amaliyotda ularni tatbiq etish bilan bog'liq.

Metod ilmiy asosda to'g'ri tanlansagina bola shaxsini rivojlantirish va uni faollashtirishga erishish osonlashadi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar ta'lim metodlarini tanlashda juda ko'p qiyinchiliklarga duch keladilar. Ayrim o'qituvchilar ma'lum bir metodni tanlab faoliyatlarida faqat shulardan foydalanishsa, ba'zilari

¹ To'rayev F. J. Musiqaga muhabbat. "Boshlang'ich ta'lim" jurnali. Toshkent. 1996 yil. 3-son. – B.32.

² U. Tashmatov, N. Ismatova, M. Omonova "O'zbek xalq qo'shiqchiligi" (o'qituvchilar uchun uslubiy qo'llanma). Toshkent, 2015 yil. – B. 33.

esa har bir metoddan bir shingil olishga urinadilar. Ta'lim samaradorligi ko'p jihatdan metodning to'g'ri tanlanligiga va o'z o'rnida qo'llanilganligiga bog'liqligini amaliyotda sinalgan..

Musiqani o'qitishda o'quvchilar musiqiy faoliyatlarini amalga oshirishga xizmat qiladigan ta'limning qulay metodlarini tatbiq etish masalasi alohida ahamiyatga molik.

Ta'lim metodlari tasnifiga nisbatan turli necha qarashlar mavjud. Musiqa o'qitishda o'quvchi va o'qituvchi faoliyatida o'zaro aloqadorlikni ta'minlaydigan va o'quvchilarning bilish jarayonida mustaqil izlanishga undovchi metodlar tizimini qo'llash maqsadga muvofiqdir. Zero, metodlar- o'qituvchi bilan o'quvchi orasidagi vositachi hamdir. Ta'lim amaliyotida keng qo'llaniladigan metodlar uch guruhga bo'linadi: og'zaki, amaliy va ko'rgazmali metodlar.

Musiqa o'qitishning og'zaki metodlari

Musiqa madaniyati darsida o'qituvchining nutq madaniyati, so'z mahorati va muloqotiga alohida talab qo'yiladi. Zero, musiqa ta'limi Konsepsiyasida bu haqda quyidagilar ta'kidlanadi: "O'qituvchi o'zining asar haqidagi badiiy kirish so'zi bilan o'quvchilarni ajoyib va sehrli musiqa olamiga olib kiradi, qiziqarli hikoya hamda suhbat bilan bolalar diqqat-e'tiborini musiqa obrazlariga yo'naltiradi, asarni badiiy idrok etishlariga erishadi".

Ma'lumki, musiqa ta'limi amaliyotidan hikoya, suhbat, tushuntirish, savol-javob va izoh metodlari keng o'rin olgan.

Musiqa ta'limida o'quvchilarni o'quvchilarni musiqa asari bilan tanishtirish o'qituvchining kirish suhbatidan boshlanadi. O'quvchilarga asar bastakori, uning yaratgan asarlari haqida ma'lumotlar beradi, ayrim tanish musiqalaridan namuna-misollar yangraydi. O'quvchilar musiqa asarini o'qituvchining jonli ijrosida yoki texnik vositalari orqali tinglashadi, asar yaratilishi tarixiga doir qiziqarli ma'lumotlar olishadi; ijro holati, tinglovchiga badiiy taassurotning uyg'otishi (ruhlantiruvchi-rag'batlantiruvchi metod;), O'quvchilar o'qituvchi savollariga javoblar berishadi, taassurotlarini o'rtoqlashishadi (suhbat metodi); o'quvchilar musiqa asarini tinglashadi; o'qituvchi tomonidan o'quvchilarga musiqiy-ijodiy topshiriqlar beriladi, tinglash, idrok etish orqali asarning ayrim qismlari taqqoslanadi va tahlil etiladi (tahlil va taqqoslash metodi); asar g'oyasi, mazmunini aniqlash va u haqda xulosa chiqarish (umumlashtirish metodi) amalga oshiriladi.

Suhbat - o'quvchi va o'qituvchi orasidagi dialogik shakldagi faoliyatdan iborat bo'lib, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi. Suhbat jarayonida o'qituvchi o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlarini o'stiradi, bilish jarayonini faollashtiradi, musiqa san'ati haqidagi bilim doirasini boyitib rivojlantiradi.

Ta'limning og'zaki metodlari-cholg'u asboblarda jo'r bo'lish, qo'shiq o'rganish va musiqiy ritmik harakatlarni bajarish jarayonida ham amalga oshiriladi. Masalan, bolalar musiqa cholg'ularida jo'r bo'lishni o'rgatishda o'qituvchi bolalarga qo'l harakatlarining yengil bo'lishini; ritmik, raqs harakatlarini bajarishda esa musiqiy ritmik sezgirlik holatlarini nazorat qilib borishni; qo'shiq kuylashda ovozning tozaligi, yengil, mayin sadolanishini ta'minlashning muhimligini tushuntirib beradi. Musiqiy faoliyatlardagi og'zaki va ko'rgazmali metodlarning bunday uyg'unlashuvi o'quvchilarning bolalar musiqa asboblarda jo'r bo'lish mahorati, ularda vokal-xor ko'nikmalarini egallashda musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish ko'nikmalarini shakllanishida muhim shart-sharoitlar yaratadi.

Hikoya - bu o'qituvchining musiqa asari haqidagi jonli, obrazli va emotsional-yorqin hikoyaviy bayonidan iboratdir. Hikoya- metod sifatida qisqa, obrazli va qiziqarli bo'lib, undagi bayon mazmunidan asosiy ko'zlanadigan maqsad – o'quvchilarni musiqiy asar badiiy obrazini tasavvur etishga va uni hissiy idrok etishga erishishlaridan iboratdir. Qiziqarli va obrazli, qisqa hikoya bolalar qalbida o'rganiladigan asarga nisbatan qiziqish va muhabbat tuyg'ularini uyg'ota oladi. Masalan, bolalar bugungi darsda tanishtirilayotgan asar bilan ilgari ham qisman tanishligi, ammo uning badiiylik jihatini anglab, idrok eta olmaganligi bois, o'zlashtirishga befarqroq munosabatda ham bo'lishi mumkin. Bunday holatda o'qituvchining obrazli va qiziqarli hikoyasi vaziyatni tubdan o'zgartiradi. Qisqacha, ammo qiziqarli va obrazli hikoya amaliy mashg'ulotning samaradorligini ta'minlashi uchun quyidagilarni inobatga olish maqsadga muvofiq:

- musiqiy asarning yaratilish tarixi, sabablari muallifning ijod uslubini hikoya metodi asosida qiziqarli bayon etish mumkin. Ma'lumotlar aniq va tarixiy hujjatli dalil hamda faktlar asosida bo'lishi kerak;

- o'quvchilarni musiqali drama, dostonlar, opera, balet kabi yirik asarlar badiiy obrazlarini ko'z oldida gavdalantirish uchun

o'rganiladigan asarning syujetli mazmuni qisqacha tarzda hikoya qilib beriladi. Bunda o'qituvchi hikoyasi bolalarni asarning musiqiy badiiy obraziga olib kirishga vosita bo'lib yordam beradi;

- donishmand-allomalar hayotida va ijodida musiqa ilmi, san'ati va madaniyatining o'рни va ahamiyatini bayon etishda ular yaratgan musiqa ta'limotlari, nazariyalari, tarixiy manbalarning mazmun-mohiyati bilan tanishtirish maqsadga muvofiq. Jumladan, musiqa nazariyasi tarixi va ijrochiligi bayonida "Abu Nasr Farobiy va musiqa", musiqiy-nazariy ta'limot, musiqaning inson jismoniy va ma'naviy kamoloti uchun zaruriyatini tasdiqlashda "Abu Ali ibn Sinoning musiqiy-nazariy ta'limotlari", "Musika va tibbiyot", milliy musiqa merosimizning asosi bo'lgan musiqiy turkum haqida "Abdurauf .Fitratning "Shashmaqom" shunoslik, musiqa ta'limi sohasidagi ilmi va ijodiy faoliyati", "Musika cholg'ularining tarixi" ga doir tarixiy manbalardan samarali foydalanish kerak.

Musika ta'limi amaliyotida suhbat metodining ikki turidan keng foydalaniladi. Bular hikoya-suhbat va suhbat-dialog. Hikoya-suhbat vositasida o'qituvchi o'quvchilarning musiqa san'ati haqida to'g'ri fikr-mulohaza yuritishga va xulosalar chiqarishga erishadi.

Dialogik-suhbat metodi esa ko'proq o'quvchilarni yetakchilik faoliyatiga undaydi. O'qituvchi esa jarayonni pedagogik boshqarib boradi. O'quvchilarni o'quv materialini samarali o'zlashtirishga undaydi. Har ikkala holatda ham o'qituvchining metodni to'g'ri tanlab muhokama uchun o'quvchilarga murojaat qilib beradigan savollari muhim rol o'ynaydi. Shuni ham unutmashlik lozimki, suhbatlar jarayoni tahlil etilayotgan musiqa asari uning jarang sochishi bilan uzviy bog'lanib olib borilishi shart. Bu esa suhbatning qiziqarli va asarning xotirada muhrlab qolishini ta'minlaydi.

Musika darslarida tushuntirish-ilmiy isbotlash metodi ham ishlatiladi. U musiqa savodxonligi, musiqa asarlarining tuzilishi va rivojlanishi jarayonini idrok etishda tatbiq etiladi.

Musika ta'limida ko'rgazmali ta'lim metodlari

Ko'rsatmalilik musiqani o'qitishda muhim vosita hisoblanib, fanning tabiati va xususiyatiga xosdir. O'qituvchining cholg'u sozini chalishdagi qo'l harakatlari, dirijorlik usullari, chehra ifodasi ko'rgazmalilikni ta'minlashda yordamchi vositadir. Boshlang'ich sinf o'quvchilariga asar mavzusiga mos tatbiq etilgan ko'rgazmali

vositalar o'quv materialining badiiy mazmunini to'laqonli tasavvur etib idrok qilinishiga yordam beradi. Ayniqsa, doskaga ohangning grafik chiziqlar bilan ifodalanishi, klaviatura orqali musiqa tovushlarini chalib ko'rsatish dastlabki idrok malakalarini shakllanishiga muhim rol o'ynaydi. O'rta sinflar musiqa ta'limida esa ko'rgazmalilik nota yozuvlari orqali aniq tizimga o'tiladi.

Musiqa ta'limida ko'rgazmali o'qitish metodlari alohida o'rin egallaydi. Ma'lumki, musiqa - melodik va garmonik tovushlar harakatlaridan iborat san'atdir. Uni faqat tinglab, idrok etiladi. Bunda ko'rgazma sifatida ifodalangan nota yozuvlari, jadvallar, o'qituvchining dirijorlik harakatlari va boshqalar musiqani to'liq idrok etish yoki uni ijro etish uchun yordam beradi.

O'qituvchilarning amalda asosan dirijorlik, nota cho'zimlarini , asar o'lchovini taktlash, chalib ko'rsatish, raqs, o'yin, kuy harakatini, ritmik suratini doskaga grafik chiziqlar yordamida ifodalash singari ko'rgazmali vositalardan foydalaniladi.

Musiqa ta'limida amaliy metodlar

Amaliy metodlar o'quvchilarda vokal-xor malakalari shakllantirish, musiqaning tuzilishi va badiiy ifoda vositalarini tahlil etish, uning janr va shaklini aniqlash hamda nota yozuvini o'zlashtirish jarayonlarida malaka - ko'nikmalarini rivojlantirishda qo'llaniladi. Ovoz sozlash uchun kuylanadigan vokal-xor mashqlari va qo'shiq ijrosi mashg'ulotining muhim amaliy vositasi hisoblanadi.

Amaliy metodlar tasnifida mashq metodi ham ahamiyatli bo'lib, undan kuylash qoida-tartiblari, malakalarini rivojlantirishda, nota yozuvini o'rganishda ko'proq foydalaniladi. Shuningdek, mashg'ulotning boshqa faoliyat jarayonlarida , jumladan, kuylashda nafasi to'g'ri olib, ovoz hosil qilish, talaffuz, soz, ansambl malakalarini rivojlantirishga doir uslublarni qo'llashda-dirijorlik, takrorlab kuylash, taqqoslash, kuylab ko'rsatish, vokal mashqlarini amalga oshirishda tatbiq etiladi.

O'yin - asosan boshlang'ich sinflarda foydalanilganda samarali natija beradigan, amaliyotda keng qo'llaniladigan metod. Musiqa darsliklari hamda qo'llanmalarda, o'yin va uning elementlaridan keng joriy etiladi. Jumladan, mualliflar Nadim Norxo'jaev va Gulnora G'aniyevalarning "Musiqa" 1-sinf darsligi (Toshkent 2021y.) da "Oq terakmi, ko'k terak", (X. Qayumov she'ri, A. Mansurov musiqasi. 18-

bet), “Quyoningim” (o‘zbek xalq bolalar o‘yini. 19-bet) musiqali o‘yinlari berilgan. O‘quvchilarga qo‘shiq aytib o‘ynaladigan o‘yinlarga – “musiqali o‘yinlar”, - deb atalishi tushuntirilib, bu musiqali o‘yinlar o‘quvchilar ishtirokida amaliy ijro etiladi.

Musiqiy tarbiya metodlari –o‘qituvchi bilan o‘quvchi amaliy faoliyatida juda muhim o‘rin egallaydi. Metodlarning xilma-xilligi-musiq san’atining xususiyati, o‘quvchilar musiqiy faoliyatining serqirraligi, bir-biri bilan uzviy bog‘liqligi hamda o‘ziga xosligi bilan belgilanadi.

Bilimlarni muammoli bayon qilish o‘quvchi musiqiy faoliyatini uyushtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchi musiqiy faoliyatini uyushtirish deganda, ular tomonidan bilimlarni mustaqil egallash va bu bilimlarni malaka hamda ko‘nikmaga aylantirish jarayonini tushuniladi. O‘quvchilarning mustaqil bilim olishi o‘qituvchi rahbarligi, nazorati va pedagogik boshqaruvida amalga oshirish maqsadga muvofiq, albatta.

O‘quvchilarda milliy musiq asboblari haqida tushunchalarni shakllantirishda bir-biridan ajratib olishda musiq savodxonligi, bir qo‘shiqni yoki muayyam kuy ijrosini kuzatib tinglashda musiqiy obrazni his etishda qaysi bir asbobning imkoniyatlari kengligini aniqlashda doir savol-topshiriqlar alohida ahamiyat kasb etadi.

Taqqoslash–musiq ta’limida ancha keng tarqalgan metodlardan biri bo‘lib, o‘quvchilar badiiy qiziqishini oshirishda samarali yordam beradi. O‘quvchilar tomonidan musiqiy-ijodiy topshiriqlarni bajarish albatta, musiqiy tahlilni talab etadi. Bu esa o‘quvchilarni asar jaranglashi davomida badiiy vositalar yordamida ohangdagi sodir bo‘ladigan ayrim o‘zgarishlarini va musiqiy obrazlar rivojlanishini ziyraklik bilan kuzatib, anglab, tinglab borish jarayonida olgan badiiy taassurotlarini ifodalashga va asarga tahlil asosida munosib baho berish kompetensiyalariga ega bo‘ladi.

Kichik o‘smir yoshda musiq asarlari janrlaridagi xususiyatlarni, o‘ziga xos jihatlarni aniqlab qiyoslash malakalarini egallash o‘quvchilarga musiqiy qiziqishni rivojlantiradi. Masalan: Sahnaviy musiq asarlari- balet va raqs san’ati (U-sinf, 111-bob) Balet san’atining o‘ziga xos jihatlari, o‘zbek raqs san’ati, o‘zbek raqs maktablarining rivojlanishini qiyoslanishi, ular orasidagi o‘zaro umumiylik masalalari, shuningdek, o‘ziga xos xususiyatlarini ham anglaydilar.

A. Mansurovning “Sharq afsonasi baleti” dan parchalar tomosha qilib, o‘zbek raqs san’ati haqida nazariy ma’lumotlar olishib, bastakor M. Mirzayevning “Bahor vals” asarining raqs kuyini tinglashadi. Vals musiqaning nafis, to‘lqinli, yengil, harakatli aylanuvchan musiqiy xususiyatini his etib, idrok qilishga erishadilar.

Yuqorida keltirilgan misollardan shuni tushunish kerakki, musiqa tarbiyasi metodlar ohang, fikr, so‘z, nutq bilan uyg‘un ravishda tatbiq etilsa, maqsadga muvofiq bo‘ladi. Og‘zaki metodlar (hikoya, suhbat, tushuntirish) esa asar mazmunini ochishga yordam beradi, uning ijro uslubini anglashga, o‘quvchilarda estetik hissiyotni tarbiyalashda muhim o‘rin tutadi.

Shunday qilib, musiqa darslarida ta’limning samarali metodlaridan unumli foydalanish quyidagi ijobiy natijalarda namoyon bo‘ladi:

1. O‘quvchilarning musiqiy o‘quv materiallariga nisbatan qiziqishi kuchayadi, o‘quv-biluv faoliyatlari faollashadi.

2. O‘quvchilarda musiqa asarlari haqida munosabat bildirishga, ularni tahlil etishga intilish va qiziqish shakllanadi.

3. Musiqani o‘qitishning amaliy jihati rivoj topib, o‘quvchilarni mustaqil ijodiy faoliyatga puxta tayyorlash imkoniyatlari shakllanadi.

Nazorat uchun savollar:

1. Metod haqida tushuncha bering.

2. Amaliyotda qo‘llaniladigan metodlarni tasniflang, ularning ta’limiy ahamiyatini izohlang.

3. Metodlarning guruhlarga bo‘linishini qanday tushunasiz?.

4. Musiqa o‘qitishning qulay metodlari va ulardan foydalanish usullarini bayon qiling.

5. Musiqa o‘qitishning og‘zaki metodlariga tavsif bering.

6. Ko‘rgazmali o‘qitish metodlari xususida fikringizni bayon eting.

7. Amaliy metodlarning ahamiyati nimada?

6 - MAVZU. MUSIQA IDROKI VA TINGLASH MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYA VA USLUBLARI

Tayanch soʻzlar: musiqa dasturi tamoyillari, musiqa idroki, musiqiy-pedagogik tahlil, tinglash madaniyati, jonli ijro, oddiy tahlil, musiqiy oʻquv qobiliyati, ifoda vositalari, kirish soʻzi.

6.1. Musiqa tinglash madaniyati va qobiliyatlarini shakllantirish texnologiya va uslublari

Taʼlim texnologiyasi - bu oʻqituvchining oʻqitish vositalari yordamida oʻquvchilarga muayyan sharoitda taʼsir koʻrsatishi va bu faoliyat mahsuli sifatida ularga shaxs sifatlarini shakllantirish jarayonidir. Zamonaviy taʼlim texnologiyalarining mohiyati – oʻquvchi-yoshlar maʼnaviyatini shakllantirish, ularni mustaqil fikrlashga oʻrgatish, bilim olishga qiziqishlarini uygʻotish, pirovardida faolligini oshirish bilan belgilanadi.

Zero, “Butun hayot davomida taʼlim olish” prinsipi va kompetensiyaviy yondashuv asosida pedagogik mahorat takomillashtirilmoqda. Endilikda asosiy maqsad - oʻquvchi faqat egallangan bilim va koʻnikma, malakalarni oʻzlashtirishi bilan emas, balki undan mustaqil ravishda shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qoʻllay olishi va hayoti davomidagi turli ijtimoiy munosabatlarda oqilona foydalana olishi joiz¹.

Taʼlim-tarbiya jarayonida metodika iborasi bilan birga pedagogik texnologiya atamasi ham keng qoʻllaniladi. Albatta, bu atamalarning oʻxshash va farqli tomonlari mavjud. Umumiy oʻxshashligi – har ikkala atama ham taʼlim-tarbiya ishlarini amalga oshirish jarayonini ifodalaydi. Metodika deganda taʼlim jarayonini tashkil etish va oʻtkazish boʻyicha tavsiyalar yigʻindisi tushunilsa, pedagogik texnologiyaga oʻqituvchining kasbiy faoliyatini yangilovchi va oʻquvda yakuniy natijani kafolatlaydigan tadbirlar yigʻindisi sifatida qaraladi.

Shuningdek, pedagogik texnologiyaga metodikaning oʻqituvchi bilan oʻquvchining oʻzaro hamkorlikdagi faoliyatiga asoslangan

¹ Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoevning 2020 yil 24- yanvarda Oliy Majlisga Murojaatnomasida soʻzlagan nutqidan. //“Xalq soʻzi”. 2020 yil. 25-yanvar.

sohasi sifatida qarash mumkin. Pedagogik texnologiyalar ta'lim qanday qilib, qanday usullar bilan amalga oshirilsa, samarali natija bo'ladi, degan savolga javob beradi. Ilg'or pedagogik texnologiyalar asosida o'qituvchining o'quvchilar bilan o'zaro hamkorligi va faoliyati turadi.

Umumiy nomi "pedagogik texnologiya", ilmiy yo'nalishi "ta'lim texnologiyasi", amaliy yo'nalishi esa "o'qitish texnologiyasi" atamaları zaminida o'quvchilarga bilim berish bilan ularni tarbiyalash ishlarini faollashtirish masalasi yotadi.

Ta'lim amaliyotida pedagogik texnologiyani qo'llash dars jarayonida o'qituvchi va o'quvchi hamkorligini hamda uning ijodkorligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, o'quvchi va o'qituvchining doimiy do'stona munosabatda bo'lishi dars samaradorligini oshirish, o'quvchilarning bilim darajasini kengaytirishga asosiy omil bo'ladi.

Hozirgi kunda musiqa ta'limi samaradorligini oshirishda zamonaviy ilg'or pedagogik texnologiyalarning o'rni beqiyos. Ammo, dars metodik jihatdan qanchalik yuqori saviyada tashkil etilgan bo'lmasin, o'rganilayotgan musiqa asari o'qituvchining samimiy va oddiy, tushunarli hamda ravon nutqi orqali ochib berilmasa, pedagogik va axborot texnologiyalari, interfaol usullar ham kutilgan natijani berishi qiyin.

Yuqoridagi fikrlar asosida ta'kidlash lozimki, oliy ta'lim muassasasida tahsil olgan har bir bo'lajak o'qituvchi, albatta o'zbek adabiy tilidan ma'lumot va ilmiy bilimga ega bo'lmog'i lozim. O'qituvchi musiqa asari to'g'risidagi o'z fikr-tushuncha, nuqtai-nazarini adabiy tilda erkin va to'g'ri, ravon ifodalay olishi, adabiy nutq ko'nikmasiga ega bo'lishi kerak.

Musiqa madaniyati ta'limining sifati unda qo'llanilgan texnologiya bilan emas, o'quvchilar o'zlashtirgan nazariy bilim, ko'nikma va malaka Davlat ta'lim standarti talablariga qanchalik mos kelishi-kelmasligi bilan o'lchanadi.

O'quvchilarda talab darajasidagi bilim, ko'nikma malakani shakllantirish musiqa madaniyati fani o'qituvchisining musiqa nazariyasi va tarixiga oid bilim, malakalarini yanada chuqurlashtirish va mustahkamlashni taqozo etadi. Bu masalaga alohida e'tibor qaratish – oliy pedagogik-musiqiy ta'lim muassasasida o'qishini maqsadga muvofiq tashkil etishning muhim omili, dolzarb vazifasidir.

Bu masalaga alohida e'tibor qaratish, shuningdek, o'qituvchilarning malaka oshirish kursidagi o'qishini maqsadga muvofiq tashkil etishni taqozo etadi. Bu vazifa musiqa o'qituvchisining zamonaviy pedagogik texnologiya, interfaol usullar, axborot- kommunikatsiya texnologiyalarini egallashi bilan birga amalga oshirilsa, uning amaliyotchi-pedagogga xos bo'lgan musiqa nazariyoti, adabiyoti va tarixining puxta bilimdoni bo'lishini ham ta'minlaydi. Bu esa musiqa ta'limi sohasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ayrim muammoli holatlarning oldini olishga ham ijobiy ta'sir qiladi.

Musiqa idroki– shug'ullaniladigan barcha faoliyatlar uchun muhim bo'lib, dars jarayonining asosiy omil va bosqichi sanaladi. Shu boisdan musiqani tinglash, undan zavqlanish, qo'shiq kuylash, musiqa savodxonligiga doir xususiyatlarni anglab olish, musiqa ostida turli ritmik harakatlarni bajarish, chapak va oddiy cholg'u asboblarda ritmik jo'r bo'lish uchun belgilangan musiqa asarlarini idrok etib borish kabi faoliyatlarni bajarish ta'lim maqsadlariga muvofiqdir.

Musiqa idroki darsda musiqa asarlarini maxsus musiqa tinglash, anglab uning xarakteriga muvofiq turli faoliyatlarni amaliy bajarish bilan belgilanadi. Musiqa tinglash va uni tahlil etish - darsda asosiy musiqiy faoliyat hisoblanadi, chunki bu jarayonda musiqaning jaranglashi hissiy idrok etilib, uning tabiati, xarakteri va mazmuni o'quvchilar tomonidan ongli ravishda o'zlashtiriladi. Tinglangan va o'rganilgan har bir musiqa asari asosida muayyan, his - tuyg'u va badiiy fikr aks ettiriladi.

Biz musiqa madaniyati darsining qaysi faoliyatini olmaylik, u avvalo musiqani tinglab, uni idrok etishdan boshlanadi va o'quvchining ruhiyatiga ta'sir etadi. Shuning uchun ham musiqa tinglash va tahlil etish zamonaviy darsning yetakchi faoliyati sifatida e'tirof etiladi.

Darsda tinglanadigan va tahlil etiladigan har bir musiqiy asar badiiy - g'oyaviy mazmuni jihatdan mashg'ulot mazmuniga bogliq bo'ladi va ilmiylik, davomiylik, izchillik kabi ta'lim tamoyillariga asoslanadi.

Musiqa tinglash va uni tahlil etish bir necha bosqichlar orqali amalga oshiriladi:

1. O'quvchilar e'tiborini musiqiy asarga jalb qilishga qaratilgan o'qituvchining kirish so'zi.

2. O'qituvchi jonli ijrosida yoki texnik-axborot kommunikatsiya vositalarida asarni tinglashni tashkil etish.

3. Asarni o'quvchilar bilan suhbat suhbat yo'li bilan musiqiy va badiiy- g'oyaviy jihatdan oddiy musiqiy-nazariy hamda pedagogik jihatdan tahlil qilish.

4. Asarni to'liqligicha takror qayta tinglash.

Musiqqa tinglash va tahlil etish faoliyatida o'qituvchi tomonidan turli metod va usullardan foydalaniladi. Ta'lim jarayonida amalda ko'p qo'llaniladigan metodlar quyidagilar:

1. Ko'rgazmali metod - O'qituvchi tomonidan asarning jonli badiiy ijrosi, rasmlar va ko'rgazmali vositalar, bolalar cholg'u asboblari jo'r bo'lish, ritmik harakatlari bajariladi.

2. Amaliy metod - o'quvchilar musiqiy asarga qiziqishini oshirib, ularni hayotiy voqealar bilan bog'lab tushuntirish va musiqiy asarga munosabati faollashtiriladi.

3. Taqqoslash metodi - bunda asarlarning ijrochilik xususiyatlari, sur'atlari, mazmuni taqqoslanadi. O'quvchilarda musiqiy qiziqish, did va ehtiyoj shakllantiriladi.

4. Og'zaki metodlar:- o'qituvchi tinglanadigan asar mazmunini bolalar hayotiga bog'lab yoritadi. Asar mazmuniga qarab mualliflari, yaratilish tarixi haqida qiziqarli hikoya qilib beradi.

Musiqqa madaniyati darslarida o'quvchilar tomonidan musiqani idrok etish jarayoni ikki holatda amalga oshadi. Birinchi holatda ma'lum asar tinglanib, idrok etiladi va uning badiiy tavsiflari dars mavzuga doir oddiy musiqiy-pedagogik tahlil etiladi. Tinglash orqali asarni tushunish hamda ongli idrok etish asarning musiqiy xususiyatlari bo'lgan janri, tuzilishi, ifoda vositalari, ijrochiligi va badiiy mazmuni haqida muayyan bilimlarga ega bo'linadi.

Ikkinchi holatda musiqqa asarlari tinglanib (idrok etilib), so'ng u yoki bu faoliyati ko'proq kuylash orqali o'rganiladi. Uning badiiy mazmun xususiyatlari amaliy faoliyatda ifodalanadi. Masalan, o'rganiladigan qo'shiq avval o'qituvchi ijrosida bir-ikki marta tinglanadi, asar xususiyati haqida suhbat qilinadi, so'ng o'rganishga kirishiladi, raqs musiqasi avval tinglanadi, kuy tavsiflari anglab olingandan so'ng, raqs harakatlarini o'rganishga kirishiladi. Ko'pincha asar bir necha faoliyat uygunligida tinglash, kuylash, raqs harakati va boshqalar o'rganiladi. Bunday mashg'ulot usuli asarni

puxta o'rganish barobarida malakalarning har tomonlama rivojlanishi uchun imkon yaratadi.

Shuni alohida e'tiborga olish zarurki, musiqa idroki (tinglash) va musiqa savodxonligi faoliyati o'zaro uzviy bog'lanish bilan qolgan barcha faoliyatlar amaliyotiga yetakchilik qiladi.

Tinglash va kuylash o'quv materiallari musiqiy ta'lim mazmunini tashkil etadi. Ushbu faoliyatlar vositasida o'quv materiallarini o'rganish bilan birga, cholg'uchilik, musiqiy-ritmik harakatlar hamda ijodkorlik faoliyatlari ham har tomonlama o'zlashtirish va musiqiy tavsiflarini ushbu faoliyatlar vositasida ifodalash imkoniyatlari yaratiladi.

Musiqa madaniyati fani bo'yicha o'quvchilar faoliyati natijalariga qo'yiladigan talablar:

Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi

Musiqa tinglash va tahlil etish faoliyatiga – xor san'atini idrok etish, mustaqil ishlashga ijodiy yondashib, kreativ fikrlash, yakka va jamoa bilan hamkorlikda ijodiy faoliyat yuritish, o'z mehnatidan zavqlana olish, mas'uliyatlilik va ishchanlik, faollik sifatlarini shakllantirish, tanqidiy fikrlash, g'oyalarni amaliyotga tatbiq etish ko'nikmalarini rivojlantirish

6.2. Musiqa asarini tinglashni tashkil etish texnologiyasi

Musiqiy faoliyatlar, jumladan musiqa asarlarini tinglash jarayonini tashkil etish va uni pedagogik boshqarish musiqa madaniyati o'qituvchisidan kasbiy mahoratni talab etadi.

Musiqiy ta'limni mavzuiy rejalashtirishdan kelib chiqib, asarning musiqaviy tuzilishi, xarakteri, ifoda vositalari, hayotdagi o'rni jihatidan o'rganib o'quvchilarni musiqa tinglash faoliyati quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi.

Mazkur ishlar jarayonida o'quvchilarda musiqa haqida bilim va tushunchalar, malaka, ko'nikmalar hamda umumlashma badiiy taassurotlar, tajribalar hosil bo'lib boradi.

Tahlil davomida o'qituvchi tomonidan musiqaning tuzilishiga doir o'rgatiladigan ijro sur'ati, xarakteri, ifoda vositalari, ijrochilari, cholg'u asboblari turlari, bastakorlari kabi yangi tushuncha va atamalar o'zlashtirilib, keyingi darslar jarayonida qo'llanilib boriladi.

O'rganilgan ayrim asarlar yil davomida vaqti-vaqti bilan takror tinglanadi.

Shuni ham hisobga olish joizki, olti-yetti yoshli bolalarning diqqat-e'tibori hali barqaror darajada emasligi tufayli ular faqat qisqa muddatli asarni to'laligicha idrok etadilar. Shuning uchun dastur va qo'llanma mazmuni kichik pyesa va ixcham kuy-qo'shiqlardan boshlanadi. O'qituvchining vazifasi o'quvchilarga musiqani diqqat va mehr bilan tinglasalar-gina uni aniq idrok etish mumkinligini tushuntirish va bolalarda musiqa shinavandaligini tarbiyalab borishdan iboratdir.

Davlat ta'lim standartlariga asosan, musiqa madaniyati o'quv fanining musiqa tinglash mazmuniga bo'lgan minimum talablar nazariy va amaliy faoliyat majmuasidan tashkil topib, o'quvchilarning musiqa tinglash bo'yicha quyidagi mezonga javob berishi lozim:

Tinglash jarayonida yakkanavoz va jo'rnavozlikni ajrata bilish, ansambl va orkestr ijrosini farqlay olish, ovozlar va sozlar tembrini ajratib bilish, o'zbek, qardosh va jahon xalqlari bastakorlari asarlaridan namunalar tinglash asosida musiqiy did, idrok va musiqiy ehtiyojni yanada rivojlantirishga erishish.

Shunday qilib, musiqa madaniyati darslarida tinglash faoliyati—o'quvchilarda musiqa madaniyatining asoslarini shakllantirishning omili sifatida muhim ahamiyatga egadir. Shunga ko'ra o'qituvchi o'quvchilarga musiqa tinglash xususiyatlarini anglash bolalar umumiy musiqiy rivojlanishlari uchun nihoyatda muhimligini tushuntirishi lozim. Musiqa tinglash faoliyatini tashkil etishda mas'uliyat bilan yondashib faoliyat bosqichini metodik jihatdan puxta, samarali tashkil etib, pedagogik boshqarishga jiddiy e'tibor berishi lozimdir.

Nazorat uchun savollar:

- 1. Musiqa idroki deganda nima tushuniladi?*
- 2. Musiqa tinglash- yetakchi faoliyat sifatidagi ahamiyati nimadan iborat?*
- 3. Musiqa tinglash faoliyati bosqichlarini tavsiflang.*
- 4. Musiqa tinglash faoliyatining boshqa bosqichlar bilan o'zaro bog'liqligini ta'minlashning mohiyati nimada?*
- 5. Musiqa tinglash faoliyatining o'quvchilarda musiqa madaniyati asoslarini tarbiyalashdagi o'rni va ahamiyatini izohlang.*

7- MAVZU. VOKAL- XOR IJROCHILIGI MADANIYATI ASOSLARINI SHAKLLANTIRISH

Tayanch soʻzlar: vokal-xor malakalari, ovoz pardalari, nafas organlari, mutatsiya davri, ovoz imkoniyatlari, oʻquvchining psixologik va fiziologik jihatlari, ovoz partiyasini belgilash, umumiy musiqiy taʼlim, bolalar ovozi xususiyatlari, qoʻshiq oʻrgatish masʼuliyati, ovoz tarbiyasi

7.1. Vokal-xor ijrochiligi faoliyatining xarakteristikasi

Oʻqituvchining musiqa madaniyati darsiga vokal-xor faoliyatiga munosabati ishining umumiy natijasiga taʼsir etadi, albatta. Kuylash-ijrochilikning sevimli, ommaviy turlaridan biridir. Zero, Respublikamiz rahbariyati ommani, ayniqsa, yosh avlodning maʼnaviyat tarbiyasida musiqa, qoʻshiq sanʼatining beqiyos ahamiyatini nazarda tutib, diyorimizda har yili turli darajadagi koʻrik-tanlovlar, festivallarni muntazam oʻtkazib kelmoqda.

Ayni paytda taʼkidlab oʻtish joizki, bunda ommaviy kuylash, ijrochilik sanʼati ham rivojlanib bormoqda.

Xor boʻlib kuylash – jamoaviy ijrochilik faoliyatining shakllaridan biri. U maktab oʻquvchilarining kuylash madaniyatini rivojlantirishda, ularning umumiy va musiqiy dunyoqarashlarini shakllantirishda, maʼnaviy kamolga erishishlarida muhim ahamiyatga egadir.

Musiqa madaniyati fanidan Davlat taʼlim standartiga asosan jamoa boʻlib kuylash faoliyati oʻquvchilarni musiqiy oʻquv qobiliyati hamda ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun zarurligi taʼkidlangan. Sinfda jamoa boʻlib kuylash jarayonida oʻquvchi oʻz ovoz ijrosini boshqarishni, ustoz, tengdoshlari ijrosini eshitib, kuzatishni hamda ular bilan bahamjihat joʻrovoqlik qilishga intiladi. Oʻzbek xalq qoʻshiqlari, bastakorlar va kompozitorlar musiqa asarlari, jahon hamda qardosh xalqlari qoʻshiqlari, mahalliy musiqa ijrochilik uslublariga mansub folklor qoʻshiqlari, maqom aytim yoʻllaridan namunalarni oʻzlashtiradi.

Badiiy ijroni taʼminlash oʻquvchilar musiqa madaniyati asoslarini tarbiyalashda alohida oʻrin tutadi. Qoʻshiqlarni badiiy ifodali ijro etish faoliyatiga alohida eʼtibor berish zarur. Qoʻshiq oʻrgatishda oʻqituvchi

o‘quvchilarning ijrochilik sifati va darajasiga jiddiy qarashi barobarida jamoa bo‘lib kuylash faoliyati ommaviylik kasb etishi va bu jarayon amaliy jihatdan barchada tarbiyalanishi mumkinligini ta’kidlaydi.

Kuylash - fiziologik-psixologik jarayon bo‘lib, bevosita ovoz hosil bo‘lish jarayoni bilan boshlanadi. Fiziologiya fanidan ma’lumki, ovoz apparati uch qismdan iborat: 1) nafas organlari (o‘pka, bronx, traxeya-tomoqning nafas yo‘li), 2) hiqildoq (ovoz pardalari joylashgan qism), 3) rezonatorlar (yutqin, og‘iz va burun).

Ovoz apparatining har bir qismi bir-biri bilan chambarchas bog‘langan. Tovush quyidagicha hosil qilinadi: o‘pkadan chiqayotgan havo oqimi bronh, traxeya orqali tomoqqa keladi va u yerda ovoz pardalari to‘siqiga uchraydi. Havo bosimi ta’sirida ovoz pardalari harakatga kiradi, ularning takroriy ochilib yopilishi va tebranishi natijasida havo to‘lqinlari- ovoz hosil qiladi.

Taniqli san’atkor-pedagog O‘lmas Rasulov xonandalik o‘qitish metodikasida “Kuylash - nafas olishdan boshlanadi. O‘quvchi qo‘shiq kuylash, ovozni chiniqtiruvchi va tiniqtiruvchi mashqlardan oldin nafas oladi. Biroq, bu jarayonda nafasni to‘g‘ri olish o‘ta muhimdir. To‘g‘ri nafas olish jarayonida quyidagi holatlarga o‘qituvchi qattiq e’tibor berishi lozim: 1. Nafasni ohista olish. 2. Nafas olganda yelkalar ko‘tarilmasligi shart. 3. Nafasni shiddat (kuch) bilan olmaslik. 4. Nafas olganda talaba o‘zini nimadandir zavqlanganday his etishi” kabi holatlarni alohida qayd etadi¹.

Tovush hosil qilish bilan bog‘liq bo‘lmagan holdagi odatdagi nafas olish jarayonida ovoz pardalari sokin holatda bo‘lib, havo uchburchak shaklidagi ovoz teshigidan erkin o‘tadi. Tovush hosil bo‘lishida ovoz teshigi torayadi. Tovush baland pardalarga ko‘tarilgan sari ovoz teshigi torayib boradi va eng yuqori parda tovushlariga yetganda teshik berkiladi. Xonandaning ovozi kuchi, tembri va balandligi bilan-gina emas, balki diapazoni, ya’ni eng past tovushdan eng baland tovush oralig‘idagi hajmi bilan ham xarakterlidir. Registr ovoz diapazonining bir qismi bo‘lib, tembr va tovush yo‘nalishining bir-biri bilan moyilligiga asoslanib aniqlanadi

¹ Rasulov O‘. An’anaviy xonandalik o‘qitish metodikasi. O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. Toshkent. 2006 yil. – B. 22.

7.2. Bolalar ovozi va uni rivojlantirish bosqichlari

Kuylash faoliyatini o'quvchilar yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirish- sog'lom ovoz apparatini rivojlanishiga yordam beradi.

Umumiy musiqiy ta'limda o'qituvchi ishining muvaffaqiyati ko'pincha u jamoa bo'lib kuylashning tarbiyaviy ahamiyatini qay darajada to'g'ri anglab olishi, o'quvchilarda kuylash malakalarini rivojlantirish metod va usullarini, bolalar ovoz xususiyatlari, imkoniyatlarini bilish darajasi, asarni o'zlashtirish bo'yicha metodik ishlarni tashkil etish mahorati bilan belgilanadi.

Mutatsiya-bolalar voyaga yetayotgan davrdagi ovoz o'zgarishi (ovozning rasta bo'lishidir. Mutatsiya davri odatda bolalarning 12-13 yoshida boshlanib, 16-17 yoshigacha, ba'zan undan katta yoshgacha ham davom etishi mumkin. Bunday davrda bolalar ovoziga ortiqcha yuklama bermaslik, ovoz tarbiyasiga diqqat hamda ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lishlikni talab qiladi.

O'g'il bolalarda halqum tez o'sadi, ovoz pardalari uzunlashadi, ovoz pasayib kichik oktava tovushlariga o'ta boshlaydi. Ba'zi vaqtda mutatsiya davri og'ir va har xil holatda o'tishi sababli mashg'ulotlarni vaqtincha to'xtatish maqsadga muvofiq bo'lib qoladi. O'g'il bolalar tomog'ida ovoz boylamlari yo'g'onlashadi, qizaradi, qirg'oqlarida ba'zan shishlar paydo bo'ladi. Natijada diapozon qisqarib, yuqori pardalarni kuylash og'irlashadi. Tez charchash holatlari ro'y beradi.

Biroq, qiz bolalarda esa mutatsiya osoyishta, asoratsiz o'tadi. Lekin shunga qaramay, qizlarning ovozini ham ehtiyot qilish zarur. Mutatsiya davrining yengil o'tishiga uchun albatta, xonandalik rejimiga rioya qilish kerak.

Mutatsiya davrida o'g'il va qiz bolalarga qo'shiq o'rgatishda mas'uliyat bilan yondashib tanlangan qo'shiqlar bolalarning ovoz imkoniyatlariga mos tushishi va dars davomida o'qituvchi ovozlarni asrab-avaylagan holda ish olib borishi lozim. Darsning asosiy qismini qo'shiq o'rgatishga sarf etib ovozlarni charchatib qo'ymaslik lozim. Ovozlarni partiyalarga aniq ajratib, ikki ovozda qo'shiq aytirish ovoz tarbiyasining muhim vositasidir.

Milliy o'quv dasturida musiqa madaniyati fanidan 1-4 sinflarda o'quvchilar jamoa bo'lib kuylashni o'rganishi uchun tavsiya etilgan qo'shiqlar soni quyidagicha:

1 sinfda - 18 ta

2 sinfda - 17 ta

3 sinfda - 17 ta

4 sinfda - 19 ta

Umumta'lim maktablari musiqa darslarida har bir sinf o'quvchilari xor jamoasi sifatida faoliyat ko'rsatadi. Bu faoliyat, ya'ni butun bir sinf o'quvchilarini yaxlit qamrab oladi. O'quvchilarni xor bo'lib qo'shiq kuylashga o'rgatish ularda vokal-xor malakalarini shakllantirish musiqa darsining eng asosiy vazifalaridan sanaladi.

Jamoaviy kuylash faoliyatini samarali tashkil etish uchun vokal-xor malakalarni o'zlashtirish muhim bo'lib, bu malakalarsiz xor bo'lib kuylashni tasavvur qilish qiyin.

Kuylashga o'rgatish jarayoni o'quvchilardan vokal-xor malakalarini qunt, sabr-bardosh bilan egallab borishni va zurrur ko'nikmalarga ega bo'lishni talab etadi.

Jamoaviy ijrochilik faoliyatida o'quvchilarga vokal-xor mashqlarini bajarish uchun quyidagilar amalga oshirilishi lozim.

1. Oddiy, elementar kuylashni o'rganishga erishish.
2. Oddiy mashqlarni mustahkamlash va rivojlantirib borish.
3. Hosil bo'lgan kuylash ko'nikmasidan jamoaviy aytim faoliyatida samarali foydalanish.

O'quvchilar tomonidan vokal-xor malakalariga rioya qilib kuylash aytim jamoasi uchun murakkab ishdir. Buni har bir mashg'ulotda davomli uzviylik tamoyiliga rioya qilgan holda amalga oshirib borish lozim. Vokal-xor malakalarini shakllantirish uchun quyidagi qoidalar tavsiya qilinadi:

1. Kuylash jarayonida to'g'ri o'tirish va turish.
2. To'g'ri nafas olish va uni jumla oxirigacha yetkazish.
3. Ohangdoshlikni, ansambllikni his etib kuylashga erishish.
4. Dirijorlik ishoralariga rioya qilib, to'g'ri tushunib kuylash.
5. Kuylayotgan o'quvchilarni tinglab, o'z ovozi ularning ovozigacha moslashtirib kuylash.
6. Kuylayotgan ohangni eshitib, his qilib dastlab o'qituvchi ovozi tinglab unga ergashish.

Shunisi ahamiyatliki, xor ijrochiligiga tayyorgarlik ishlari, qolaversa, barcha o'quv-tarbiyaviy ishlari o'quvchilarni ma'naviy tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Har bir musiqiy asar o'quvchilarni axloqiy tarbiyalash imkoniyatiga ega.

Asar mazmunini ochishda, umuman, g'oyaviy tarbiyaviy ish olib borishda rahbarning har tomonlama nazariy hamda amaliy ma'lumotga egaligi hal qiluvchi omil hisoblanadi. Asar g'oyasining ta'siri o'quvchilarda g'oyaviy-estetik qarashlarni tarbiyalaydi.

Kuylash ovozini amaliy jihatdan barchada shakllantirish va tarbiyalash mumkin.

Musiqqa madaniyati darslarining jamoa (xor) bo'lib kuylash faoliyatida tavsiya etilgan musiqiy-o'quv materiallari-ta'lim mazmunini tashkil etadi. Shu bois, ushbu faoliyatni tashkil etishda o'quvchilarning nafas olish ustida ishlash, ovoz hosil etish, soz ustida ishlash kabilarga jiddiy e'tibor berish maqsadga muvofiqdir.

O'qituvchi kuylash malakalarini shakllantirishning ilk bosqichlaridan boshlab o'quvchilar kichik diapozonda bo'lsa ham sof, toza, va ifodali, dinamik belgilarga rioya qilgan holda kuylashiga erishishiga harakat qilishi kerak. Kuylaganda og'izni to'g'ri ochish, nafasni to'liq olib, jumla oxirigacha yetkazish, talaffuz, diksiyani tushunarli, aniq bo'lishi, ansamblni his etib, dirijyorlik ishoralarini to'g'ri tushunib kuylashlari juda muhim hisoblanadi.

Kuylash malakalarini shakllantirishda mashqlar majmuasini shakllantirib, usulining maqsadga muvofiq ravishda bajarilishi muhimdir. Qayta kuylash usulining 2 ta sharti mavjud:

1. O'quvchi kuylashga o'z oldiga aniq bir maqsadni qo'yishi kerak.

2. O'quvchi nimaga erishganini, har bir maqsadni vazifalari asosida qanday natija berganini, qanday xato va kamchiliklarga yo'l qo'yganini bilishi va kelajakda ushbu xatolarni bartaraf etishga harakat qilishi kerak. Yuqoridagi shartlarni bajarish xor bo'lib kuylash faoliyati samaradorligini oshiradi.

Musiqqa madaniyati darslarida qo'shiq o'rgatish jarayoni bir necha bosqichda amalga oshiriladi.

1. Bolalar diqqat-e'tiborini qo'shiqqa jalb qilish.

2. Qo'shiq haqida o'qituvchining kirish so'zi (qo'shiq mualliflari, asarning mazmuni, tarixiy xususiyatlari haqida qisqacha bayon qilib berish).

3. Qo'shiqni musiqiy-pedagogik tahlil qilish (musiqqa ifoda vositalari, xarakteri, mazmunini suhbat yo'li bilan belgilash).

4. Qo‘shiqni musiqiy jummalarga bo‘lib o‘rgatish (to‘g‘ri nafas olib, uni jumla oxirigacha tejab yetkazish, ijrochilik sifatlari ustida ishlash).

5. Qo‘shiqni badiiy ijrosiga erishish (qo‘shiq haqidagi bolalar taassurotlari yuzasidan qisqa suhbat o‘tkazish, ya’ni umumlashtirish).

Jamoaviy aytim faoliyatida o‘z-o‘zini rivojlantirish va asrash kompetensiyasiga quyidagi talablar qo‘yiladi:

Nafas olish tizimini to‘g‘ri tashkil qilish va ovoz apparati faoliyatini to‘g‘ri qo‘yishga rioya qilish.

Nazorat uchun savollar:

- 1. Vokal-xor ijrochiligi faoliyatini ta’riflang.*
- 2. Bolalar ovoz turlariga xarakteristika bering.*
- 3. “Jamoaviy aytim” tushunchasining ma’nosini ta’riflang.*
- 4. Jamoa bo‘lib kuylash faoliyatining tarbiyaviy ahamiyati xususida fikr bildiring.*
- 5. Ovoz hosil bo‘lishi holatini izohlang.*
- 6. Mutatsiya davri nima?*
- 7. O‘qituvchining asosiy vazifalariga nimalar kiradi?*
- 8. Qo‘shiq o‘rgatish jarayoni bosqichlarini tushuntiring.*

8- MAVZU. MUSIQIY- RITMIK FAOLIYATNI SHAKLLANTIRISH

Tayanch so‘zlar: *aqliy- estetik qobiliyat, emotsional his-tuyg‘u, ritm tuyg‘usi, musiqiy xotira, tembr o‘quvi, harakat elementlari, musiqiy- ritmik faoliyat, faoliyatlar majmui, ritm, dars amaliyoti, raqs harakatlari, faoliyat turi.*

8.1. Musiqiy-ritmik faoliyat xarakteristikasi va vazifalari

Bolaning aqliy, estetik va jismoniy rivojlanishida raqs, musiqali o‘yin hamda musiqiy-ritmik harakat faoliyati katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Musiqiy faoliyatning bu turi o‘quvchini har tomonlama o‘shishiga yordam beradi, jumladan:

- har qanday harakat turi muayyan musiqiy ritm ostida bajariladi. Harakat bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan musiqa ohanglari o‘quvchining

musiqiy o‘quvi, ayniqsa ritm tuyg‘usi, musiqiy did va xotirasining yaxshi rivojlanishiga yordam beradi;

- raqs va musiqiy harakatlar bolada hushyorlik, ziyraklik va chaqqonlik sifatlarini rivojlantirib, jismini chiniqtiradi, qomatining to‘g‘ri o‘shiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi;

- jarang sochgan musiqa ohangi bolada his- tuyg‘u uyg‘otadi, uning ongida va tasavvurida o‘ziga xos obrazlarni gavdalantiradi. Bu esa bolaga harakatlarni badiiy ishoralar bilan ifodalashga yordam beradi.

Demak, musiqiy-ritmik harakatlar faoliyatini bajarish bolaning aqliy va badiiy-estetik qobiliyatini hamda irodasini rivojlantirishda ham alohida ahamiyatga ega.

Ma’lumki, milliy musiqa madaniyatida raqs alohida o‘rin tutadi va unga ko‘pchilik bolalar qiziqishadi. Har bir harakat turi, ifodasini o‘qituvchi oldindan belgilaydi va o‘zi uni aniq, nafis va go‘zal tarzda namoyish qilib beradi. Har bir harakatni bajarishdan oldin, jo‘r bo‘layotgan musiqaning mazmunini diqqat bilan tinglab yoki kuylab, hissiy idrok etadi. Ana shunda harakatlarni bajarish kutilgan natijani beradi.

Kichik yoshdagi o‘quvchilarning diqqat-e’tibori tarqoq, ovoz apparatlari nozik, musiqiy qobiliyatlari to‘la shakllanmagan bo‘ladilar. Shuning uchun dars jarayonida bajarilgan musiqali o‘yinlar, o‘quvchilarning xotirasini mustahkamlaydi, nutqini o‘stiradi, jismoniy sog‘lom bo‘lishiga ko‘maklashadi va musiqa mashg‘ulotiga qiziqishini yanada oshiradi.

Boshlang‘ich sinflarda musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish, o‘quvchilarni jismoniy rivojlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Musiqaga mos raqs, o‘yin harakatlarini bajarish, ayniqsa, o‘quvchilarning diqqatini jamlashda, xotirasini mustaxkamlashda va jismonan o‘shiga samarali yordam beradi. Dars davomida o‘qituvchi boshqaruvida marsh musiqalariga mos qadam tashlashni mashq qilish, yugurish, ayrim raks elementlarini bajarish, musiqali o‘yinlar o‘tkazish, musiqaning harakteriga mos, qo‘l va tananing turli harakatlari bilan ifodalash kabilardan foydalanish mumkin.

Kichik yoshli bolalarga musiqa, raqs va o‘yinlar tez ta’sir etadi. Shuning uchun quvnoq raqs, qiziqarli musiqali o‘yinlar har bir bolaning e’tiborini o‘ziga tortadi va kayfiyatini ko‘taradi.

O'quvchilarning musiqiy-ritmik harakatlarini bajarish faoliyati naqadar ahamiyatli ekanligidan dalolat beradi.

Ta'kidlash lozimki, o'zbek xalqi milliy raqs san'ati bilan dunyoga mashhur. Ammo maktab ta'lim-tarbiyasi amaliyoti tarkibida raqs sabog'i deyarli yo'q darajada ekanligini nazarda tutsak, unda musiqa madaniyati darslari mazmunida milliy raqs usullarini bolalarga yoshligidan o'rgatib borish naqadar muhimligini teran anglash mumkin.

Shu bois, musiqa o'qituvchisi milliy raqs san'atimizning oddiy harakatlarini bilishi, amalda ijro eta olishi va darsda qo'llash usullarini puxta bilishi bugungi musiqiy tarbiya talablaridan biridir. Raqs va musiqali harakatlar o'quvchilarning musiqiy-o'quv qobiliyatlari hamda ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun foydalidir.

Bolalarning ritm tuyg'ularini shakllantiradigan musiqa ostida bajariladigan turli xil harakatlar- raqs, o'yin kabi turlicha ifodali harakatlar elementlarini o'zida mujassamlashtirgandir. Har qanday harakat turini yangrayotgan musiqani his etib, uning ritm, takt va jumllariga e'tibor berib, mantiqiy harakat majmuini yaratib ijro etishga jiddiy e'tibor berish lozim.

Milliy o'quv dasturida boshlang'ich sinf musiqa madaniyati darslarida raqs va musiqali harakatlarga alohida o'rin berilgan. Zero, bu faoliyat o'quvchilarda musiqiy qobiliyatlarni, xususan, ritm-usul tuyg'usi hamda asar badiiyatini ifodalash malakalarini o'stirishi bilan birga, ularning jismoniy rivojlanishlari uchun ham zarurdir.

Birinchi sinfda o'quvchilar darsning musiqa tinglash bosqichida "Andijon polkasi"ning kuyini tinglab, raqs bop harakatlarni bajarishadi, "Raqs" kuyini tinglab unga mos ritmik harakatlarni bajarishadi. "Dilxiroj" o'zbek xalq kuyini tinglab, raqs elementlarini ifodalashadi.

"Oq terakmi, ko'k terak" (X. Qayumov she'ri, A.Mansurov musiqasi) ni tinglab, bolalar xalq o'yiniga mos ritmik harakatlarni bajarishadi.

Uchinchi sinfda esa musiqa tinglash faoliyatida Farhod Alimovning bolalar uchun yozgan kuy-qo'shiqlardan tinglash va tinglagan qo'shiqqa mos ritmik harakatlarini bajarish, Avaz Mansurovning bolalar uchun yozgan qo'shiqlarini tinglash va tinglangan qo'shiqqa hamohang raqs harakatlarini namoyon etishadi.

Uchinchi sinfda musiqa tinglash jarayonida o'quvchilar kompozitor D. Omonullaevaning "Marsh" musiqasiga bir joyda turib, unga mos harakatlarni ifodalashsa, to'rtinchi sinfda zarbli cholg'ular ijrosidagi kuylarga mos qadam tashlashni mashq qilishadi.

To'rtinchi sinfda o'quvchilarga "Tomdan tarasha tushdi", "Oh, Layli" kabi o'zbek xalq qo'shig'iga mos ritmik harakatlarni bajarish tavsiya qilingan.

Darsning musiqiy-ritmik harakatlar faoliyatlarini bajarishda cholg'u asboblaridan unumli foydalanish muhim rol o'ynaydi. Xususan milliy raqslarni, masalan, "Chertmak", "Ufor", "Andijon polkasi", "Jonon" va boshqalarni o'rgatishda xalq cholg'u asboblaridan foydalanilsa, bu bolalarda yoshligidan milliy musiqa asboblariga katta qiziqish uyg'otadi. Muhimi, ularda ritm tuyg'usini shakllantirishga yordam beradi.

8. 2. Musiqiy - ritmik faoliyatni shakllantirish metodikasi

Musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish faoliyatini shakllantirish–dars mazmuni va samaradorligini oshirishda katta ahamiyatga ega. Musiqa madaniyati darslarining musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish faoliyatida raqs va o'yin o'zida turlicha ifodali harakatlar elementlarini mujassamlashtirgandir.

Darsda o'quvchilar yangrayotgan musiqani tinglab, his etib, uning ritm, takt va jumlalariga e'tibor berishi, kuyga mos mantiqiy harakatlar majmui asosida ijrochilik qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida ahamiyat berish lozimdir.

Masalan, marsh musiqasi ostida bolalar harakat qilishlarida musiqa ritmi bilan hamohanglikda oyoq tashlab yurishga odatlanadilar.

Marsh musiqasini tinglaganda kuyga mos quyidagi harakatlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir:

1. Marsh musiqasiga mos qadam tashlash.
2. Yugurish, raqs elementlarini bajarish.
3. Mustaqil o'yinlar o'tkazish.
4. Musiqaning xarakteriga mos turli qo'l va tana harakatlari bilan ifodalash.

Shunday qilib, musiqali o‘yinlar o‘z maqsadi va vazifasiga ko‘ra didaktik o‘yinlarga mansub bo‘lib, ular asosan musiqa jarangi ostida harakat asosida ijro etilishi bilan xarakterlanadi.

Maktab musiqa ta‘limi davomida o‘qituvchi musiqa asarining tuzilishiga qarab harakat elementlari mujassamlangan raqslarga, ularni o‘rgatishga alohida e‘tibor berishi maqsadga muvofiqdir. Raqs harakatlari musiqaning tuzilishiga qarab, avvalo, tasavvurda shakllantiriladi. Musiqaning qismiga qarab raqs harakatlari shakllantiriladi. Bu jarayon ham ma‘lum ma‘noda o‘qituvchidan faoliyatga ijodiy yondashuvni talab etadi.

O‘yin va raqs o‘rgatishda bajariladigan mashqlar katta yordam beradi, zeroki har qanday raqs va o‘yinlar kichik elementlardan tashkil topadi. Shuning uchun ba‘zi o‘yin va raqslarni o‘rgatishdan avval ular tarkibidagi harakat elementlarini oldindan mashq sifatida o‘rgatilsa, maqsadga muvofiq bo‘ladi. Raqs va o‘yinlarni tayyorlashda bolalar ijodiga ham e‘tibor berish lozim. Ma‘lumki, bolalar kattalarga taqlid qiladilar va ko‘pincha o‘qituvchilar o‘rgatadigan o‘yin va raqslarni uning shaxsiy ijodi mahsuli, deb ham tushunadilar. Shuning uchun ham bolalar o‘qituvchiga taqlid qilib o‘zlari ham yangi raqs harakatlarini o‘ylab topishga harakat qiladilar. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari orasida raqs tushishga moyil bolalar, iqtidorlilar ham uchraydi, albatta. O‘qituvchi ushbu faoliyatni boshqarishda shunday o‘quvchilar ijrosidagi raqs harakatlaridan, shuningdek, musiqa va san‘at maktablarida tahsil olayotgan yoki raqs to‘garaklarida tarbiyalanayotgan o‘quvchilarning “ijodi” dan namuna sifatida foydalanishi mumkin.

Shunday qilib, musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish faoliyat sifatida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, bolalarning musiqiy ijrochilik qobiliyatlarini rivojlantirishda alohida o‘rin tutadi. Shuni ham ta‘kidlab o‘tish lozimki, ko‘p o‘qituvchilarning dars amaliyotida ushbu faoliyat turiga hamisha ham yetarli e‘tibor berilavermaydi. Natijada dars elementlari, faoliyatlar majmui to‘liq bo‘lmay, mashg‘ulotlarda qo‘yilgan maqsadlarga erishish murakkablashib, o‘quvchilarning musiqani idrok etish, ritm tuyg‘usini his etish qobiliyatlarida kemptiklik holatlari kuzatiladi.

Zamonaviy musiqa madaniyati darslarida boshqa faoliyatlar qatori o‘quvchilarning musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish elementlariga ham alohida e‘tibor berilishini, uni har tomonlama

mazmunli va qiziqarli, samarali o‘tkazish muhimligini to‘g‘ri anglash musiqa o‘qituvchisi hamda shu sohaning bo‘lajak mutaxassislari uchun ahamiyatlidir.

Nazorat uchun savollar:

1. Musiqiy ritmik faoliyat mazmun-mohiyatini, ta’limiy va tarbiyaviy ahamiyatini izohlang.

2. 1-sinf darolarida ritmik harakatlarni bajarish uchun nimalarga e’tibor qaratish kerak?

3. 2-sinfda darsda ritmik harakatlarni bajarish uchun qanday repertuar tanlanadi?

4. 3-sinfda darsda musiqiy-ritmik harakatlarni bajarishning mazmuni qanday?

5. Musiqiy ritmik harakatlarning bola aqliy, jismoniy va estetik rivojlantirishdagi rolini izohlang.

6. Musiqiy-ritmik harakatlar faoliyatini bajarishda cholg‘u asboblaridan foydalanish usullarini tushuntiring.

9- MAVZU. BOLALAR CHOLG‘U ASBOBLARIDA JO‘R BO‘LISH FAOLIYATINI SHAKLLANTIRISH

Tayanch so‘zlar: jamoaviy ijrochilik faoliyati, badiiy bilim va tajriba, emotsional munosabat, tovush tusi, pedagogik vazifa, faoliyatga ruhlantirish, musiqiy ehtiyojni shakllantirish, musiqiy nutq, ritmik jo‘r bo‘lish, chalish uslublari, oddiy musiqa cholg‘u asboblari.

9.1. Bolalar cholg‘u asboblarida jo‘r bo‘lish faoliyati xarakteristikasi va vazifalari

Bolalar musiqa cholg‘u asboblarida jo‘r bo‘lish - boshlang‘ich sinf o‘quvchilari jamoaviy ijrochilik faoliyati turlaridan biri. Darslarda faoliyatning ushbu turidan foydalanish – o‘quvchilar musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish, musiqiy bilim va tajribasini boyitish, ularning milliy musiqa sozlariga bo‘lgan qiziqishlari va ijrochilik faoliyatiga bo‘lgan havaslarini yanada rivojlantirishga qaratiladi.

O‘quvchilarning faoliyatga faol ishtirokini ta’minlash uchun, albatta, musiqa ijrochiligiga ongli - emotsional munosabatni shakllantirish talab etiladi. Dars mazmunini qiziqarli bo‘lishi hamda ta’lim samaradorligini oshirish maqsadida chapak va bolalar cholg‘u asboblari ayniqsa, doiracha, qoshiq, qayroq va boshqalarni chalib, ijrochilik musiqiy faoliyatga hamkorlik vujudga keladi.

Chapak va bolalar cholg‘u asboblari jo‘r bo‘lish faoliyati ham ijrochilikning raqs hamda musiqiy harakatlar faoliyati kabi o‘quvchilarning musiqiy-o‘quv qobiliyatlari, ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun foydalidir. Bu faoliyat boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini milliy cholg‘u asboblari bilan tanishtirish va ularning tovush tuslarini anglab olish bilan uzviy bog‘lanib amalga oshirilishi zarur. Bunda doirachalar, qayroq, qoshiq, kichik safoillar kabi urib chalinadigan cholg‘u asboblari bilan tanishtirish va ularning tovush tuslarini anglab olish bilan uzviy bog‘lanib amalga oshirilishi zarur. Bunda doirachalar, qayroq, qoshiq, kichik safoillar kabi urib chalinadigan cholg‘u asboblari bilan tanishtirish va ularning tovush tuslarini anglab olish bilan uzviy bog‘lanib amalga oshirilishi zarur. Bunda doirachalar, qayroq, qoshiq, kichik safoillar kabi urib chalinadigan cholg‘u asboblari bilan tanishtirish va ularning tovush tuslarini anglab olish bilan uzviy bog‘lanib amalga oshirilishi zarur. Bunda doirachalar, qayroq, qoshiq, kichik safoillar kabi urib chalinadigan cholg‘u asboblari bilan tanishtirish va ularning tovush tuslarini anglab olish bilan uzviy bog‘lanib amalga oshirilishi zarur. Bunda doirachalar, qayroq, qoshiq, kichik safoillar kabi urib chalinadigan cholg‘u asboblari bilan tanishtirish va ularning tovush tuslarini anglab olish bilan uzviy bog‘lanib amalga oshirilishi zarur.

9.2. Darsda bolalar cholg‘u asboblari ijrochilikka o‘rgatishning musiqiy-tarbiyaviy ahamiyati

O‘qituvchilar cholg‘u asboblari jo‘r bo‘lish faoliyatida milliy cholg‘u asboblari bilan tanishtirish alohida ahamiyatga ega. Boshlang‘ich sinflarda musiqa madaniyati mashg‘ulotlarida bolalar cholg‘u asboblari jo‘r bo‘lish faoliyatining amaliyotga tatbiq etishda quyidagi musiqiy pedagogik vazifalarni hal qilish nazarda tutiladi:

1. O‘quvchilarda musiqiy bilim, did, qiziqish, musiqiy ehtiyojni shakllantirish.

2. O‘quvchilarning dars, sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda, bo‘sh vaqtni mazmunli o‘tkazishda, o‘rtoqlari, tengdoshlari orasida, bayramlarda, oila davrasida, dam olish vaqtlarida ijrochilikni amalga oshirishga undash, ruhlantirish.

3. O'quvchilarda dars jarayonida hamjihat bo'lib ijroga jo'r bo'lish malakalarini rivojlantirish, musiqiy cholg'ularning tovush tusi va xususiyati, imkoniyatlarini bilib olishi, jamoaviy badiiy ijroning mazmun-mohiyatini teran his etishga o'rgatish.

4. Musiqiy asarlarning ritm tuyg'usi, ladni anglash, musiqa shakli, tembri (tusi), garmonik va melodik xususiyatlarini his etish hamda anglab olish, ijro jarayonida e'tiborli bo'lishga o'rgatish.

5. O'quvchilarda musiqiy nutq, ifoda vositalari xususidagi tasavvurlarni shakllantirish va boshqalar.

9.3. Bolalar cholg'u asbobida jo'r bo'lish faoliyatini shakllantirish metodikasi

Bolalar cholg'u asboblarida jo'r bo'lish o'quvchilar uchun eng qiziqarli mashg'ulotdir, chunki bolalar cholg'u asboblari jonli, tovushli o'yinchoqlar sifatida har bir kichik yoshdagi o'quvchiga qiziqish uyg'otishi, tabiiy. Bolalar cholg'u asboblari birinchi navbatda o'quvchilarda oddiy ijrochilik va jo'r bo'lish vositasi sifatida ularning musiqiy o'quv va ijrochilik qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Bolalar cholg'u asboblaridan foydalanish musiqa madaniyati darslarida yaxshi natijalar berishi bilan birga o'quvchilarni mashg'ulotga intiluvchanligi, qiziqishi va musiqiy ehtiyojini ham shakllantiradi. Musiqa darslarida qo'llaniladigan bolalar cholg'u asboblariga doirachalar, oddiy cho'p qoshiqlar, kichik shiqildoqlar, barabanchalar, uchburchaklar kiradi.

O'quvchilarning cholg'u asboblarida jo'r bo'lishi faoliyatini shakllantirish turli metodlar asosida amalga oshiriladi;

- avvalo, bolalar kuyni diqqat – e'tibor bilan tinglab, chapak chalib unga ritmik jo'r bo'lishadi;

- birinchi navbatda topshiriqni to'g'ri va aniq tushunib, faol bajargan bolalar cholg'u asboblarida jo'r bo'lishadi;

- keyinchalik esa, musiqiy topshiriqni bajarishga qiynalgan, o'quvchilar ham to'g'ri ijroga erishish maqsadida jo'r bo'lishadi;

- bolalar cholg'u asboblarida jo'r bo'lish har gal, har xil cholg'u asboblarida bajariladi;

- o'quvchilarda chapak va cholg'uda, shuningdek ovozda usul (ritm) tuyg'usini rivojlantirish maqsadida sinf o'quvchilarini 2 guruhga bo'lib. birinchi guruhdagilar chapak va cholg'uda, ikkinchi

guruhdagi o'quvchilar esa ovozda bum - bak, baka -baka -bum usul berish bilan amalga oshirilishi mumkin.

- o'quvchilar cholg'u asboblarda ritmiq jo'r bo'lishni grafik tarzda ko'rsatilgan ritmik tuzilmalarga qarab chalish usuli ham o'quvchilarning musiqiy ijrochilik qobiliyatlarini rivojlantiradi.

O'quv-tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirishda repertuar muhim o'rin tutadi. Birinchi sinfda- cholg'uga ritmik jo'r bo'lish faoliyatida o'quvchilar musiqa tovushlarining baland, pastligini qo'l harakatlari bilan ifodalash chapak va shiqildoqlar chalib, o'qituvchi ijrosiga ritmik jo'r bo'lishadi.

Birinchi sinf musiqa darsligida "Raqs" kuyi (13-bet), "Dilxiroj" o'zbek xalq kuyini tinglab o'ng qo'lda uning ritmini kichik va katta aylanalar cho'zimida chapak chalib o'zlashtirish topshiriq berilgan. Keyingi mashg'ulotlarda topshiriq biroz murakkablashtirilib, "Olmacha anor" (o'zbek xalq kuyi. 16-bet), "Bir, ikki, uch" (R. Tolib she'ri, N. Norxo'jaev musiqasi. 23-bet), "Salom bergan bolalar" (P. Mo'min she'ri, N. Norxo'jaev musiqasi" 27-bet) qo'shiqlarining ritmik tuzilishi ikkala qo'lda tapillatib aniqlash topshiriqlari bajariladi. Bunday topshiriqlar darslikning keyingi sahifalarda ham oddiydan murakkabga tamoyili asosida berilgan.

Ikkinchi sinf o'quvi davomida kuylarga uchburchak, doirachalar, shiqildoqlar yordamida ritmik jo'r bo'lish, notalarning uzun va qisqa hissalarini belgilash, chapakda hamda bolalar cholg'u asboblarda kuyga ritmik jo'r bo'lish kabi faoliyatlar bajariladi.

Musiqa darsligida milliy cholg'ular to'g'risida ma'lumot tushunchalar berishda, ayniqsa mazkur sozlarda ijroni tinglab, so'ngra oddiy cholg'ularda jo'r bo'lib uning ritmik tuzilishini o'rganishga kirishish uchun yaxshi imkoniyat yaratiladi.

Ikkinchi sinfda "Milliy cholg'ular (tanbur, rubob) bilan tanishtirish jarayonida ushbu cholg'ularda o'zbek xalq kuyini ijrosi davomida, kuyga mos cholg'ular yoki chapakda o'quvchilarning ritmik jo'r bo'lish topshirig'i berilgan.

Yakkanavozlik va jo'rnavozlik bobini o'rganishda "Xorazm xalq kuyi" ni doirachalarda kuyga mos ritmik jo'r bo'lish, "Yallama yorim" o'zbek xalq yallasini tinglab, chapak chalib ritmik jo'r bo'lish kabi musiqiy topshiriqlar berilgan.

Uchinchi sinfda o'quvchilar doirachalar, shiqildoqlar, qoshiq va boshqa urma cholg'u asboblarda chalib, musiqaga ritmik jo'r bo'lish

(“Olmani otdim”, “Jonon”) va boshqa kuylarga jo‘r bo‘lib amalga oshirilishi nazarda tutiladi.

Tajribali metodist Gulnora G‘aniyeva o‘quvchilarni musiqa ijodkorligi - bolalar cholg‘u asboblari jo‘r bo‘lishga o‘rgatish metodlarini quyidagicha tasniflaydi:

- avval kuyni tinglab chapak chalish, ritmik jo‘r bo‘lish;

- musiqada ritmik jo‘r bo‘lishni aniq bajarganlar bolalar cholg‘ularida jo‘r bo‘ladilar, asta-sekinlik bilan jo‘r bo‘lishga qiynaluvchi (passiv) o‘quvchilarni ham o‘zlari bilan ijro etishga o‘rgatib boradilar;

- cholg‘ularda jo‘r bo‘lishda turli cholg‘ulardan almashtirib foydalanadilar;

- cholg‘u ijrochiligida berilgan ritmik tuzilmalarga qarab chalish ham o‘quvchilar ijodkorligini oshiradi, faollashtiradi, ijrochilik malakalarini va musiqiy qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantiradi¹.

Shunisi muhimki, musiqiy material o‘quvchilarning birgalikda ijro etishlari uchun qulay bo‘lishi, o‘quvchilarda ijodiy fazilatlarni shakllantirishda xizmat qilmog‘i lozim.

Bolalar musiqa cholg‘u asboblari jo‘r bo‘lish, ayniqsa, musiqiy ijodiy rivojlanishi nisbatan past o‘quvchilar uchun nihoyatda foydali bo‘lsa, barcha bolalarning kelajakda ancha murakkab cholg‘u sozlarini o‘zlashtirishlariga yaxshi tayyorgarlik vazifasini ham o‘taydi.

Mashg‘ulotlardagi bolalar cholg‘u asboblari jo‘r bo‘lish faoliyatini samarali amalga oshirish natijasida o‘quvchilar quyidagi bilim malaka va ko‘nikmalarga ega bo‘lishadi:

- Musiqa cholg‘u asboblari, nomlari, tuzilishi, ularni asrash qoida-tartiblarini bilish;

- tinglash orqali cholg‘u asboblari tovush tusini, jaranglashini aniqlay olish va ajrata olish;

- chalish uslublari haqida malakalarga ega bo‘lish;

- cholg‘ularda yangraydigan musiqiy tovushlar tusini, ifodaviy xususiyatlarini ilg‘ay olish;

- musiqiy ifoda vositalarini bilish, musiqa cholg‘ularida chalishda ularni ifodalay olish;

¹ Umumiy o‘rta ta’limda milliy dasturni tatbiq etish masalalariga bag‘ishlangan seminar. Toshkent. 2021. 27-30 iyun materiallari

-jamo'a (ansambl) bo'lib ijro etish malakalarini egallab olish, oddiy kuylarni eshitish orqali cholg'uda ijro etish, o'rtoqlari ijrosini munosib baholay olish;

-cholg'ulardagi baland va past tovushlar yangrashini farqlay olish, notalar nomi, ularning joylashish o'rnini bilish va h.k.

Darsda faoliyat natijasi samarali va asosan cholg'u bilan ishlash jarayoni bilan bog'liqdir. Shu bois, faoliyatda jamoa bo'lib ijro etish qoida-talablariga ham rioya qilish lozim. O'quvchilar bilan oddiy musiqa cholg'u asboblari (uchburchak, doirachalar, qayroq, shiqildoq kabi)dan keng foydalaniladi. Musiqiy faoliyat jarayonida foydalaniladigan cholg'ularning holati, tozaligi, yoqimli sadolanishi, tashqi ko'rinishi bilan o'quvchilar diqqat-e'tiborini jalb etishiga erishishi talab etiladi.

Nazorat uchun savollar:

1. Bolalar musiqa cholg'ularida jo'r bo'lish faoliyatining musiqiy-tarbiyaviy ahamiyatini izohlang.

2. O'quvchilarning bolalar cholg'u asboblariida jo'r bo'lish faoliyati qaysi metodlar asosida amalga oshiriladi?

3. O'quv-tarbiyaviy jarayonni amalga oshirishda repertuarning ahamiyati nimadan iborat?

4. Darsda qo'llanilishi mumkin bo'lgan oddiy cholg'ularni ta'riflang.

10- MAVZU. BIRINCHI SINFDA MUSIQA O‘QITISHNING VAZIFALARI VA MAZMUNI

Tayanch so‘zlar: tipik xususiyatlar, psixologik-fiziologik xususiyatlar, kuylash diapozoni, ovozda imitatsiya qilish, musiqa qanogining ifodaviy xususiyatlari, o‘quv soatlari, ta‘lim mazmuni, ijodiy faoliyat, musibiy qobiliyat, nota yo‘li, ritmik tuzilma, kompetensiyaviy yondashuv.

10.1. Birinchi sinf o‘quvchilarining musiqiy- pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlari tavsifnomasi

Boshlang‘ich sinf 7-10 yoshli o‘quvchilar maktab ta‘limiga bog‘chada tarbiyalanayotgan davrdan tayyorlanadi. Bunda o‘quvchi maktabda qo‘yiladigan turli talablar va vazifalar bilan tanishadi, umumiy ta‘limdan bilim asoslarini o‘rganish uchun fiziologik va psixologik jihatdan tayyor bo‘ladi. Professor E. G‘oziyev bolaning maktab ta‘limiga tayyorgarligi xususida fikr bildirib, “Ta‘limga psixologik tayyorlik deganda, bolaning obyektiv va subyektiv jihatdan maktab talabiga munosibligi nazarda tutiladi. U maktab ta‘limiga avval psixologik jihatdan tayyorlanadi. Binobarin, uning psixikasi bilim olishga yetarli darajada rivojlanadi. Shu yoshdagi bola idrokining o‘tkirligi, ravshanligi, sofligi, aniqligi, o‘zining qiziquvchanligi, dilkashligi, xayrixohligi, ishonuvchanligi, xayolining yorqinligi, xotirasining kuchliligi, tafakkurining yaqqolligi bilan boshqa yoshdagi bolalardan ajralib turadi”, - deb ta‘kidlaydi¹

Kichik maktab yoshidagi bolaning xususiyatlardan biri unda ehtiyojlar namoyon bo‘ladi. Bu ehtiyojlar o‘z mohiyati bilan asosan o‘quvchi xohish- istagini aks ettirishdan iboratdir. Musiqa ta‘limining asosi birinchi sinfdan shakllana boshlashi munosabati bilan bu haqda to‘xtalamiz.

Birinchi sinf musiqa darslari musiqiy tarbiya tizimida alohida ahamiyatga egadir. Bunda o‘qituvchi sinf o‘quvchilari bilan, o‘quvchilar esa o‘qituvchi va u o‘qitadigan fan bilan yaqindan tanishuvi amalga oshadi. O‘quvchilarning musiqa darslariga munosabati o‘rnatiladi, keyingi musiqiy faoliyatlarga asos qo‘yiladi.

¹ G‘oziev E. Psixologiya (Yosh davrlari psixologiyasi). Toshkent. “O‘qituvchi”. 1994. – B.-71.

Shu bois, birinchi sinf musiqa mashgʻulotlari, ayniqsa, katta ahamiyat kasb etadi, chunki darsdan olingan ilk taassurotlar odatda juda kuchli va uzoq vaqt xotirada qoladi.

Birinchi sinfda musiqa madaniyati darslari maqsad va vazifalari olti-yetti yoshli bolalarning psixologik-fiziologik xususiyatlariga asoslanib belgilanadi. Bu sinfda amalga oshiriladigan barcha maqsad – musiqa tarbiyasining bosh mezonini - oʻquvchilar maʼnaviy olamining tarkibiy qismi boʻlgan – musiqa madaniyati asoslarini shakllantirishga qaratiladi.

Birinchi sinf oʻquvchisida quyidagi tipik xususiyatlar mavjud boʻlib, musiqa psixologiyasi taʼlim-tarbiya jarayonida, albatta, uni hisobga olish lozimligi uqtiradi, bular:

a) darsni bir xil oʻtkazish, bir xillik faoliyat natijasida butun organizmning toʻliq shakllanmaganligi bois oʻquvchida tezda toliqish, charchash holati roʻy berishi;

b) tizimli, maqsadga muvofiq tarzda aqliy faoliyat koʻrsatish koʻnikmalarining shakllanmaganligi;

v) bolalarning diqqat-eʼtibori hali barqaror darajada emasligi;

g) bolalarning oʻyin faoliyatiga moyilligi, u orqali hatto murakkab materialni oʻzlashtirishga ham erishish mumkinligi va h.k.

Odatda 1-sinf oʻquvchilari musiqiy qobiliyatlarining shakllanganlik darajasi turlicha. Buni oʻquvchilarning maktabgacha tayyorgarlik darajasi holatidan kuzatish mumkin. Ayrim bolalar musiqani tinglashadi, idrok etishadi, qoʻshiqlarni ifodali kuylashga harakat qilishadi. Boshqalari esa musiqa tinglashga va tushunishga unchalik ragʻbati boʻlmaydi, kuylash haqida tushunchaga ega boʻlishmaydi. Biroq, bu yoshda oʻquvchilarga xos xususiyatlar ham borki oʻqituvchi faoliyati davomida albatta inobatga olishi lozim.

Musiqa oʻqituvchisi 1-sinf musiqa mashgʻulotlarini tashkil etish va oʻtkazishda, oʻquvchilar ovoz apparatining nozikligi, diqqatining turgʻun boʻlmasligi, nutqi toʻliq rivojlanmaganligi sababli musiqiy faoliyat turlarini tez - tez almashib turishi tavsiya qilinadi.

Oʻquvchining musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishda qiziqishning ahamiyati shundaki, bola qiziqish orqali musiqa materialini chuqurroq bilishga intiladi. Qiziqqan faoliyati bilan shugʻullanishdan zerikmaydi. Qiziqish esa oʻz navbatida bolaning diqqat hamda irodasining oʻsishi va mustahkamlanishiga yordam beradi. Bolaning qobiliyatlari musiqiy faoliyat jarayonida rivojlanadi. Bolalarning yosh psixologik

xususiyatlarini hisobga olgan holda faoliyatlarini to'g'ri tashkil etish va ta'limiy maqsadni yo'naltirish musiqa madaniyati o'qituvchisining vazifasidir.

Psixologik, fiziologik soha adabiyotlarda birinchi sinf o'quvchilarining o'ziga xos xususiyatlari quyidagicha tasniflanadi:

1. Organizmining nozikligi, to'liq shakllanmaganlik, bir xil holatda turish, bir xil faoliyat bajarish jarayonida, o'qituvchining ohangsiz nutqi, tez charchab qolish holatlari, diqqatlarining tarqoqligi;

2. Aqliy faoliyat jarayonida malakalarining yetishmasligi; yorqin xotira;

3. Erkin diqqatlarining ko'lami torligi ;

4. O'yinga moyillik: eng murakkab materiallar ham o'yin orqali yengil o'zlashtirish qobiliyati.

Tadqiqotchi D. Soipovanning kuzatishlariga ko'ra, birinchi sinf o'quvchilarining musiqiy bilim darajalari bir tekisda bo'lmaydi. Ayrim bolalar bemalol musiqani boshidan oxirigacha tinglay oladi, qo'shiqlarni sof intonatsiyada kuylaydi, ayrim bolalar esa aksincha tignlash va to'g'ri kuylash haqida tasavvurga ham ega bo'lmaydilar.

Ayrim bolalar maktabga kelgunlariga qadar, musiqa to'garaklariga qatnashgan va maktabgacha ta'lim muassasalarida musiqiy tarbiyaolgan bo'ladilar. Ayrim bolalar musiqiy muhitda tarbiyalangan bo'lsalar, ba'zilar umuman musiqadan bexabar bo'lishadi. Shu nuqtai nazardan yondashiladigan bo'lsa, birinchi sinf o'quvchilari har xil xususiyatlarga ega bo'ladilar:

1. Musiqani tinglash va idrok etish borasida ular qo'shiq, marsh va raqs janrlarini idrok eta oladilar. Birinchi sinf o'quvchilari tinglaydigan kuy va qo'shiqlar hajmi jihatidan kichik va yorqin bo'lmog'i hamda tinglashdan avval o'qituvchiuning ifodaviyligi, musiqiy obrazlari, ma'no va mazmuni haqida tushunchalar berish maqsadga muvofiq.

2. Kuylash borasida, birinchi sinf o'quvchilari maktabgacha bo'lgan davr musiqiy tayyorgarligiga bog'liq. Tayyorgarligi bo'lmagan bolalarning ovoz diapazoni 2-3 tovushdan, tayyorgarligi bor bolalarda bir oktavagacha ovoz diapazoni rivojlangan bo'lishi mumkin.

O'qituvchi kuylash jarayonida bolalarning ovoz apparati to'liq shakllanmagan, nozik, ovoz paychalari ingichka bo'ladi. Shuning uchun baqirmasdan yumshoq ovozda kuylashni tavsiya etish kerak.

Bu davrda bolalalarning (7 yoshli) ovoz diapazoni “Re-lya” birinchi oktavagacha bo‘lgan tovushlarni qamrab boradi. Lekin dars jarayonida bu diapazon ayrim hollarda birinchi oktavaning “Si” va ikkinchi oktavaning “Do” va “Re” tovushlarigacha ko‘tarilishi mumkin. Biroq o‘quvchilar birinchi oktava “Do” tovushi va undan quyiroq tovushlarni kuylashga qiynalishadi. Chunki ularning ovozlari tabiatdan jarangdor va yorqindir.

3. Musiqiy-ijodiy faoliyat borasida birinchi sinf o‘quvchilarining imkoniyatlari kengdir. Ular har xil kichik ijodiy topshiriqlarni bajara oladilar.

Ular biror so‘zga melodik va ritmik badihalar qilishlari mumkin. Ular musiqiy cholg‘u asboblarda yoki sahnaviy ko‘rinishlarda, tanish bo‘lgan qo‘shiqlarni harakatlar va imo-ishoralar bilan ko‘rsatib bera oladilar¹.

10.2. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiqa madaniyati fani o‘quv dasturining birinchi sinf bo‘yicha o‘quv soatlari va mavzular rejasi quyidagicha:

1 SINIF			
	Bob mavzulari nomi	Ajratilgan soat	Haftalik soat
1	Biz yoqtirgan kuy va qo‘shiqlar	9 soat	1
2	Musiqa olamiga sayohat	7 soat	1
3	Musiqa savodiga sayohat	10 soat	1
4	Xushnavo milliy cholg‘ularimiz	8 soat	1
	jami	34	4

Birinchi sinf musiqa darslarida o‘quvchilarning aqliy rivojlanishlari me‘yoriga mos darajada oddiy musiqiy bilim, tushuncha va malakalar tarkib toptiriladi.

Musiqani tinglash, qo‘shiq kuylash, raqs tushish, oddiy cholg‘ularda jo‘r bo‘lish orqali musiqani idrok etish, musiqadan olgan taassurotlari va bilganlari haqida gapirib berish, asarni badiiy baholash, musiqa ijodkorligi malaka ko‘nikmalarini rivojlantirish

¹ Soipova D. Musiqa o‘qitish nazariyasi va metodikasi. Toshkent. 2009. – B. 89-90.

amaliyotlari vositasida o'quvchilarda musiqaga havas va qiziqish, sekin-asta musiqiy ehtiyoj uyg'otadi.

Ta'lim jarayonida o'quvchilar quyidagilar haqida bilim, malakalarga ega bo'ladilar:

Biz yoqtirgan kuy va qo'shiqlar (1-sinf) yillik umumiy mavzusi asosida : "Biz yoqtirgan kuylar", "Tinglaymiz, o'rganamiz", "Biz yoqtirgan qo'shiqlar", "Tinglaymiz, raqsga tushamiz", "Musiqaning sehrli olami", "Musiqali o'yinlar va raqslar", "Qo'shiqlar olamiga sayohat", "Raqslar olamiga sayohat", "Musiqaning bizning hayotimizda", "Biz sevgan cholg'ular", "Musiqaning sehrli olami", "Kompozitorlar-bolalarga", "Dars-konsert" singari mavzulardan nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni egallashadi.

Birinchi sinfdan boshlab o'quvchilarda musiqani idrok etish, asarning obrazli mazmunini tushunish va his etish malakalarini shakllantirish muhim ahamiyatga egadir. Zero, ilk musiqaning mashg'ulotlaridanoq, har bir musiqi-kuy bilan tanishish, raqslar harakatlarini bajarish, qo'shiq kuylashni o'rganish eng avvalo o'sha asarni tinglash, idrok etish orqali amalga oshiriladi. Shu bois, o'quvchilarni musiqani tinglash, ongli-emotsional idrok etish faoliyatlariga alohida e'tibor berish talab etiladi.

1-sinf o'quvchilarining ovozi uchun dastlab diapazon jihatdan chegaralangan, uncha murakkab bo'lmagan, sodda, jarangdor, ammo xarakteri va obraz jihatdan erkin qo'shiqlar kuylashga o'rgatilishi lozim. Ta'lim jarayonida asta-sekin qo'shiqlar diapazoni kengaytirib boriladi. Har bir qo'shiqda o'quvchilar kuy tovushlari va balandligini ko'rgazmalar, ifodaviy harakatlar orqali bilib boradilar. Bu esa o'quvchilarda kuylash va tinglash malakalarining uyg'unligini ta'minlaydi hamda tovush balandligini to'g'ri aniqlash hamda toza intonatsiyaga o'rgatadi

Dutorda "Chertmak", rubobda "Dutor bayoti", doirada "Doira usullari" tinglanadi. Bir cholg'u asbobi ijrosi uchun yaratilgan kuyni boshqa sozda ham ijro etish mumkinligi, cholg'ular bazmi xususida dars-topishmoq uyushtirilib "Dutor bayoti" (dutor, rubob), "Yangi tanovar" (rubob), "Yallama yorim" (doira, rubob, dator, ud ansambli) ijrolari tinglanib, kuylarning tovush tembri (tusi)dan qaysi sozda ijro etilganligini aniqlash topshirig'i beriladi. Bu bilan milliy sozlarimiz ko'pligi, xilma-xilligi, kuy ijro etishda ularni bir-biri bilan uyg'un qo'shib ketishi jihatlari haqida muayyan tushunchalar amaliy

misollar yordamida o'quvchilarning musiqa sozlari haqidagi tasavvurlari, ma'lumotlari kengaytiriladi.

Milliy sozlar-bizning ma'naviy boyligimiz, hayotimiz hamrohi sifatida ulardan xushnavo ohanglar taralib turishi insonga ajib bir tuygu uyg'otishi haqida aytib beriladi. Tinglangan kuylarning tabiati, xususiyatlari, mazmuni ochib beriladi.

Musiqa savodxonligi bosqichida – qo'shiq kuyini grafik chiziqlarida ifodalanib, uni so'zlari bilan kuylash ("Bolalar va g'ozlar"), undagi uzun va qisqa tovushlarni chorak va nimchorak notalar bilan almashish, kuyning notalar ifodasidagi ritmik tuzilmasini bolalar cholg'u asbobida jo'r bo'lish kabilar amalga oshiriladi. Shu bilan birga aytim mashqi kuyining ritmik tuzilmasini grafik chiziqlar bilan ifodalash, notali kartochkalar o'yinida kuylash, notali ritmik tuzilmasini hosil qilish, uni bolalar cholg'u asboblarida chalib kuylash, kuy registrini qo'l harakatlari bilan ifodalash malakalari rivojlantiriladi.

Ta'kidlab o'tish o'rinliki, 2021-2022 o'quv yili uchun umumta'lim maktablarining 1-sinfi uchun musiqa madaniyati fanidan darslik kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan Davlat ta'lim standarti va milliy o'quv dasturlari asosida mazmunan puxta hamda poligrafik jihatdan mukammal darajada nashr etildi.

10.3. Davlat ta'lim standarti (DTS) va o'quv dasturining mazmuni va talablari

1-sinfda musiqa o'qitishning mazmuni va vazifalari

"Ta'lim to'g'risida Qonun" ning 35-moddasida "Umumta'lim fanlarining o'quv dasturlari shaxsni har tomonlama kamol toptirishga, ta'lim oluvchilarda bilim, malaka, ko'nikmalarni, saviyani shakllantirishga va ularning qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak", - deb ta'kidlangan¹.

Birinchi sinf musiqa darslari 1-bob "Biz yoqtirgan kuy va qo'shiqlar" mavzu asosida boshlanadi. Birinchi darsda o'quvchilarga "Qo'shiq aytish qoidalari" o'rgatiladi. Unda A, U, O, I. Ye tovushlarini ovozda ifodalash usullari o'rgatiladi.

¹Ta'lim to'g'risidagi qonun. Toshkent. 2020. – B.20.

O'quvchilar diqqati ularning bog'chada o'rgangan kuy-qo'shiqlarini eslash, ohangidan bilib olish, nomlarini aytib berish, musiqani diqqat bilan tinglab idrok etish faoliyatlariga jalb etiladi.

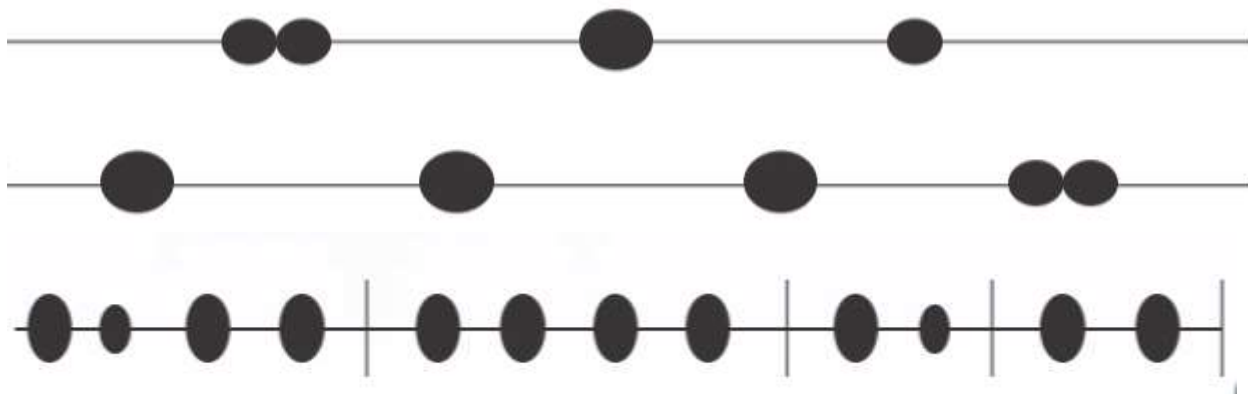
Ilk mashg'ulotlarda o'quvchilar musiqa tinglash faoliyatida "O'zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi» (A.Oripov she'ri, M.Burxonov musiqasi) ni tinglashadi.

2-3 darslar davomida o'quvchilar "Shovqinli va musiqiy tovushlar" xususida ma'lumotlarga ega bo'lishib, o'qituvchi darslikda mazkur mavzuga oid ishlangan rangli suratlar orqali shoviqinli tovushlar va musiqiy tovushlar to'g'risida ma'lumotlar beradi. Mazkur tushunchalarni mustahkamlash maqsadida darslikning 11-betida turli rasmlar misolida o'quvchilarning musiqiy va shovqinli tovushlarni aniqlashi topshirig'i berilgan. O'quvchilar mashq daftarida bu topshiriqlarini bajarishadi.

1-sinfdan boshlab o'quvchilarda musiqa savodxonligini o'rgatish boshlanadi. Bolalarning aksariyati maktabga kelganliklarida ular bog'chada musiqiy mashg'ulotlarda bolalar uchun yozilgan ayrim qo'shiqlarni o'rganishgan bo'lishadi. Raqslarga tushgan bo'lishadi. O'qituvchi o'quvchilarga musiqa savodini o'rgatishga kirishishda albatta bolalarda mavjud bilimlarga tayanib ish ko'rishi maqsadga muvofiq.

Nota yo'li haqida tushunchalar 4-darsda rejalashtirilgan bo'lib, "Anjir" (P. Mo'min she'ri, D. Omonullayeva musiqasi) qo'shig'i o'rganilgach, "Raq" (N. Norxo'jayev musiqasi) tinglash faoliyati amalga oshiriladi. Mashq daftarining 11-betidagi topshiriq (baraban cholg'usi ritmi) ni qo'lda chapak usulida bajarish vazifasi topshiriladi.

Musiqa dasturiga asosan eng muhim jihat o'quvchilarni xalq musiqasi bilan tanishtirish, ularning ilk taassurotlarini shakllantirish aynan 1-sinfdan boshlanadi. Shu maqsadda darslar davomida "Andijon polkasi", "Dilxiroj", "Olmacha anor", "Qari navo", "Norim-norim", "Chittigul", "Do'loncha", "Dutor bayoti", "Xorazm lazgisi" kabi o'zbek halq kuylarini tinglab, unga ritmik jo'r bo'lishadi.

Shunisi muhimki, o'quvchi musiqa mashg'ulotining faoliyatlari o'zaro bog'liqligi asosida tinglash, o'yin, kuylash faoliyati, musiqa savodxonligini o'zlashtirish jarayonida kuyning yo'nalishi, xususiyatlariga mos ifodaviy harakatlarni bajarishga jalb etilib, o'quvchilarni musiqa mazmunini his etishga o'rgatib boriladi.

To'rtinchi darsdan boshlab o'quvchilar nota chizig'ida skripka (sol) kalitini yozishni mashq qila boshlashadi. Uni 6 ta elementlarga bo'lib, 11-bob "Musiqa olamiga sayohat" ga yetib kelguncha skripka kalitini nota yo'lida to'liq yozishni o'zlashtirishadi

2-3 darslar davomida o'quvchilar "Zina" (P. Mo'min she'ri, D. Omonullayeva musiqasi) qo'shig'i asosida 7 ta notaning joylanish tartibini o'rganishadi. Xuddi shu asosda tinglash bilan musiqa savodxonligi faoliyatlarida uzviy bog'liqlik ta'minlanadi.

Jamoaviy aytim faoliyatida o'quvchilar "Salom bergan bolalar" (P. Mo'min she'ri, N.Norxo'jayev musiqasi), "Pianino" (M.Zaynitdinova she'ri, J Najmiddinov musiqasi), "Alifbo bayrami" (P. Mo'min she'ri, D. Omonullayeva musiqasi) kabi qo'shiqlarni kuylashni o'rganishadi. Shuningdek, darslikda ko'rsatilgan mashq daftarida topshiriqlarni bajarish faoliyati ham davom ettirishadi.

O'quvchilarning 11-bob mashg'ulotlaridan olgan tushuncha ma'lumotlarni mustahkamlash maqsadida tovushlarni to'g'ri talaffuz etish, shovqinli va musiqiy tovushlarga oid rasmlari hamda "Andijon polkasi", "Olmacha anor" kuyi ritmini ijro etib o'rganish mashqlari berilgan. Shuningdek, "Do", "Re", "MI" notalarining nota yo'lga joylanishini mustahkam o'zlashtirish uchun she'riy to'rtliklar berilgan.

Uyga kirdi notalar,
Kech qolibdi nota **DO**
Chiziqlarda joy yo'qdir,
DO da maslahat shudir
Tezroq joylashgin sen, hoy,
Qo'shimcha chiziqda joy.

RE qo'rqadi balanddan,
Juda nimjondir o'zi.
Shuning uchun doimo,
Chiziq ostida ko'zi

Birinchi chiziqda
Mitti **MI** joylashadi.
Quvnoq qo'shiqlar kuylab,
Kuyga chiroy beradi. (1-sinf "Musiqa" darsligi, 35-bet)

O'quvchilar musiqa haqida boshlang'ich ma'lumotga ega bo'lganliklaridan so'ng ularni musiqaning ifoda vositalari bilan tanishtirish maqsadga muvofiq.

1-sinfda o'quvchilar "Musika savodiga sayohat" qilishadi. Ular nota yozuvining elementlari (Fa, Sol, Lya, Si) butun notalarning yozilishi, nota yozuvining elementlari- chiziqlar ustida va orasida joylashgan notalar nomini o'rganib, ularning cho'zimi bilan qisman tanishib boradilar.

Musika sozlari o'zining jarangdorligi, turli tovushlarni ifoda eta olish imkoniyati bilan kuy va qo'shiqning mazmun - mohiyatini ochib beruvchi vosita. Musika tilini yaxshiroq tushunish uchun o'quvchilar xushnavo milliy cholg'ularimizni bilishi lozim. Birinchi sinf davomida o'quvchilar dutor, rubob, doira, nog'ora sozlari haqida ma'lumot olishadi. Bu sozlarda ijro etiladigan ayrim kuylardan tinglashadi.

Uchinchi bob. "Musika savodiga sayohat" "Fa", "Sol" notalarining nota yo'lida joylashuviga oid she'riy to'rtliklar bilan boshlanadi. "Norim-norim" (o'zbek xalq kuyi, N. Norxo'jayev qayta ishlagan), "Chittigul" (Bolalar xalq o'yin-qo'shig'i), "Do'loncha" (xalq kuyi), "Neapolitancha qo'shiq" (P.Chaykovskiy musiqasi) kabi musikalarni tinglab, tahlil etiladi. Chiziqlar ustida va orasida joylashgan notalar va qo'shimcha chiziqlarda joylashgan notalar haqida ma'lumotlar beriladi.

"Birinchi qor" (R. Tolib she'ri, N. Norxo'jayev musiqasi), "Jo'jalar" (P. Mo'min she'ri, D. Omonullayeva musiqasi), "Lavlagi" (P. Mo'min she'ri, D. Omonullayeva musiqasi), "Diloromning qo'shig'i" (P. Mo'min she'ri, D. Omonullayeva musiqasi), "Nevaralar qo'shig'i" (S. Barnoyev she'ri, N. Norxo'jayev musiqasi) kabi qo'shiqlar o'quvchilarga jamoaviy aytim tarzida o'rgatiladi.

To'rtinchi bob "Xushnavo milliy cholg'ularimiz"ga bag'ishlanadi. O'quvchilar turli cholg'ular - dutor, rubob, surnay, zarbli cholg'ular- doira, nog'ora kabi milliy sozlar, ularning tuzilishi bilan tanishib, tovushini eshitishadi. Shunisi muhimki, ushbu sozlar ta'rifi to'rtliklarda chiroyli bayon etilgan bo'lib, o'quvchilarga ularni yodlash tavsiya etiladi. Ushbu to'rtliklardan o'qituvchi savol-topishmoq tarzida ham foydalanishi mumkin.

7-8-darslar davomida o‘quvchilar “Bastakor, shoir, sozanda va xonanda” atamaları haqida ma’lumotga ega bo‘lishadi. Tinglanadigan va kuylanadigan kuy va qo‘shiqlarning ritmik tuzilishi topshiriqlar asosida qo‘lda chapak chalib ijro etish orqali o‘zlashtiriladi. Bu esa musiqiy asarlar va o‘quv materiallarning o‘quvchilar tomonidan mustahkam o‘zlashtirishiga yordam beradi.

Darslikning 67-betida “Mevalarni teng qismlarga bo‘ling” topshirig‘i berilgan bo‘lib, unda olma mevasini qismlarga bo‘linishi, qismlarning qo‘shilishi yoki ajratib olinishi natijasi misolida o‘quvchilar nota cho‘zimlarini mustahkam tushunib olishadi. Bunda o‘quvchilarning musiqiy bilimi shakllanishi barobarida ularning matematik savodxonlik malakasi ham rivojlantiriladi.

Shunday qilib, birinchi sinf musiqa mashg‘ulotlari, o‘quvchilarning keyingi musiqiy ta’lim-tarbiyasida alohida ahamiyat kasb etadi. Birinchi sinf o‘quvi yakunida o‘quvchilarning musiqa madaniyati fanidan egallagan kompetensiyalari quyidagi talablarga javob berishi lozim :

Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi:

- Yettita notani nota yo‘lida joylashuvini biladi va yozib ko‘rsata oladi;
- Skripka (sol) kaliti nota yo‘lida joylashuvini yoza oladi;
- Tovushlarni ifodalashda nota yo‘lidan foydalana oladi;
- Cholg‘ularni tuzilishi va ovoz tembriga ko‘ra bir-birini farqlaydi.

- Kuyga ritmik jo‘r bo‘la oladi;
- Kuy ritmini chapak va bolalar cholg‘ularida ifoda eta oladi;

O‘zini-o‘zi rivojlantirish va asrash kompetensiyasi:

- Kuyning xarakteriga ko‘ra farqlaydi;
- Tinglangan musiqa asariga hissiy munosabat bildira oladi;
- Qo‘shiq aytish qoidalariga amal qiladi va ifodali kuylaydi;
- Tovushqatorni (diksiya, nafas mashqlari) yuqoriga va pastga to‘g‘ri kuylaydi.

Amaliy faoliyatni rivojlantirish kompetensiyasi:

- Musiqiy faoliyatda ishtirok etadi;
- Do‘stona munosabatni namoyon qiladi;
- Tovushlarni tembriga ko‘ra farqlaydi;
- Tovushlarni tovush balandligiga ko‘ra farqlaydi;
- Musiqiy va shovqinli tovushlarni farqlaydi.

Nazorat uchun savollar:

- 1. 1-sinf o‘quvchisining musiqiy-pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlarini izohlang.*
- 2. 1- sinfda musiqa madaniyati fanidan o‘quv soatlari va ta’lim mazmunini tushuntiring.*
- 3. 1-sinfda musiqa ta’limi mazmuni, maqsad, vazifalari nimadan iborat?*
- 4. 1- sinf o‘quvchisining estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi tarkibiga nimalar kiradi?*
- 5. 1- sinf o‘quvchisining o‘zini-o‘zi rivojlantirish va asrash kompetensiyasiga nimalar kiradi?*
- 6. 1-sinf o‘quvchisining amaliy faoliyatni rivojlantirish kompetensiyasini izohlang?*

11-MAVZU. IKKINCHI SINFDA MUSIQA O‘QITISHNING VAZIFALARI VA MAZMUNI

Tayanch so‘zlar: musiqiy qobiliyat, kuy, milliy cholg‘ular, yakkanaovlik va jo‘rnavorlik, bolalar bastakorlari, ritmik jo‘r bo‘lish, diqqat va xotira, musiqa savodi, jamoa bo‘lib kuylash, musiqiy rebuslar.

11.1. Ikkinchi sinf o‘quvchilarining musiqiy- pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlari tavsifnomasi

Musiqa ta‘lim-tarbiyasi bo‘yicha belgilangan umumiy vazifalar ikkinchi sinf mashg‘ulotlarida ham izchil davom ettiriladi. O‘quvchilarning musiqa san‘atiga qiziqish va mehr, ehtiyojni shakllantirish, ta‘limning tarbiyaviy hamda rivojlantiruvchi maqsadlarini amalga oshirish asosida o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish kabi vazifalar hal etilishi nazarda tutiladi.

Ikkinchi sinf o‘quvchisining bilish jarayonlari sifat jihatidan ham o‘zgara boshlaydi va tez rivojlana boshlaydi. Ma‘lumki, diqqat musiqiy ta‘lim jarayonining zarur sharti bo‘lib, musiqiy idrokning to‘laligi, musiqiy o‘quv materiallarining xotirada qoldirishning tez va aniqligi diqqatga bog‘liqdir. Shu bois, o‘quvchilarni musiqiy faoliyatining zarur shartlari bilan ta‘minlash uchun o‘qituvchi kichik yoshdagi o‘quvchilar diqqatining xususiyatlarini yaxshi bilishi lozim.

Ta‘lim jarayonida musiqiy qobiliyatni rivojlanishida - o‘quvchining diqqatiga alohida ahamiyatga ega. Barcha musiqiy faoliyatlar shakllantiradigan bilim, malaka, ko‘nikmalar o‘quvchining diqqati asosida amalga oshiriladi. Ko‘pgina tadqiqotlar birinchi va ikkinchi sinf o‘quvchilari darsda faqat 30-35 daqiqa davomida diqqat bilan o‘tirishi, o‘z diqqatini muayyan nuqtaga ushlab turishi mumkinligini tasdiqlaydi.

Birinchi va ikkinchi sinf o‘quvchilari ko‘pgina umumiy xususiyatlar, jumladan, ta‘limiy o‘yinlar shakli orqali o‘quv materialini yaxshi o‘zlashtirish, yorqin xayol, muayyan xotiraga ega bo‘lsalar-da, ular orasida muayyan farqlar ham ko‘rinadi.

Masalan, ikkinchi sinf o‘quvchisi maktab sharoitiga moslashgan, kun tartibiga o‘rgangan, dars talablarini tushungan, maktab, o‘qituvchi, dars, dars jadvali so‘zlarining ma‘nosini anglagan, diqqat-

e'tibori ham ancha turg'un holatga o'tgan bo'ladi. Idrok etgan holatda faktlarni tahlil etish hamda umumlashtirish qobiliyati namoyon bo'la boshlaydi. Maktab fanlarini o'zlashtirish, o'qiy olish malakalari, uning dunyoqarashini, jumladan, musiqiy tafakkurini kengayishiga yordam beradi. Bularning barchasi o'quvchini badiiy-ijodiy jihatdan sekin-asta shakllanishga imkoniyat yaratadi.

Ikkinchi sinf o'quvchisining musiqiy rivojlanish darajasi, albatta, 1-sinfda olingan nazariy bilim, malakalar, o'tkazilgan mashg'ulotlarning sifat va samaradorligiga bog'liq. Bunda shuningdek, tevarak-atrof, oila ta'siri ham bo'ladi. Biroq, bunda o'qituvchi o'quvchilar musiqiy tayyorgarligiga doimo past baho bermasligi lozim. Zero, jismoniy va ma'naviy jihatdan rivojlanayotgan barcha bolalarda musiqiy qobiliyat u yoki bu darajada shakllangan bo'lishi kuzatiladi.

Musiqiy qobiliyat faoliyatlar asosida rivojlanadi. Ruhshunos olim, professor B.M.Teplov o'zining "Musiqiy qobiliyatlar psixologiyasi" kitobida faoliyat bilan musiqiy qobiliyatlarning o'zaro bog'liqligi masalasini alohida ta'kidlab o'tgan.

Musiqi ta'limi samaradorligini ta'minlash o'qituvchidan o'quvchilar musiqiy qobiliyatlarini aniqlashni taqozo etadi. Mashg'ulotlar davomida o'quvchilarning musiqa tinglash, savodxonlik, qo'shiq o'rganish, bolalar cholg'ularida jo'r bo'lish, musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish, musiqa ijodkorligi faoliyatlarida namoyon bo'ladigan qobiliyatlarning turli darajasini ko'rish mumkin.

Musiqiy qobiliyatlarni rivojlantirishda ommaviy xususiyati ham o'zining o'rniga ega. Zero, musiqiy faoliyatlar barchasida o'quvchilar yalpi tarzda jalb etilib, o'zlashtirish ommaviylik mohiyatini kasb etadi. Demak, o'qituvchi o'quvchilarning musiqiy faoliyatlar jarayonida faolligini oshirish, mashg'ulotda ommaviy jalb etish orqali ularning musiqiy qobiliyatlarini yanada rivojlantirishga erishmog'i lozim.

Xullas, 2-sinfda musiqa ta'limi mazmuni o'quvchilarning musiqiy savodxonligini oshirish, ular faoliyatini faollashtirish, bosqichlararo o'zaro uzviy bog'liqlikni ta'minlab, dars yaxlitligiga qaratilishi kerak.

**Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiqa madaniyati fani
o‘quv dasturining ikkinchi sinf bo‘yicha o‘quv soatlari va
mavzular rejasi quyidagicha:**

2 SINIF			
	Bob mavzulari nomi	Ajratilgan soat	Haftalik soat
1	Kuy	9 soat	1
2	Yakkanavozlik va jo‘rnnavozlik	7 soat	1
3	Musiqa savodiga sayohat	10 soat	1
4	Bolalar bastakorlari	8 soat	1
	jami	34	4

11.2. Davlat ta’lim standarti (DTS), dasturning mazmuni hamda talablari

Ikkinchi sinfda musiqa ta’limi o‘quvchilarning birinchi sinfda olgan nazariy bilim va malakalarini takrorlash bilan boshlanadi. “Kuy” umumiy mavzusi ostida kuy haqida tushuncha beriladi. Tinglash faoliyati davomida o‘quvchilar “Mahallada duv-duv gap”, “Farg‘onacha” (o‘zbek xalq kuyi), “O‘zbek xalq kuyi” (tanbur, rubob cholg‘ulari ijrosida) kabi asarlarni tinglashadi.

Musiqa savodxonligida yarimtalik nota, chorak nota, nota yozuvining elementlari (“Do”, “RE” chorak notalarining joylanishi, yozilishi), Mi, Fa chorak notalarining yozilishi, “Do”, “Re” nimchorak notalarning joylanishi va yozilishi kabi nazariy tushunchalar beriladi.

Ikkinchi sinfning 2-bobi “Yakkanavozlik” haqida tushuncha beriladi. Keyingi mashg‘ulotlarda esa jo‘rnnavozlik, xonandalik haqida ma’lumotlar tushuntiriladi. “Yakkanavozlik, jo‘rnnavozlik, xonandalik” san’atlariga bag‘ishlanib, o‘quvchilarning birinchi sinfda olingan musiqiy tushunchalari kengaytiriladi. O‘quvchilarga yakkanavozlik, jo‘rnnavozlik va jo‘rsozlik haqida ma’lumotlar berishda - o‘qituvchi har bir ijrochilik san’ati, uning mazmun-mohiyati to‘g‘risida qiziqarli ma’lumotlar berishi lozim.

“Yakkanavozlik- sozandaning bitta yoki yakka cholg‘uda ijro etishidir. Yakkanavoz va jo‘rnnavoz ijrodagi kuy namunalarini hamda xonandalar ijrosidagi qo‘shiqlarni tinglab o‘quvchilar farqlashni

o'rganishadi. Mazkur mavzu yuzasidan o'quvchilar egallagan ma'lumotlar rivojlantiriladi.

O'quvchilarga milliy cholg'ular haqida ma'lumotlar berish – savodxonlik malakalarini rivojlantirishda muhim omillardan biridir. Chunki cholg'u asboblariida jonli ijro jarayonida yangraydigan navolar har bir o'quvchida muayyan his- tuyg'ularni shakllantiradi.

O'quvchilarga milliy sozlar vositasida ularning musiqiy savodxonlik darajasini rivojlantirish vazifasi nazarda tutilmog'i kerak. O'quvchilarni milliy sozlar bilan tanishtirish, ularga har bir cholg'uning tuzilishi, tovush tusi, tovush tebranishi haqida ma'lumotlar berish, ayniqsa musiqa madaniyati darslarini milliy sozlar (kamida 2 ta cholg'u asbobi) jo'rligida o'tkazish o'quvchilarning musiqiy savodxonligini oshirishga, ularning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Musiqa savodxonligida kuyning takrorlanishi- musiqada “repriza” yoki “qaytarish” ma'nolarini anglatilishi tushuntirilib, nota chiziqlarida bu belgilarning yozilish tartibi ko'rsatiladi. Musiqadagi “repriza” atamasi metodist olim D. Amanullayevning quyidagi to'rtlik ta'rifi bilan mustahkamlash mumkin:

Kuyning asosiy qismi,
Yana yangraydi takror.
Bu qism chekkasida,
Repriza belgisi bor.

O'quvchilarda milliy cholg'u asboblari haqida dastlabki ma'lumotlar boshlang'ich sinflardan oq berila boshlanadi. O'qituvchi musiqa asboblariini rasmini, imkoni bo'lganda o'zini ko'rsatib yoki texnik vositalari yordamida tinglaganda musiqa asarlarini tarannum etsa o'quvchilarga qiziqarli bo'ladi. Albatta, musiqa darslarida axborot kommunikatsion texnologiyalaridan samarali foydalanib DVD diskida yozilgan “Milliy cholg'u asboblari bilan tanishuv” deb nomlangan musiqiy o'quv materiali tasvirini, musiqiy slaydlar majmuidan namunalar namoyish etilsa, o'quvchilarning milliy cholg'u sozlari haqidagi tasavvur va tushunchalari doirasi kengayadi.

Jamoa bo'lib kuylashda “Qizaloq” (T. Nazarov she'ri, N.Norxo'jayev musiqasi), “Qadim Turon” (R. Tolib she'ri, N. Norxo'jayev musiqasi), “Yomg'ir” (P. Mo'min she'ri, N. Norxo'jayev

musiqasi), “Archa bayrami” (A. Rahmat she’ri, I. Akbarov musiqasi) kabi bolalar qo’shiqlari jamoaviy aytim tarzida o’rgatiladi.

2-sinfda o’quvchilarga qo’shiq aytish qoidalariga quyidagi talablar qo’yiladi:

1. Qo’shiq aytayotganda qomatni rostlab tutish va erkin turish.
2. Qo’shiqni mayin, ohista va baqirmasdan aytish. So’zlarini aniq, burro talaffuz qilish.
3. Qo’shiqdagi urg’uli bo’g’inlarni cho’zibroq, urg’usizlarni esa qisqa-qisqa aytish.
4. Nafasni avaylab, jumla oxirigacha yetkazib ishlatish.
5. Jamoa bo’lib qo’shiq ijro qilinganda o’rtoqlari bilan barobar aytish, ulardan keyinga ham qolmaslik, ilgarilab ham ketmaslik.
6. Qo’shiq aytayotganda musiqa o’qituchisining qo’l harakatlari rioya qilib, ko’rsatmalarini aniq bajarish.
7. Qo’shiq aytayotganda avval she’r mazmunini yaxshi tushunib, kuyga mos ravishda aytishga e’tibor berish.
8. Qo’shiqni yoqimli kuylash uchun ovozni doimo ehtiyot qilish va kasallikdan asrash.

Dastur bo’yicha keyingi mashg’ulotlar “Musika savodiga sayyohat” umumiy mavzu asosida davom ettiriladi. Musiqiy nazariy tushunchalar – “O’lchov” haqida, Takt va takt chizig’i, repriza, major, minor haqida ma’lumotlar o’quvchilarga tushuntiriladi.

2 – sinfda o’quvchi yakkaxonlik va jo’rnovozlik ijro turini bilishi, takt chizig’ining nota yo’liga ifodalanishi qoidalarini, tonika, takt chizig’i, reprizani farqlay olishi, major va minor tovushqatori haqida tushunchalarga ega bo’lishi lozim.

Musika –kuyning tuzilishida o’lchov, usul va urg’u, sur’at singari atamalar uchraydi. O’quvchilarga bu musiqiy atamalarning har biri bilan alohida tanishtirish, ularning musiqa tuzilishidagi ahamiyati, o’rni, vazifasi tushuntiriladi. Jumladan, 2-sinfda musiqa savodidan 2/4 o’lchovi va sanalishi mavzusi, mazkur o’lchovga oid misol va mashqlarga takt chizig’ini qo’yish kabi musiqiy topshiriqlarni bajarishda, shuningdek, usul, sur’at kabi musiqiy atamalarni tushuntirishda D. Amanullayevning “Nota bilan kuylaymiz” metodik qo’llanmasidan foydalanish samarali natija beradi. Unda she’riy usulda ifodalangan qoidalarni tushunib, yodlab olish o’quvchilarning musiqa savodxonligini oshirishga yordam beradi:

Kuy qo‘shiqqlar yangraydi,
Xushohang tovushlardan.
Kuyini notaga yozsang,
Sayrab berar qushlarday

Kuy hosil bo‘ldi, endi,
Ritm (usul) holi ne kechar.
Bu jumboqni bemalol,
O‘lchovu taktlar yechar.

Taktda birinchi nota,
Doim urg‘uli yangrar.
Urg‘ularda yanglishsang,
Kuy ohangi buzilar.

Kuylar tezligi- tempdir,
Tempsiz ohangda «jon» yo‘q.
Temp bilan jonlanar kuy,
Bo‘lib goh vazmin, goh sho‘x.

Musiqqa tinglash faoliyatida o‘zlashtirish uchun M. Glinkaning “Polka”si, P. Chaykovskiyning “Vals”, J. Bizening “Toreador marshi” va o‘zbek xalq kuyi “Qashqarcha” kabi asarlar kiritilgan.

Jamoaviy aytim faoliyatida o‘quvchilar “Bog‘ ichida” (X. Hasanova musiqasi), “Navro‘zim-sho‘x sozim” (H. Rahmat she‘ri, N. Norxo‘jayev musiqasi), “Zag‘izg‘on” (P. Mo‘min she‘ri, D. Omonullayeva musiqasi) kabi qo‘shiqqlarni birgalikda kuylashni o‘rganishadi. Musiqali rebuslar asosida nazariy tushuncha va ma‘lumotlarini yanada boyitishadi.

Ikkinchi sinfning so‘nggi choragi - “Bolalar bastakorlari” to‘g‘risida ma‘lumotlar bilan boshlanadi. Unda bastakor Shermet Yormatov ijodi haqida ma‘lumot beriladi:

“Bolalarning sevimli bastakori Shermet Yormatov 1939 yili Farg‘ona viloyatida tug‘ilgan. Ko‘p yillardan beri yosh qo‘shiqsevarlarga san‘at sirlarini o‘rgatib kelmoqda. Ustoz bastakor tashkil qilgan “Bulbulcha” bolalar ansambli nafaqat Respublikada, balki ko‘plab chet mamlakatlarda o‘zbek bolalar qo‘shiqchilik san‘atini targ‘ib qilmoqda. Shermet Yormatov “Oymomajon rom bo‘ldi”, “G‘ildiragim”, “Sog‘lom avlod qo‘shig‘i”, “Oy bo‘lamiz, toy bo‘lamiz” kabi o‘nlab qo‘shiqqlarni yaratgan.

O‘zbekiston xalq artisti Shermet Yormatov bolalar qo‘shiqchiligini rivojlantirishga qo‘shgan hissasi uchun “Sog‘lom avlod” ordeni bilan mukofotlangan”. Kompozitor Shermet Yormatovning portreti ko‘rsatiladi.

Shundan so‘ng bastakor tomonidan bolalar uchun yaratgan qo‘shiqlardan namunalar audio yoki SD disk yozuvida tinglash amaliyoti bajariladi. Tinglangan asarlar o‘quvchilar tomonidan tahlil qilinadi. Bastakorning “Sog‘lom avlod qo‘shig‘i” ni o‘quvchilar jamoa bo‘lib kuylashni o‘rganishadi.

Kompozitor Nadim Norxo‘jayev ijodi bilan o‘quvchilar tanishtirilgach, uning “Chittigul” kuyi tinglanadi. Jamoa bo‘lib kuylash uchun “Hakkalar” qo‘shig‘i tanlangan.

HAKKALAR

N.Orifjonov she‘ri N.Norxo‘jayev musiqasi

Quvnoq

O - la qa - not hak ka lar, shox - dan shox ga qo' - na - siz

5
chi - g'ir - chig' - lab___ ni - ma(ni) - dir iz - lab top gan bo' - la siz.

O‘quvchilar tomonidan ijodi o‘rganiladigan keyingi kompozitor-Dilorom Omonullayevadir. Ijodkorning “Qo‘g‘irchoqlar bilan raqs” asarini tinglashadi. “Buvijon” qo‘shig‘ini jamoa bo‘lib kuylashni o‘rganishadi. “Buvijon” qo‘shig‘ini o‘rganish jarayonida o‘qituvchi qo‘shiq kuyining ritmik tuzilmasini o‘ng va chap qo‘llarda chapak bilan ifodalash mashqini tatbiq etsa, o‘quvchilar asarni musiqiy usulini oson va puxta o‘zlashtirishga erishadilar.

Bu- vi - jo - nim, bu - vi - jon,

Meh- ri- bo- nim bu - vi - jon.

Bastakor va kompozitorlarning hayoti va ijodini bilan tanishish barobarida o‘quvchilar o‘zlarining musiqa savodxonliklarini ham oshirib borishadi. Jumladan, ikki chorak o‘lchovidagi misol va mashqlarda takt chizig‘ini qo‘yish, o‘lchovlardagi kuchli hissalarini

aniqlash, nimachorak notalar ishtirokida 2/4 o'lchovida takt chizig'ini qo'yish, chiziqlar ustida joylashgan notalar (Mi, Sol, Si) xususida nazariy bilimlarga ega bo'ladilar hamda darslikda berilgan topshiriqlarni mashq daftarida bajaradilar.

Shunday qilib, 2 – sinf o'quvi yakunida o'quvchilarning musiqa madaniyati fanidan egallagan kompetensiyalari quyidagi talablarga javob berishi lozim.

Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi:

Shovqinli va musiqiy tovushlarni ajratadi;

Ijro (yakkanavozlik va jo'rnavozlik) turini farqlaydi;

Sozandani xonandadan farqlaydi;

Kompozitorni shoirdan farqlaydi;

Cholg'u va qo'shiq kuylarni bir-biridan farqlaydi.

O'zini-o'zi rivojlantirish va asrash kompetensiyasi:

Qo'shiq aytish qoidalarini biladi, amal qiladi, ifodali kuylaydi;

Tovushqatorni biladi va ularni yuqoriga hamda pastga to'g'ri kuylaydi;

Qo'shiq aytish qoidalariga amal qiladi.

Amaliy faoliyatni rivojlantirish kompetensiyasi:

Butun, yarim, chorak, nimchorak nota shakllarini farqlaydi.

Nazorat uchun savollar:

1. *Ikkinchi sinf o'quvchisining musiqiy-pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlarini ta'riflang.*

2. *Ikkinchi sinf uchun belgilangan o'quv soatlari va ta'lim mazmunini izohlang.*

3. *Ikkinchi sinf o'quvchilarni milliy sozlar bilan tanishtirish usullari aniqlang..*

4. *Ikkinchi sinfda o'quvchilarning qo'shiq kuylash qoidalarini izohlang..*

5. *Ikkinchi sinf 3-bob umumiy mavzusi qanday nomlanadi?.*

6. *Ikkinchi sinf musiqa madaniyati darslarida kompozitorlardan kimlarning hayoti va ijodi o'rganiladi?*

12- MAVZU. UCHINCHI SINFDADA MUSIQA O‘QITISHNING VAZIFALARI VA MAZMUNI

Tayanch so‘zlar: tahlil va sintez, jismoniy o‘shish, ruhiy o‘zgarish, musiqa ijodkorligi, kuyning o‘zgarish va o‘zgaruvchan qaytarilishi, oddiy musiqa shakllari, ladni aniqlash, cholg‘u asboblari tembr, registr, sof intonatsiya, yorqin talaffuz.

12.1. Uchinchi sinf o‘quvchilarining musiqiy- pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlari tavsifnomasi

Bola o‘shib, rivojlanib borgan sari uning fiziologik xususiyatlari namoyon bo‘lib, muskul apparati, asab tizimi ham takomillashib boraveradi. 3- sinf o‘quvchilarining o‘quv motivlari aniq bir maqsadni ko‘zlashga qaratiladi. Ular nima uchun yaxshi o‘qish, bilim olish, a‘lochi bo‘lish motivlarini his qila boshlaydi.

O‘quvchilardagi musiqiy va psixologik o‘zgarish 3-sinfda ancha sezilarli bo‘lib qoladi.

Shu davrdan boshlab bolaning idrok jarayonida o‘zgarishlar-o‘rganilayotgan musiqiy asarning ahamiyatli jihatlarni ilg‘ab, aniqlay olish, tahlil qilib, muhokama yuritish borasida malakalarning o‘shishi holati seziladi. O‘quvchi tinglagan musiqadan obrazini aniq tasavvur qilib, ongli- hissiy idrok etishga harakati namoyon bo‘ladi.

3-sinf o‘quvchilarining tasavvur, xayolot olamida ham o‘shish ro‘y berib larlarda mustaqilligi oshib, kamroq chalg‘iydi, xotirada saqlanib qolinadigan taassurotlar sezilarli darajada kengayadi.

9 yoshli o‘quvchilar hayotda biror voqea-hodisaning qanday tarzda yuz berishining guvohi bo‘lishni, ayrim hollarda esa bu jarayonlarning ishtirokchisi bo‘lishni istab qoladilar. Ularda o‘z-o‘zini nazorat qilish malaka va ko‘nikmalarining shakllanishida muhim o‘zgarishlar ro‘y beradi. O‘quvchilarda xayol, tasavvur va idrok etish jarayonlari sekin-asta rivojlanib borishi kuzatiladi.

Yana bir jihat, bu yoshda o‘quvchilar ishonuvchan, tashqi taassurotlarga beriluvchan bo‘ladilar. Buyuk allomalarimiz ta‘kidlaganidek, kishining fe‘l-atvori hayotining dastlabki yillarida tarkib topadi va unda shu davrda shakllangan sifatlar mustahkam o‘rnashib oladi. Bolada ijobiy hissiyotlarni, fazilatlarni tarkib toptirish, yuksak axloqiy sifatlarni shakllantirish uchun butun mas‘uliyat boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining zimmasiga tushadi.

O‘quvchilarning mazkur yosh davrida ta’lim-tarbiyada o‘qituvchining har bir gapi, harakati, ta’sir ko‘rsatish uslubi uning uchun haqiqat mezonini vazifasini o‘taydi. Chunki o‘quvchilar o‘qituvchilariga qattiq ishonadilar, uning fikr-mulohazalarini eshitadilar, pedagogik mahoratidan ta’sirlanadilar, talablariga hamisha amal qiladilar, u bergan topshiriqlarni to‘liq bajarishga harakat qiladilar.

9-10 yoshli o‘quvchilar bilan olib boriladigan mashg‘ulotlarda musiqiy faoliyatni tez-tez almashtirib turish maqsadga muvofiq ekanligi amaliyotda ma’lum. Uchinchi, to‘rtinchi sinf o‘quvchilari o‘z diqqatlarini butun bir dars davomida saqlab tura olsalar-da, biroq ular uchun foydali bo‘lgan qisqa tanaffuslar, vaqti-vaqti bilan mashg‘ulotlar turini almashtirib, sur’atini o‘zgartirib turish, nazariy va amaliy ma’lumotlarni qo‘shib o‘rgatib olib borish maqsadga muvofiqligini ta’qidlashadi.

Yuqorida bayon etilgan o‘quvchilarning jismoniy va aqliy o‘sishi, ruhiyatida, fe’l-atvorida sodir bo‘ladigan ayrim o‘zgarish holatlari musiqiy ta’lim-tarbiya jarayonini amalga oshirishda, albatta hisobga olinishi lozim.

**Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiqa madaniyati fani
o‘quv dasturining uchinchi sinf bo‘yicha o‘quv soatlari va
mavzular rejasi quyidagicha:**

3 SINIF			
	Bob mavzulari nomi	Ajratilgan soat	Haftalik soat
1	Musiqada pauzalar	9 soat	1
2	Musiqa olamiga sayohat	7 soat	1
3	Ansambl turlari	10 soat	1
4	Bolalar bastakorlari	8 soat	1
	jami	34	4

3-sinfda o‘quvchilar o‘lchovlar, o‘lchovlardagi kuchli hissalarini aniqlash, repriza, takt chizig‘i, butun va yarimtalik pauzalar, pauzalarni bir-biridan farqlay olish ansambl turlari va ularning bir-biridan farqlari, dirijorlik harakatlarini tushunish, ansambllar, xonandalar ansambli, cholg‘uchilar ansambli, bolalar bastakorlari, kuylanadigan qo‘shiqlarning ohangiga qarab aniqlay olish malakalariga ega bo‘lishi lozimligi nazarda tutilgan.

12.2. Uchinchi sinfda musiqa o‘qitishning vazifalari va mazmuni va talablari

Uchinchi sinf o‘quvchilariga musiqiy-o‘quv materiallari hajmi va mazmuni ham ancha kengayib borishi bilan izohlanadi. Uchinchi sinfda musiqa madaniyati ta’limi “Musiqadagi pauzalar” ni o‘zlashtirishdan boshlanadi. Bu bobni o‘rganishga 9 soat ajratiladi.

Jamoaviy aytim faoliyatida “O‘zbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi (A. Oripov she’ri, M. Burxonov musiqasi) ni tinglashadi. So‘ngra mazkur asarni kuylash o‘quvchilar jamoasi tomonidan o‘zlashtiriladi. Ilk darslardan boshlab o‘quvchilar o‘tilgan mavzularni takrorlab, musiqa savodxonligidan o‘lchov, repriza, takt chizig‘ini o‘rganishadi.

Jamoa bo‘lib kuylashni amalga oshirishdan oldin o‘qituvchi o‘quvchilarga qo‘shiq aytishdagi holat, nafasni rejaga solish va ovoz hosil qilish usullari haqida metodik tavsiyanomalar berish maqsadga muvofiq.

O‘quvchilarni jamoaviy kuylash jarayoniga jalb qilishda quyidagilarga alohida e’tibor berish lozim: jumladan,

- 1-2 sinflarda olgan nazariy bilim va amaliy malakalarini takomillashtirish, kuylaganda gavda, bosh, yelkalar, qo‘llar va oyoqlar, shuningdek ovoz apparatining erkin holatda bo‘lishini ta’minlashga erishish;

- kuylashda to‘g‘ri nafas olish malakalari ustida ishlash, olingan chuqur nafasdan kuylash uchun tayanch hosil qila bilish, ayniqsa, yuqorigi va pastki notalarni kuylaganda nafasdan tejamli foydalanish va uni jumla oxirigacha yetkaza olish kabi malakalarini tarkib toptirish;

- qo‘shiqlarni yengil, mayin va jarangdor ovozda kuylash, og‘ir sur’atli asarlardagi uzun jumlalarni kuylaganda nafasni rejali taqsimlay olish kabi malaka, ko‘nikmalarni tarkib toptirib rivojlantirishga e’tibor qaratish kabilar talab etiladi.

O‘quv dasturiga asosan “Pauzalar”. “Butun va yarimtalik pauzalar” mavzusi ostida o‘quvchilarga “Oy bo‘lamiz, toy bo‘lamiz” (S. Barnoyev she’ri, X. Rahimov musiqasi) qo‘shig‘i tinglash uchun eshittiriladi. Jamoa bo‘lib kuylash jarayonida o‘quvchilar “Salom, maktab” (E. Rahimov she’ri, J. Najmiddinov musiqasi) qo‘shig‘ini o‘rganishadi. Musiqa savodxonligidan “Nota yozuvi. Butun va yarimtalik pauzalar” haqida ma’lumotga ega bo‘lishadi.

Musiqqa tinglash bosqichida tavsiya etilgan o'zbek xalq kuyi "Dilxiroj" ni o'qituvchi ijrosida yoki audio, SD disk yozuvida tinglash mumkin. Tinglangan asar haqida o'quvchilar o'z fikrlarini gapirib beradilar. Asar janri, ifoda vositalarini tahlil qiladilar. O'quvchilar kuyga mos raqs elementlarini bajarish orqali milliy kuylarimizning ritmik tuzilishi, ohangdorligi, raqsbopligini tushunib oladilar.

Jamoa bo'lib kuylash uchun "Kimning xati chiroyli" (S. Jo'ra she'ri, S. Hayitboyev musiqasi), "Uzum" (P. Mo'min she'ri, D. Omonullayeva musiqasi), "Yomg'ir" (N. Norxo'jayev musiqasi) kabi bolalar qo'shiqlari berilgan.

Musiqqa savodidan o'quvchilarga 3/4, 4/4 o'lchovlari haqida nazariy ma'lumotlar beriladi va bu tushunchalarni amaliy o'zlashtirish uchun mashqlar bajarish tavsiya qilinadi. Shuningdek, 2/4 o'lchovida chorak, yarimtalik pauzalar ishtirokida mashqlar bajariladi.

Tinglash faoliyatida marsh musiqasiga murojaat etilib, kompozitor R. Shumanning "Marsh", D. Omonullayevaning "Marsh" musiqasi eshittiriladi.

II bob "Musiqqa olamiga sayohat" deb nomlanadi. Belgilangan 7 soatlik mashg'ulotlar davomida o'quvchilar milliy "Torli cholg'ular" (dutor va rubob, g'ijjak) haqida ma'lumotga ega bo'lishib, mazkur sozlarda ijro etilgan xalq kuylari namunalaridan bahramand bo'lishadi. Shuningdek, bu sozlarning tovush tusi, chalish uslubi, tuzilishidagi o'xshashlik va o'ziga xos jihatlarni bilib olishadi.

Jamoa bo'lib kuylash uchun o'quvchilarga "Svetofor" (Safo Ochil she'ri, S. Nurmatov musiqasi), "Diyor madhi" (X. Rahmat she'ri, N. Norxo'jayev musiqasi), "Quvnoq bolalar qo'shig'i" (X. Qayumov she'ri, G'. Qodirov musiqasi) kabi asarlar tavsiya etilgan. Bu yangi qo'shiqlar bolalar ijrosi uchun yozilgan bo'lib, musiqiy tuzilishi, she'riy matnlarni tahlil qilinib, tarbiyaviy ahamiyatini anglab olishadi.

III bobda esa "Ansambllar turlari" umumiy mavzusi ostida o'quvchilar 10 soat davomida "Xonandalar ansambli", "Cholg'uchilar ansambli", "Bulbulcha" bolalar ansambli, "Tomosha" bolalar ansambllari haqida ma'lumot va tushunchalarga ega bo'lishadi.

Musiqqa tinglash jarayonida M. Leviyevning "Marsh" musiqasi damli cholg'ular orkestri ijrosidagi yozuvni, bolalar guruhlari ijrosidagi qo'shiqlarni, cholg'uchilar ansambli ijrosidagi ayrim kuylarni, "Bulbulcha" va "Tomosha" bolalar ansambllari ijrosida yozib olingan musiqiy tasvirlarni ko'rib, audio yoki SD disk yozuvi ijrolardan namunalarni tinglashadi.

Jamoaviy aytim faoliyatida esa o'quvchilarga "Yosh askarlar qo'shig'i" (S. Barnoyev she'ri, S. Jalil musiqasi), "O'zbek bek elim" (M. Mirzo she'ri, D. Omonullayeva musiqasi), "Obod vatan" (Sh. Yormatov musiqasi), "Qanday yaxshi" (Sh. Yormatov musiqasi), "Bugun yana besh oldim" (Sh. Yormatov musiqasi) kabi qo'shiqlar tavsiya qilingan.

O'rganish jarayonida o'quvchilar qo'shiqlarning nomi, bastakori va shoirini aytib, o'qituvchi tomonidan ijrosini tinglashadi. Musiqasini tahlil qilishib, asarning xarakteri, ijro sur'ati, o'lchovi, ifoda vositalarini aniqlaydilar.

Darslikda musiqa savodidan berilgan nazariy tushunchalarni o'zlashtirib, amaliy malakaga aylantirish maqsadida 3/4 o'lchovida yarimtalik pauzalar ishtirokida mashqlarni takror va takror bajarishga alohida o'rin berilgan. Bu esa o'quvchilarning musiqiy savodxonligini rivojlantirishga yordam beradi.

IV bob "Bolalar bastakorlari", deb nomlangan bo'lib, o'zlashtirish uchun 8 soat belgilangan.

Kompozitorlar Farhod Alimov, Avaz Mansurov, Rustam Abdullayev, bastakor Nodira Qurbonovalarning ijodi, ular yaratgan musiqa asarlari bilan tanishib, bolalar uchun yozgan qo'shiqlarini o'rganishadi.

Jumladan, jamoa bo'lib kuylashda "Oppoq qandim" (P. Mo'min she'ri, F. Alimov musiqasi), "Muzqaymoq" (H. Qayumov she'ri, A. Mansurov musiqasi), "Qo'zichog'im" (I. Sulaymon she'ri, R. Abdullayev musiqasi) qo'shiqlarini badiiy ijrosini amalga oshirib yod olishadi.

Mashg'ulotlarning musiqa tinglash bosqichida F. Alimov, A. Mansurov, R. Abdullayevlarning bolalar uchun yozgan kuy-qo'shiqlaridan namunalar tinglash tavsiya etiladi. Audio yoki CD disk yozuvlarini tinglash jarayonida o'quvchilar qo'shiqlarning nomi, kompozitori va she'r muallifini aytib, qo'shiqlarni musiqiy tahlil qiladilar. Musiqa tinglash qoidalarini takrorlaydilar va musiqiy faoliyat amaliyotida tavsiyalarga rioya qiladilar.

Shuningdek, o'quvchilarda musiqa savodidan nota cho'zimi va pauzalar, o'lchovlardagi kuchli hissalarini aniqlash malakalarini mustahkamlash maqsadida mazkur mavzularda amaliy mashqlar bajarishga ham alohida vaqt ajratiladi.

O'quv dasturida yuqoridagi musiqiy materiallarning tavsiya etilganligi, o'qituvchining o'quvchilar didi, qiziqishi, musiqiy

ehtiyojini hisobga olgan holda o'qituvchi ulardan tanlab o'rgatish imkoniyatiga ega ekanligi musiqa darslarini yanada mazmunli, qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi.

Shunday qilib 3 – sinf o'quvi yakunida o'quvchilarning musiqa madaniyati fanidan egallagan kompetensiyalari quyidagi talablarga javob berishi lozim.

Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi:

Ansambl turlarini farqlay oladi;

Musiqaning ifoda vositalarini bir-biridan farqlaydi

Major va minorni bir-biridan farqlaydi

O'zini-o'zi rivojlantirish va asrash kompetensiyasi:

Qo'shiq kuylashda "repriza" belgisini to'g'ri qo'llaydi;

Qo'shiqlarni tushunib ijro etadi.

Amaliy faoliyatni rivojlantirish kompetensiyasi:

Notalarning bo'linishini (butun nota, yarim nota, chorak nota va nimchorak nota) sanog'i va cho'zimini biladi;

O'lchovlarini biladi va amalda qo'llaydi.

Takt chizig'ini qo'llanish xususiyatlarini biladi, musiqani diqqat bilan tinglaydi.

Nazorat uchun savollar:

1.Uchinchi sinf o'quvchisining musiqiy-pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlarini ta'riflang.

2.Uchinchi sinf uchun belgilangan o'quv soatlari va ta'lim mazmunini tushuntiring.

3.Uchinchi sinfda musiqa o'qitishning vazifalari va mazmunini izohlang..

4.Uchinchi sinfda jamoaviy aytim faoliyatida qaysi qo'shiqlar o'rganiladi?.

5.Uchinchi sinfda o'quvchilar kompozitorlardan kimlarning ijodi bilan tanishtiriladi?

6.Uchinchi sinfda o'quvchilar musiqa tinglash va tahlil etish faoliyatida qaysi musiqa asarlaridan foydalaniladi?

13-MAVZU. TO‘RTINCHI SINFDAN MUSIQA O‘QITISHNING VAZIFALARI VA MAZMUNI

Tayanch so‘zlar: musiqiy did, ehtiyoj, qiziqish bo‘yicha turlanish, og‘zaki an‘anadagi professional musiqa, musiqaning ommaviy janrlari, o‘zbek xalq ijodi, kasbiy musiqa, kompozitorlik uslubi, ritmik tuzilishida kuylash.

13.1. To‘rtinchi sinf o‘quvchilarining musiqiy- pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlari tavsifnomasi

Har bir sinf uchun musiqa ta‘lim-tarbiyasini amalga oshirish uchun alohida vazifalar qo‘yiladi. Boshlang‘ich musiqa ta‘lim-tarbiyasining asoslari birinchi sinfdan shakllantirila boshlansa, to‘rtinchi sinfdan uning yakunlovchi bosqichi to‘rtinchi sinfdan amalga oshiriladi.

To‘rtinchi sinf o‘quvchisiga musiqiy-pedagogik va psixologik-fiziologik tavsifnoma beriladigan bo‘lsa, bu yoshda bola to‘liq ma‘nodagi o‘quvchi sifatida shakllangan bo‘ladi. Jismoniy jihatdan ham u ancha kuchli, aqliy tafakkur darajasi ham quyi sinf o‘quvchisiga nisbatan ancha yuqori, fikrlash jihatidan esa ancha keng imkoniyatlarga ega bo‘ladi. Jiddiylik, diqqat va xotiraning rivojlanish darajasi oshadi. Bu holatlarning barchasiga maktabda ta‘lim-tarbiya ishi olib borilishi natijalari katta ahamiyatga ega bo‘lib hisoblanadi.

Agar quyi sinflarda o‘quvchilar o‘quv-musiqiy bosqichlarning barcha turlari - jamoa bo‘lib kuylash, savodxonlik, musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish, bolalar musiqa asboblarida jo‘r bo‘lish kabi faoliyatlarga tayyor bo‘lib, qiziquvchanlik va moyillik bildiradigan bo‘lishsa-da, to‘rtinchi sinfga kelib, bolalarning qiziqishi bo‘yicha turlanish ancha aniq bo‘lib ko‘rinib qoladi.

Xuddi shu paytlarda musiqa ta‘limi amaliyoti jarayonida ayrim o‘qituvchilar o‘quvchilar qobiliyatiga yetarli darajada baho berishda adashib qolish yoki e‘tiborsizlik hollarini sodir qilishadi. Vaholanki, shaxsning ko‘pgina qobiliyatlari, jumladan musiqiy qobiliyatlari ham yoshining turli davr yoki bosqichlarida rivojlanishi mumkinligi e‘tirof etilgan. Muhimi, o‘qituvchi to‘rtinchi sinf o‘quvchilari siymosida sinf - jamoa bo‘lib musiqiy ta‘lim olish hayotiga ancha o‘rganib borayotgan, shu bilan birgalikda o‘z ustida mustaqil ishlash davomida

rivojlanib, ijtimoiy-madaniy hayotga qiziqishi, faolligi oshib borayotgan o‘quvchining timsolini ko‘rishi lozim bo‘ladi.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiqa madaniyati fani o‘quv dasturining to‘rtinchi sinf bo‘yicha o‘quv soatlari va mavzular rejasi quyidagicha:

4 SINIF			
	Bob mavzulari nomi	Ajratilgan soat	Haftalik soat
1	O‘zbek xalq aytimlari	9 soat	1
2	Xalq qo‘shiqlari va raqslari	7 soat	1
3	Bayram va mavsum qo‘shiqlari	10 soat	1
4	Xalq cholg‘ulari	8 soat	1
	jami	34	4

13.2. Davlat ta’lim standarti (DTS) va o‘quv dasturining mazmuni hamda talablari

To‘rtinchi sinf o‘quvchilariga o‘zlashtiriladigan musiqiy-o‘quv materiallar shakli, hajmi va mazmuni jihatidan ham ancha kengayadi. O‘quvchilar musiqa mashg‘ulotlari davomida o‘zbek xalq aytimlari, xalq qo‘shiq va raqslari, bayram, mavsumiy qo‘shiqlar hamda xalq cholg‘ulari bilan yaqindan tanishadilar.

O‘zbek xalq musiqasining ommaviy janrlariga oid nazariy bilim, amaliy malakalarni egallash ushbu sinfda olib boriladigan musiqiy ta’lim-tarbiyaviy ishlarning asosini tashkil etadi.

O‘qituvchi tomonidan o‘zbek milliy musiqasi, uning tarixi, rivojlanish bosqichlari haqida qiziqarli va mazmunli ma’lumotlar berilib ushbu san’at asrlar davomida ikki asosiy yo‘nalishda - folklor va professional (kasbiy) ko‘rinishda rivojlanib kelganligini tushuntiradi. An’anaviy kasbiy musiqa mustaqil janr sifatida “Xalq musiqasi”, “Xalq kasbiy musiqasi”, “Klassik musiqa” kabi nomlar bilan atalganligi, so‘nggi vaqtlarda esa ko‘proq “Og‘zaki an’anadagi professional musiqa”, - deb yuritilayotganligini izohlab o‘tadi:

Og‘zaki an’anadagi professional musiqa - musiqa ijodiyotining asosiy turlaridan. O‘quvchilar qadimdan odamlarning hayotiy ehtiyojlarini qondirish jarayoni- mehnat, marosimlarda yuzaga kelib, tarixiy rivoji natijasida - xalq musiqa ijodi (musiqiy folklor) va

og‘zaki an‘anadagi professional musiqa (mumtoz musiqa, bastakorlik) qatlamlariga bo‘linganligini bilib olishadi..

O‘quvchilarga musiqa darsligining 8-betida berilgan o‘zbek xalq musiqasining ommaviy janrlari - xalq qo‘shiqlari, lapar janri haqida ma‘lumot keltiriladi. “Lapar - ikki kishi yoki tarafma-taraf bo‘lgan ko‘pchilik tomonidan aytishuv tarzida kuylanadi. Bunda taraflar birin-ketin, navbatma-navbat “savol-javob” shaklida tuzilgan she‘riy to‘rtliklarni kuylaydilar. Xalqimiz orasida mashhur bo‘lgan “Oyijon”, “Qoraqosh”, “Qilpillama” kabi laparlar shunday aytimlar jumlasidandir. Bolalarning “Oq terakmi, ko‘k terak” aytim-o‘yini ham lapar xususiyatiga ega” kabi ma‘lumotlar mavzuni to‘liq tushunishga yordam beradi. Mavzu “Oyijon” o‘zbek xalq laparini tinglash bilan mustahkamlanadi.

“Yalla” janri haqida ma‘lumot berganda o‘qituvchi bu janrning “lapar” bilan umumiylik va o‘ziga xos jihatlarni taqqoslaydi:

“ Yalla - ko‘pgina xususiyatlari, jumladan, raqsboqligi, ijroda ko‘pchilik ishtirok etishi bilan laparga yaqin bo‘lgan janrdir. Ammo o‘ziga xosligi- kuy va raqsning mushtarakligida mujassasdir. Shuningdek, yalla lapardan farqli o‘laroq band-naqarot shaklida bo‘lishi bunda yallachi yoki yakkaxon raqqosa o‘yinga tushib bandlarni kuylasa, naqarotni ko‘pchilik birgalikda aytadi. Yallalarda raqsboq doira usullari va turfa cholg‘ulardan iborat ansambl jo‘rnavoqligi qo‘llanilishi mumkin”.

6-7-darslar davomida “Ramazon marosimi aytimlari” o‘rganiladi. O‘quvchilarga muborak ramazon oyining mazmun-mohiyati, Ramazon marosimini o‘tkazishda “Ramazon” yoki “Yo Ramazon” aytimini kuylash an‘anasi, Ramazon aytimlari turli xil ko‘rinishda bo‘lsa-da, mazmunan o‘zaro yaqin bo‘lishi kabi jihatlari xususidaqiziqarli tushuncha va ma‘lumotlar beriladi.

Ramazon marosimi aytimlardan quyidagi namuna tinglash uchun tavsiya etiladi:

Ramazonning uch kunini tutib keldik sizga,

Ramazonning zakotini bering bizga.

Yo Ramazon aytib keldik eshingizga,

Qo‘chqordek o‘g‘il bersin beshigingizga. (“Musiqqa” darsligi 4-sinf, 16-bet).

Mavzuning mantiqiy davomi – “Alla aytimlari” bo‘lib, xalqimiz odatiga ko‘ra oilada yangi tug‘ilgan farzand sharafiga “Beshik to‘yi” marosimi o‘tkazilishi va beshik davrining boshlanishi, ona chaqaloqni uxlatish maqsalida, beshikni tebratib, alla yoki beshik aytimlarini bayon qilishi, allaning tarbiyaviy ahamiyatini ma‘lumotlar orqali tushuntirib beradi. Onalar ijodi bo‘lgan bu aytimlarda bolani ovutishga qaratilgan so‘z-iboralar, shuningdek onaning farzandi haqidagi orzu-niyatlari bayon qilingan to‘rtliklar badiha etiladi. “Alla” eshitgan bola kelajakda o‘z ota-onasiga mehrlil, iymonli, ona tuprog‘i, el-yurtiga sodiq, vatanparvar, insonlarga hamdard bo‘ladi. (Musiqqa darsligi, 4-sinf, 19- b.)

So‘ngra o‘quvchilarning o‘zbek xalq aytimi “Alla” ni tinglab undan olgan taassurotlarini gapirib berishi topshiriladi.

“Alla” qo‘shiq- aytimlari bastakor va kompozitorlar tomonidan ham ijod etilishi ta’kidlanib, buyuk kompozitor Volfang Amadey Mosartning “Alla” aytimi o‘zbek tilidagi kuylanishi misol tariqasida keltiriladi:

Yot bolam, uxla qo‘zim,
Uylarda o‘chdi chiroq
Ko‘zlaring yumgin qo‘zim,
Uxlar baliqlar tinchroq.

Ko‘kda oy yarqiraydi,
Derazadan qaraydi.
Uxlar asalarilar,
Yot quvonchim, qunduzim.

Alla (4-sinf “Musiqqa” darsligi, 20-21-betlar)

ALLA

V.Motsart

Shoshmasdan

Yot bo - lam, ux - la qo' - zim, Uy - lar - da o'ch - di chi - roq

Ux - lar a - sal a - ri - lar Ux - lar ba - liq - lar tinch - roq

Mazkur mavzu “Oyijonim allasi” (T. Maxmudov she’ri, F. Alimov musiqasi) qo‘shig‘ini jamoaviy kuylash hamda “Alla” haqidagi qadimiy rivoyatni o‘quvchilarga hikoya qilib berish bilan yakun topadi.

Musiqa madniyati fanining 9 darsi “Bolalar xalq o‘yin-qo‘shiqlari” ga bag‘ishlanadi. Bolalar xalq qo‘shiqlari uzoq o‘tmishdan bizgacha yetib kelgan o‘zbek xalq badiiy ijodning tarkibiy qismini tashkil etadi. Darslikda keltirilishicha, bolalar qo‘shiqlarining aksariyati o‘yin bilan yoki o‘yin vaziyatida aytilgan. Bahor faslida kuylangan “Binafsha”, “Chittigul”, Yomg‘ir yog‘aloq”, “Laylak keldi” singari qo‘shiqlar shular jumlasidandir.

Masalan, bahor chog‘i yomg‘ir shivalab yog‘arkan, shu fursatda bolalar o‘yinga berilib, “Yomg‘ir yog‘aloq” qo‘shig‘ini kuylashlari haqida aytib o‘tiladi. Mazkur qo‘shiq tinglash uchun tavsiya etiladi.

“Xalq qo‘shiqlari va raqslari” bobining o‘rganilishiga 7 soat ajratilgan bo‘lib, unda xalq qo‘shiqlari haqida tushuncha, xalq raqslari, mehnat qo‘shiqlari, to‘y marosimi qo‘shiq- taronalari haqida tushuncha va ma‘lumotlar beriladi.

Musiqa tinglash uchun “Tomdan tarasha tushdi” qo‘shig‘i, Oh, Layli”, “Shag‘ala”, “Gopak”, “Bulba”, ”Kamarinskaya” raqs kuylaridan namunalar tinglash, mehnat qo‘shiqlaridan “Xo‘p hayda”, “Urchiq” kuylari, to‘y-tomosha qo‘shiqlaridan “Yor-yor”, “Surnay navosi” kuylari tinglanadi.

Jamoaviy aytim faoliyati uchun darslikda “Oftob chiqdi olamga” (xalq qo‘shig‘i), “Do‘stlar kuylaganda” (X.Hasanova musiqasi), “Vatan” (X .Rahmat she‘ri, X.Hasanova musiqasi), “Yaxshi bola” (P. Mo‘min she‘ri, N.Norxo‘jayev musiqasi), “Kulcha non” (P.Mo‘min she‘ri, I. Hamroyev musiqasi) kabi qo‘shiqlar kiritilgan.

Musiqa savodxonligi oshirish maqsadida o‘quvchilar “Lya minor” tonalligi, “Tonika”, “Uchtovushlik” kabi mavzularni o‘zlashtirishadi.

4-sinfda o‘quvchilar qo‘shiq haqida tushunchaga ega bo‘lishi, oddiy musiqa shakllarini bilishi, band shaklini farqlay olishi, o‘zbek xalq cholg‘ularidan torli, damli va zarbli sozlarni bir-biridan farqlashi, xalq raqslarini farqini, berilgan kuy parchalarida notalarni nomlarini o‘qiy olishi, sol major tonligi tushunchasiga ega bo‘lishi, berilgan nota yo‘liga takt o‘lchoviga mos nota tayoqchalarini qo‘ya olishi kabi kompetensiyalarni shakllantirish vazifa etib qo‘yilgan.

III bob. “ Bayram va mavsum qo‘shiqlari”, deb nomlanadi. 1-2 – darslar-qish fasli qo‘shiqlari to‘g‘risida ma‘lumot berishda o‘qituvchi darslikning 49-betida keltirilgan ma‘lumotdan foydalanadi:

“Ma‘lumki, qish faslida dehqon ham, yer ham dam oladi. Ana shu kezlarda mahalla ahli, qo‘ni-qo‘shnilar, qarindosh urug‘lar, tengqur

bolalar to'planishib, gap-gashtaklar o'tkazishgan. Bunday gap-o'yinlar aslida "qish kunlariga mo'ljallangan bo'lib, uzun qish kechalarini obod, mazmunli qilish, ko'ngil yozish uchun tashkil etilgan".

3-4-darslarida "Baxshichilik san'ati" haqidagi mot va tushunchalar o'rganiladi. Baxshi- bu "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Avazxon" kabi dostonlarning ijodkori va ijrochisi bo'lib, u dostonlarni ham so'zlab, ham kuylab beradi. Mavzu o'quvchilarning "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Oshiq G'arib va Shohsanam" dostonlaridan namunalar tinglashi bilan mustahkamlanadi.

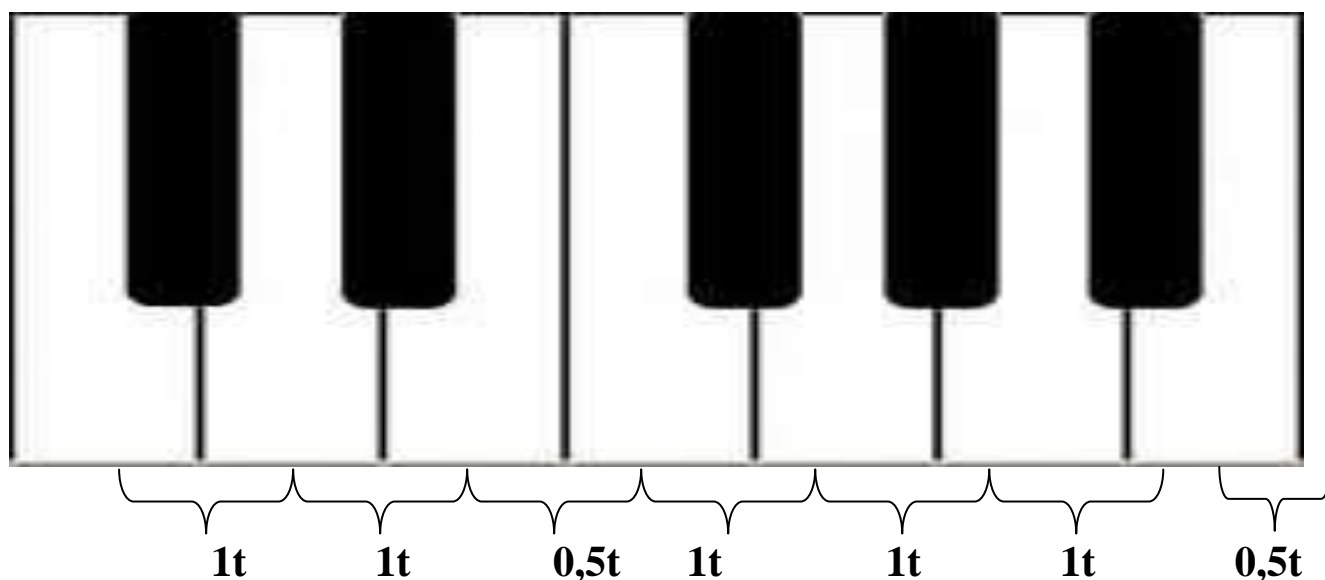
5-6- dars bahor fasli qo'shiqlariga bag'ishlanadi. Bu haqda "Musiqqa" darsligining 59- betida quyidagi ma'lumotlar keltirilgan:

"O'zbek xalqining yil oylari va fasllarga bog'liq holda o'tkaziladigan an'anaviy marosimi va udumlari bor. Masalan, go'zal bahor faslida "Navro'z bayrami" keng nishonlangan, lola sayllari haqida dehqonchilik mehnatining boshlanishi bilan bog'liq "Shox moylar" marosimi o'tkazilgan.

Shuningdek, kuz faslida yig'im-terim ishlari olib borilgan bo'lsa ham vaqtida gap-gashtaklar uyushtirilgan. Xalq og'zaki musiqqa ijodida ana shu kabi mavsum-marosimlarga bevosita yoki bilvosita bog'liq qo'shiqlar ham yuzaga kelgan". Navro'z bayrami qo'shiqlaridan "Boychechak", "Bahor keldi", "Lola" kabi xalq qo'shiqlari, shuningdek, "Bahorim" (Yu. Rajabiy musiqasi), "Navbahor" (N.Narzullayev she'ri, G. Qo'chqorova musiqasi) kabi bastakorlar taronalarini tinglab, bahramand bo'lishadi.

Mavzuning mantiqiy davomi sifatida o'quvchilar bahor elchilari, tabiat haqidagi tushuncha va tasavvurlarini kengaytirib, "Arg'amchi" (O'zbek xalq qo'shig'i), "Qichqir, xo'rozim" (o'zbek xalq qo'shig'i), "Bulbulcha" (M.Qo'shoqov she'ri, M. Nasimov musiqasi) kabi qo'shiqlarni jamoa bo'lib kuylashga o'rganishadi.

Musiqqa savodxonligidan turg'un va noturg'un tovushlar, ton va yarim ton, alteratsiya-diez, bemol' belgilari bilan tanishishadi. O'qituvchi fortepiano cholg'usi klavishlari 1 oktava doirasida o'quvchilarga ton va yarim ton, alteratsiya belgilarining vazifasini tushuntirib o'tadi.

Musiqqa savodxonligidan turg'un va noturg'un tovushlar, ton va yarim ton, alteratsiya – diez, bemol belgilari bilan tanishishadi.

Musiqiy savodxonlikni oshirishda quyi sinflarda olingan bilim, malakalarga tayanib, qo'shiqlarni nota nomi bilan kuylash iqtidorini rivojlantirish, major va minor uch tovushliklari hamda tovushqatorlarini jo'ri va jo'rsiz uslubda eshitish, taqqoslab aniqlash, kuylash amaliyotlaridan foydalanish tadbirlari amalga oshiriladi. 3/4, 4/4- o'lchovlari kuchli va kuchsiz hissalariga ko'ra taqqoslanib, ularning farqlarini ajrata olish malakalari o'rgatiladi.

3/4- o'lchovida bitta (birinchisi) kuchli hissa, hamda uchinchisi nisbiy kuchli hissadan iborat ekanligi o'qituvchi tomonidan darslikka berilgan ma'lumot bilan mustahkamlab tushuntiriladi:

“Har qanday yangrayotgan yoki notaga tushirilgan musiqqa asarining o'z o'lchovi bor. O'lchovlar notaga qarab ijro etishni osonlashtiradi. Bu esa asarni tinglovchiga ma'qul bo'lishida katta yordam beradi. O'lchovlarning aytilishi va yozilishi quyidagicha: ikki chorak – 2/4, uch chorak- 3/4, to'rt chorak - 4/4. Musiqqada o'lchov raqamlari asar boshlanishida, kalitlar va alteratsiya belgilaridan so'ng qo'yiladi”.

O'qituvchi ushbu o'lchovlarda bastalangan kuylardan misollar keltirib, o'lchovlarning ta'rif-qoidasi bitilgan to'rtliklardan foydalanib o'rgatsa, maqsadga muvofiq bo'ladi:

3/4 – o'lchovi : Uch chorakli taktlarda,

Uch chorak nota turar.

“Bir, ikki, uch”- deb sana,

Vals kuylari jo‘sh urar.

4/4- o‘lchovi : Agar poxodga chiqsak,
Quvnoq qo‘shiq boshlaymiz
Birdan to‘rtgacha sanab,
Shaxdam qadam tashlaymiz.

Musiqqa savodxonligidan “O‘lchoy” haqidagi tushunchalarni mustahkamlash maqsadida o‘quvchilar bilan nota cho‘zimlarining o‘lchoy sanog‘ini aniqlash hamda ularni chapak vositasida ifoda etishga doir mashq bajariladi:

9-10-darslarda O‘zbekiston xalq artisti, sozanda va bastakor Komiljon Jabborov ijodiy faoliyati haqida ma’lumot berilib, uning “Diyorimsan” (Habibiy she’ri) qo‘shig‘i tinglash uchun berilgan.

“Xalq cholg‘ulari” haqida ma’lumotlarga ega bo‘lish, torli cholg‘ular haqidagi tushunchalar bilan boshlanadi. O‘quvchilarga o‘zbek xalq musiqiy cholg‘ulari 3 guruhga - torli cholg‘ular, damli (puflama) cholg‘ular va zarbli cholg‘ularga bo‘linishi tushuntirilib, dutor, tanbur, qonun, qashqar rubobi, afg‘on rubobi, ud,, g‘ijjak, sato, qo‘biz, chang kabi milliy sozlarning tuzilishi, tovush tusi, musiqqa san’atidagi o‘rni, chalish vositalari xususida qiziqarli ma’lumotlar berilishi va mazkur sozlar ijrosida ayrim kuylardan namunalar tinglash tavsiya qilinadi.

An’anaviy xalq bayramlari, sayl va to‘y marosimlarida keng qo‘llaniladigan karnay, surnay shuningdek, chanqovuz, qo‘shnay, nay, sibiziq, bulamon kabi damli cholg‘ularning rangli tasviri darslikning 86-87 betlarida aks ettirilgan. Bu cholg‘ularda ijro etilgan kuylardan ayrim namunalar tinglash amalga oshiriladi.

O‘qituvchi tomonidan o‘zbek xalqining madaniy tarixida doira, nog‘ora, dovul, qayroq, zang kabi zarbli-urma cholg‘ularning o‘rni, bu sozlarning ijtimoiy-madaniy hayotdagi ahamiyati ta’kidlanadi va o‘quvchilar zarbli cholg‘ular ijrosida kuylar tinglashadi.

Atoqli san'atkor, o'zining yaratgan sermazmun qo'shiq va ashulalari, cholg'u kuylari bilan o'zbek musiqa madaniyati rivojiga ulkan hissa qo'shgan bastakor Faxriddin Sodiqovning ijodi haqidagi ma'lumot bilan tanishilgach, o'quvchilar bastakor yaratgan "Qorabayir" (A. Po'lat she'ri) qo'shig'ini tinglab, tahlil qilishadi.

Jamoaviy kuylash uchun "Kapalak va kamalak" (N. Narzullayev she'ri, N. Norxo'jayev musiqasi), "Ko'klam keladi" (P. Mo'min she'ri, Sh. Yormatov musiqasi), "Bolalik" (Dilnur she'ri, X. Hasanova musiqasi), "Yoz yaxshi" (P. Mo'min she'ri, D. Zokirov musiqasi) kabi qo'shiqlarning she'riy va nota matni berilgan.

Darslikning so'nggi sahifalarida mustahkamlash uchun topshiriqlar, testlar ko'rinishida berilgan. Shuningdek, o'quvchilarning o'zlashtirish darajalarini aniqlash va damli, zarbli, puflama cholg'ular haqidagi o'quvchilarning musiqiy tushunchalarini yanada mustahkamlash maqsadida boshqotirma mashqi keltirilgan. Qo'shiq kuylash qoidalari eslatilib, musiqa lug'ati tavsiya qilingan.

Shunday qilib, 4 – sinf o'quvi yakunida o'quvchilarning musiqa madaniyati fanidan egallagan kompetensiyalari quyidagi talablarga javob berishi lozim

Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi;

Band va naqarotni bir-biridan farqlaydi;

Xalq raqslarini farqlaydi;

Uchtovushlik, tonika, alteratsiya belgilari, ton va yarim tonni biladi va amaliyotda qo'llaydi.

Pauzalarning nomlanishi, vazifalari va joylashuvini biladi va amalga qo'llaydi.

4/4 o'lchovlarini biladi va amalda qo'llaydi.

O'zini-o'zi rivojlantirish va asrash kompetensiyasi

Xalq aytimlari va qo'shiqlarini to'g'ri kuylay oladi;

Amaliy faoliyatni rivojlantirish kompetensiyasi

O'zbek xalq cholg'ularini biladi va ularni tinglaganda ohang tembri orqali ajratadi.

O'rganilgan qo'shiqlarni kuylaydi.

Nazorat uchun savollar:

1. To'rtinchi sinf o'quvchisining musiqiy-pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlarini ta'riflang.

2. To'rtinchi sinf uchun belgilapngan o'quv soatlari va ta'lim mazmunini izohlang.

3. To'rtinchi sinf musiqa madaniyati ta'limining o'ziga xos xususiyatlari nimada?

4. To'rtinchi sinfda xalq qo'shiqlari va raqslari bobida nimalar o'rganiladi?

5. To'rtinchi sinf "Bayram va mavsum qo'shiqlari" bobini izohlab bering.

6. To'rtinchi sinfda bolalar bastakorlaridan kimlarning ijodi, yozgan musiqa asarlari o'rganiladi?

14-MAVZU. BESHINCHI SINFDADA MUSIQA O'QITISHNING VAZIFALARI VA MAZMUNI

Tayanch so'zlar: cholg'u orkestri, musiqiy tovush, torli-kamonli cholg'u, xor san'ati, balet va raqs, musiqali drama, opera san'ati, musiqa madaniyati, sahnaviy musiqa asarlari .mutatsiya davri, kamer orkestri, drama va komediya, faoliyat turi.

14.1. Beshinchi sinf o'quvchilarining musiqiy- pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlari tavsifnomasi

Musiqiy metodik adabiyotlarda ta'kidlanishicha, musiqa ta'lim mazmunini belgilashda kichik o'smir yoshidagi 5-7 sinf o'quvchilari alohida ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarning o'smirlik yoshiga o'tishi asosan 11-12 yoshdan, 5-sinfdan boshlanadi. Bu yoshda o'smir rivojida fiziologik va psixologik keskin o'zgarishlar ro'y bera boshlaydi.

Ayni 5-sinfda o'rta ta'lim bosqichi boshlanib, umumiy musiqa ta'lim-tarbiyasini amalga oshirishda o'qituvchi uchun ayrim murakkabliklar sezilishi mumkin. Chunki, ayrim maktablarda shu sinfdan boshlab musiqa darslarini mutahassis o'qituvchilar olib borishadi. Ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarishda beshinchi sinfda o'quvchilarining musiqiy, pedagogik, psixologik-fiziologik xususiyatlari quyidagi jihatlarini inobatga olishga to'g'ri keladi:

Birinchiidan, bolalarning malakasi va musiqiy bilimlari turli darajada turlicha bo'lib, 5-sinf dasturini bir xilda o'zlashtirishga tayyor bo'lolmasligi mumkin.

Ikkinchiidan, 5-sinf bolalari psixologik va fiziologik jihatdan ancha o'zgargan bo'lishadi.

Uchinchiidan, bolalarda vokal-xor malakalari notekis, ovoz diapozonlari barchada ham bir xil rivojlanmaganligi sababli, ularni sof unison, ansambl, dinamik me'yorga tushirib ikki ovozda kuylatish ishi ham murakkab amalga oshadi.

To'rtinchiidan, ayrim maktablarda musiqa darslari ikkinchi darajali fan bo'lib kelganligi, boshlang'ich sinflarda o'qituvchi mashg'ulotlarni kasbiy darajada olib bormaganligi sababli, musiqa darsiga nisbatan bolalarda ham munosabat o'zgacha bo'lishi mumkin.

Bu omillarning barchasi musiqa o'qituvchisining beshinchi sinfda o'quvchilar bilan nihoyatda o'ylab, oqilona ish tutishini taqozo etadi, Darsning har bir daqiqasidan unumli foydalanishga to'g'ri keladi. Bunda asosiy maqsad aniq: - bolalarni tezroq dasturdagi musiqa asarlariga, dars uslubiga jalb etish, musiqa san'atiga qiziqtirish, musiqiy faoliyatlarga faollashtirishdir

Zamonaviy pedagogik-psixologik adabiyotlarda 5-6 sinf bolalari "kichik o'smir" yoshi sanalib "murakkab" davr boshlanishi bilan izohlanadi. Bunga ilmiy ma'lumotlar va keng amaliy kuzatuv natijalari dalolat beradi. Bola jismoniy rivojlanishning kuchayib borishi seziladi.

Organizmning umumiy o'sishi- qomat, qo'l, oyoqlarning uzayish holati, bolaning yuragi, qon aylanish tizimining rivojlanishiga qaraganda ancha intensiv bo'ladi. Natijada miya tez-tez kerakli ozuqani ololmay, tezda charchash, toliqish, kayfiyatni o'zgarib turishi holatlari ro'y berishi kuzatiladi. Bu yoshda bolalar kattalar (otonalari, o'qituvchilar) ning o'zlarini qanday tutishlarini kuzatib borishadi. Ular o'zlarini ulg'aygan, mustaqil kishi sifatida tasavvur etishadi.

5-sinfda musiqa mashg'ulotlarini olib boruvchi o'qituvchi, albatta o'quvchilarning ruhiy psixologik xususiyatlarini hisobga olib borishi kerak bo'ladi.

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiqa madaniyati fani o‘quv dasturining beshinchi sinf bo‘yicha o‘quv soatlari va mavzular rejasi quyidagicha:

5 SINF			
	Bob mavzulari nomi	Ajratilgan soat	Haftalik soat
1	Orkestrlar	9 soat	1
2	Xor san’ati, Musiqada vokal-simfonik janrlar.	7 soat	1
3	Sahnaviy musiqa asarlari- balet va raqs san’ati, musiqali drama va komediya, bolalar uchun musiqali ertak-tomoshalar	10 soat	1
4	Opera san’ati. O‘zbek musiqasida opera janri	8 soat	1
	jami	34	4

14.2. O‘quv jarayonini tashkil etish xususiyatlari. Musiqiy kuylash va tinglash malakalari darajasi hamda qiziqishlari

Beshinchi sinf ta’limining avvalida boshlang‘ich maktabda musiqa darslarini mutahassis bo‘lmagan o‘qituvchi olib borgan sinflar o‘quvchilarining mavjud umumiy bilim va malakalari aniqlanadi.

Birinchi chorakda yuqoridagilar hamda xalq musiqasining ommaviy janrlari, asosiy cholg‘ulari haqida ”tezlashtirib o‘qitish” metodi asosida o‘quvchilarda umumiy tushunchalar hosil etiladi.

5-sinf musiqa madaniyati darslarida o‘quvchilar o‘quv yilining boshida orkestr to‘g‘risida ma’lumot olib, o‘zbek xalq cholg‘ulari orkestri, o‘zbek xalq cholg‘ulari orkestri va uning damli cholg‘ulari guruhi bilan tanishadilar.

O‘quvchilarga o‘zbek xalq cholg‘u orkestri, umuman orkestr haqida ma’lumot berishni o‘qituvchi quyidagi mazmunda izohlashi mumkin:

“Orkestr - bu cholg‘ularda ijrochilar guruhlaridan tuzilgan jamoa bo‘lib, ko‘rsatilgan tarkib uchun yaratilgan musiqa asarini ijro etadi. Uni hammamiz biladigan kichik ansambldan farqi shundaki, ba’zi sozandalardan unison-bir ovoz yoki ko‘p ovoz bo‘lib chaluvchi

guruhlar tuziladi. Orkestrlar cholgʻularning guruhlari va tuzilishiga koʻra turlicha boʻladi: masalan, simfonik orkestr- uning tarkibiga torli, kamonli, damli (puflab chalinadigan sozlar) va zarbli cholgʻular kiradi. Duxovoy orkestr tarkibida esa faqat mis, yogochli damli cholgʻular va zarbli cholgʻular boʻladi. Torli orkestr-skripkalar altlar, violonchellar va kontrabaslardan tuzilgan”.

Musiqaning tinglash bosqichida “Sugʻdiyona” orkestri ijrosida yozuvdan kompozitor Iogan Sebastyan Bax yaratgan “Hazil” syuita ¹ 2 si-minor asarini tinglashadi.

Oʻzbek xalq cholgʻulari orkestrining torli-urma va mizroblil cholgʻulari guruhi, uning tuzilishi, cholgʻular tarkibi bilan tanishib, oʻzbek xalq cholgʻulari kamer orkestri ijrosi bilan tanishadilar.

Oʻzbek xalq cholgʻulari orkestri - damli, torli, urma, mezroblil (tirnama) zarbli va torli-kamonli cholgʻulardan tarkib topgan.

Taʼkidlash lozimki, hamma xalqlarning ham oʻz cholgularidan tuzilgan orkestri boʻlishi mumkin. Uzoq davrlardan beri xalqimiz oʻrtasida keng tarqalgan musiqaning sozlardan - 1936 yili birinchi xalq cholgʻu asboblari orkestri tuzilgan. Cholgularimizning koʻpchiligi bir xil sozlanishga yaqinlashtirilib katta-kichik nay, qoʻshnay, gʻijjaklar, changlar, ruboblar kabi cholgʻular takomillashtirildi.

Oʻquvchilar oʻzbek xalq cholgʻulari orkestrining torli-kamonli cholgʻulari guruhi, zarbli cholgʻulari guruhi, simfonik orkestr, uning

torli-kamonli cholgʻular guruhi, simfonik orkestrning yogʻoch va mis damli cholgʻulari guruhi, simfonik orkestrning zarbli cholgʻulari guruhi kabi musiqiy-ijodiy guruhlarning tarkibi, tuzilishi hamda oʻziga xos jihatlari haqida bilib olishadi.

Milliy cholgʻu orkestri misolida oʻquvchilar simfonik orkestr bilan tanishishlari, audio yoki SD disk yozuvida milliy orkestr va simfonik orkestr umumiy tovush tuslaridan farqlay olishlari shart. Suhbatlar jarayonida oʻquvchilar orkestrlar turlarini aniqlashlari (xalq cholgʻu orkestrlari, estrada-simfonik orkestr, duxovoy orkestr, kamer orkestr tuzilishi, cholgʻular tarkibini farqlay olish malakalariga ega boʻlishlari nazarda tutiladi.

Oʻqituvchi 5-sinf oʻquvchilarining musiqa savodxonligini oshirish uchun ularning boshlangʻich sinflarda olingan bilim va malakalarini mustahkamlab, takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Taʼlimning musiqa savodi bosqichida oʻquvchilar musiqiy tovushlarning yaratilishi, musiqada kalitlar, notalarning bas kalitida joylashuvi, musiqada lad va tonallik tushunchalari, sol major, mi minor, musiqada dinamik belgilar, nota choʻzimlarini uzaytiruvchi belgilar, nuqtali nota, liga kabi musiqiy- nazariy tushunchalarni oʻrganishadi.

Jamoaviy aytim faoliyatida “Oʻzbekiston Respublikasi Davlat madhiyasi” (A. Oripov sheʼri, M. Burxonov musiqasi), “Aziz ustozlar” (Toʻlqin sheʼri, S. Boboyev musiqasi), “Oltin kuz” (N. Narzullayev sheʼri, A. Mansurov musiqasi), “Bolalarning koʻzlari” (Q. Ota sheʼri, M. Otajonov musiqasi) kabi qoʻshiqlar kuylab oʻrganish belgilangan.

Aziz ustozlar

Toʻlqin sheʼri Sobir Boboyev musiqasi

Mayin

Do - im a - ziz hur - ma - tin - giz, U - nut - may - miz, meh - na - tin - giz.

5
Jo - na - jon - lar, meh - ri - bon - lar, A - ziz, A ziz, us - toz lar.

5-6-sinflarda (11-13 yoshli) o‘quvchilar bilan ishlash jarayonida o‘qituvchi ayrim qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Bu bolaning individual xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, bu davrda bolalar ovozida “mutatsiya” holatining kuzatilishidir.

Ma’lumki, ovoz o‘zgarishi bu fiziologik jarayon sifatida bevosita butun organizm o‘zgarishi bilan bog‘liq. Qiz bolalarda ham ovoz paylarining o‘sishi holati kuzatiladi. O‘n uch, o‘n to‘rt yoshga kelib kuylashdan so‘ng qizlar ovozpaylarida ham qizarish va ovozning bir muncha charchash holatini sezish mumkin.

Bunday jarayonda o‘qituvchi har bir o‘quvchining fe’l-atvorini yaxshi bilishi va ovozidagi o‘ziga xos o‘zgarishlarni kuzatib borishi maqsadga muvofiq. Biroq, shuni ham ta’kidlash joizki, qizlardagi mutatsiya jarayoni o‘g‘il bolalardagidek sezilarli darajada o‘tmaydi.

Bolalar ovozini asrash va tarbiyalashda aytim mashqlarini kuylash malakalari ustida maqsadli hamda sabr bilan ish olib borilishi kerak. Jamoa bo‘lib kuylash quyidagidarga alohida e’tibor berish talab etiladi.

- kuylash jarayonidagi holat (turib yoki o‘tirib kuylash);
- nafas hosil qilish;
- tovush hosil qilish;
- soz;
- talaffuz, diksiya;
- ansambl

O‘quv dasturida II bob “Xor san’ati”. “Musiqada vokal-simfonik janrlar” mavzularini o‘rganishga 7 soat ajratilgan bo‘lib, o‘quvchilar mashg‘ulotlar jarayonida xor san’ati, xor jamoasining tuzilishi va turlari, xor ijrosi uchun xalq qo‘shiqlarini moslashtirish, musiqada vokal-simfonik janrlar, qasida janri, kantata va oratoriyalar xususida ancha keng doiradagi musiqiy tushunchalarga ega bo‘lishadi. O‘qituvchi xor san’atiga oid quyidagi ma’lumotlarni bayon qiladi:

“Xor (yunoncha “choros”) –vokal, xor musiqasini aytuvchi ijrochi kollektiv. Xor ashulalari bir ovozli (unison) va ko‘p ovozli bo‘ladi. Xor kollektivlariga mo‘ljallab yozilgan musiqqa asari cholg‘u asboblari jo‘risiz aytiladigan xor kollektivlarini akapella deb ataladi”¹/

Bastakorlar yozgan asarlarning tarbiyaviy xarakterini tushunish uchun bolalarni musiqqa tinglash bosqichida ko‘proq idrok etishga

¹ Akbarov Il. Muzika lug‘ati. Toshkent. G‘.G‘ulom nashriyoti. 1987. – B. 391-392.

o'rgatish lozimdir. Bu bolalarning nazariy bilim malakalarini, tasavvurlarini kengaytiradi, musiqiy qiziqish va didlarini tarbiyalaydi.

Ko'pincha yoshlar jiddiy mumtoz kuylarni eshitmaydilar, chunki ularni tushunmaydilar. Asta-sekin oddiydan-murakkabga tamoyili asosida o'quvchilarda musiqa tinglash tayyorgarligini amalga oshirib borish maqsadga muvofiq. Bolalarni o'zlari ijro etayotgan qo'shiqlarni, murakkab asarlarni (vokal, simfonik asarlar va b.) qayta-qayta tinglab, mazmunini tushunib olishlariga yordam berish zarur.

Bu esa o'qituvchidan o'quvchilar musiqa madaniyatini tarbiyalash shart-sharoit va imkoniyatlaridan kengroq foydalanishni taqozo etadi

Musiqa tinglash uchun "Childirma chalay" (D.Omonullayeva musiqasi, G. Komilov she'ri, M. Burxonovning "Go'zal qizga", B. Umidjonovning "Alla" asarlari, M. Burxonovning "Yorlarim", M. Burxonovning A. Oripov she'riy librettosi asosida yozilgan "Alisher Navoiyga qasida" asaridan parcha texnik vositalar yordamida tinglashni amalga oshirish rejalashtirilgan.

Musiqa savodi bosqichlarida o'quvchilarning nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadida fermato, ritm (usul), partitura va klavirlar, Fa major, Re minor kabi tushunchalar bilan tanishib, o'zlashtirib borishadi:

"Ritm - bu ma'lum bir kuy musiqiy tovushlariing uzun-qisqa bo'lib almashinib turishidir. Har qanday kuy yoki qo'shiq ohangining o'z ritmi bor." Masalan, hammamiz yaxshi biladigan "Chamanda gul" xalq qo'shig'ining ritmi quyidagicha:

O'quvchilar "Yomg'ir yog'aloq" (F. Shoismoil she'ri, B. Umidjonov musiqasi), "Boychechak" (o'zbek xalq qo'shig'i), "O'zbekistonim" (F. Shoismoil she'ri, Sh. Ramazonov musiqasi), "Oppoq qish, ey oppoq qish" (P. Mo'min she'ri, A. Varelas musiqasi) qo'shiqlarini birgalashib kuylashni o'rganishadi.

5-sinf uchun III bob mavzusi ancha keng bo'lib, o'quvchilarni sahnaviy musiqa asarlari-balet va raqs san'ati, musiqali drama va komediya, bolalar uchun musiqali ertak-tomoshalar san'ati bilan yaqindan tanishtirishni ko'zda tutadi.

O'quvchilarga balet san'ati, uning o'ziga xosligi o'qituvchi tomonidan tushuntiriladi: "Balet san'ati- raqs san'atining bir turidir. Bu san'at turi qadimdan mavjud. Raqsning turlari ko'p: xalq raqslari, ball raqslari, klassik raqs va balet kabi aniq janrlarga bo'linadi. Balet italyancha so'z bo'lib, "raqs tushaman", degan ma'noni anglatadi".

Yuqoridagi ma'lumotlar o'zbek baletlari haqidagi tushunchalar bilan boyitiladi. Sahnaviy musiqa asarlari, balet san'ati, o'zbek baleti, o'zbek raqs san'ati, o'zbek raqs maktablari, Farg'ona-Toshkent raqs maktabi, Xorazm, Buxoro, Qoraqalpoq va Surxondaryo raqs maktablari, musiqali drama va komediya kabi janrlarning alohida-alohida tuzilishi, rivojlanish tarixi, mazmun-mohiyati milliy musiqa madaniyatimizni rivojlantirishdagi o'рни va ahamiyati tushuntirib beriladi.

Mazkur mavzularga oid nazariy tushunchalar musiqa savodi bosqichlarida o'zlashtirilishi rejalashtirilgan kompozitor P. Chaykovskiyning "Oqqush ko'li" baletidan parchada asosiy mavzuni notalar yordamida kuylash, dirijorlik san'ati, 2 chorakli o'lchovda dirijorlik qilish, M. Turg'unboevaning hayoti va ijodi, Tamaraxonim hayoti va ijodi, 3 chorakli o'lchovda dirijorlik qilish kabi rejalashtirilgan mavzularda o'z aksini topgan

O'zbek xalq raqs san'ati- qadimiy san'atlardan biri. Raqs san'atida ham har bir xalqning o'ziga xos xususiyati, musiqa va harakatlar, liboslar ifodasida o'z aksini topgan. Raqs san'atida milliy liboslar, harakat turlari va uslublari mavjuddir.

5-sinf III bob darslari davomida o'quvchilar musiqali drama janri, sahnaviy musiqa asarlari xususiyatlarini bilishlari, musiqali drama tarkibidagi raqs – balet janri haqidagi ma'lumotlardan bahramand bo'lishlari kerak. Shu maqsadda o'quvchilarga texnik vositalar yordamida P.I.Chaykovskiyning "Oqqush ko'li" baletidan parchalar, U. Musaevning "To'maris", T.Jalilovning "Tohir va Zuhro" musiqali dramasi dan parchalar tinglash uchun texnik vositalar yordamida eshittirish yahshi samara beradi.

Ushbu asarlarni tinglash bilan birga o'quvchilarga musiqali drama janri ning atoqli kompozitor va bastakorlari M. Leviyev, Y.Rajabiy, T.Jalilov, M.Maxmudov, S.Jalil ijodlari bilan yaqindan tanishtirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa o'quvchilarning musiqali drama janri haqidagi tasavvurlarini yanada boyitishga yordam beradi.

5-sinfda o'quvchilarga musiqali drama va komediya janri haqida bilib olish ham qiziqarlidir. O'zbekistonda musiqa san'atining barcha janrlari qatori musiqali drama va musiqali komediya kabi sahna asarlari janri ham keng tarqalgan. Yevropadan opera janrini kirib kelishi va shu janrda ko'p asarlar yaratilishiga o'zimizda oldindan shakllangan, yaratilib sahnalashtirilgan musiqali asarlar, drama, komediyalar asos bo'lgan. Bu janrga xos T.Jalilovning "Tohir va Zuhro", M.Leviyevning "Oltin ko'l", T.Sodiqov va R.Gliyerning "Layli va Majnun" va boshqa asarlaridir. Ayniqsa, M.Leviyevning "Toshbolta oshiq", I.Akbarovning "O'jarlar" kabi musiqali komediyalari keyingi yaratilgan musiqali drama va komediyalarga ijodiy namuna bo'lib hizmat qildi.

Jamoaviy aytim faoliyatida "Men ham askar bo'laman", "Chegarachi qo'shig'i" (Q. Ota she'ri, A. Mansurov musiqasi), "Sumalak" (T. Bahromov she'ri, Sh. Yormatov musiqasi, "Barkamol avlod" (I. Mirzo she'ri, I. Yo'ldosheva musiqasi), "Sumalak" (A. Obidjon she'ri, X.Hasanova musiqasi), "Varrak" (U. Abduazimova she'ri, I. Yo'ldosheva musiqasi) kabi qo'shiqlarni birgalikda kuylashni o'rganishadi.

IV bob opera san'ati, o'zbek musiqasida opera janrini o'rganishga bag'ishlangan bo'lib, unga 8 soat mo'ljallangan.

O'quvchilar opera san'ati bilan tanishtiriladi. Jahon opera san'atida J. Verdi ijodining o'zni va ahamiyati tushuntiriladi. V. Mosart, J. Bize, P. Chaykovskiy, Rimskiy-Korsakov kabi dunyo tan olgan mashhur kompozitorlarning operalari xususida ma'lumotlar beriladi. O'zbek musiqasida opera janri, S. Yudakovning "Maysaraning ishi" operasi, uning yaratilish tarixi, musiqa madaniyatidagi o'zni va ahamiyati tariflanadi. Bolalar uchun yaratilgan operalar to'g'risida ma'lumotlar keltiriladi.

Ushbu nazariy ma'lumot va tushunchalarni amaliy mustahkamlash maqsadida musiqa tinglash bosqichida "Ruslan va Lyudmila" (M. Glinka musiqasi), J.Verdining "Aida", "Rigoletto" operasidan parchalar, V.Mosartning "Sehrli fleyta", operasidan parcha. J.Bizening "Karmen" operasidagi muqaddima, S. Yudakovning "Maysaraning ishi" operasidan parchalar tinglash amalga oshiriladi.

O'zbek musiqasida opera janri ham muhim o'rin egallaydi. Opera "ijod", "asar"- degan ma'noni anglatadi. Yozuvchi yoki shoir biror

adabiy asar asosida yaratilgan operani yozishdan avval o'sha asarni she'riy usulda qayta ishlab, libretto yaratadi.

O'quvchilar opera janri, opera tarkibidagi balet janri bilan yaqindan tanishishlari, musiqali drama va opera janrlari orasidagi o'ziga xoslik va farqlarni bilishlari, mashhur o'zbek opera kompozitorlari M.Ashrafiy, S.Boboyev, M.Burxonov, S.Jalil va boshqalar ijodlari bilan tanishishlari nazarda tutiladi. Shu maqsadda musiqa tinglash bosqichi uchun M.Glinkaning "Ruslan va Lyudmila" operasidan parchalar, "Dilorom" operasidan ariya va duetlar, "Maysaraning ishi" kabi asarlar orqali o'quvchilarning opera janri haqidagi badiiy tasavvurlari kengaytiriladi.

O'quvchilarning musiqiy savodxonlik faoliyatini rivojlantirish maqsadida musiqiy fraza, "Hayvonlar sultoni" operasida "Bo'ri xirgoyisi" ni 4 chorakli o'lchovda dirijorlik qilib, notalarini kuylash, A. Mansurovning "Hayvonlar sultoni" operasidan "Tulki xirgoyisi" ni 4/4 chorakli o'lchovda kuylash, "Maysaraning ishi" operasining voqealar rivojini tahlil qilish, "Hayvonlar sultoni" operasidagi "Sher xirgoyisi" ni 4 chorakli o'lchovida dirijorlik qilib, notalarni kuylash malakalari shakllantiriladi.

Jamoaviy aytim faoliyati ham rivojdantirilib, "Zavqing soch, qaldirg'och" (Q. Ota she'ri, N. Norxo'jayev musiqasi), "Oymomojon rom bo'ldi" (Q. Muhammadiy she'ri, A. Mansurov musiqasi), "Quvnoq yurtim" (A. Obidjon she'ri, A. Mansurov musiqasi), "Quyosh bilan suhbat" (A. Obidjon she'ri, A. Mansurov musiqasi) kabi qator qo'shiqlarni kuylash o'zlashtiriladi.

Shunday qilib, 5 – sinf o'quvi yakunida o'quvchilarning musiqa madaniyati fanidan egallagan kompetensiyalari quyidagi talablarga javob berishi lozim.

Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi;

Orkestr turlarini bir-biridan farqlaydi;

Musiqadagi vokal-simfonik janrlari, sahnaviy musiqa asarlarini biladi;

Balet va raqs san'ati, musiqali drama va komediya, bolalar uchun musiqali ertak tomoshalarini bir-biridan farqlaydi;

Tovushlarning kelib chiqishi va musiqiy kalitlarning turi va vazifasini biladi.

O‘zini- o‘zi rivojlantirish va asrash kompetensiyasi
Qo‘shiq kuylashda ovoz imkoniyatlaridan to‘g‘ri foydalanadi;
Xor bo‘lib a kapellalarni kuylaydi.

Amaliy faoliyatni rivojlanish kompetensiyasi.
Notalarning cho‘zimi va ularni nota yozuvida to‘g‘ri qo‘llaydi;
Oddiy o‘lchovlarni dirijorlik harakati orqali ko‘rsatadi;
Uchtovushliklarni to‘g‘ri kuylaydi;
Alteratsiya belgilarini nota yozuvida to‘g‘ri qo‘llaydi;
Ton va yarim tonliklarni registrda aniqlaydi

Nazorat uchun savollar:

- 1. Beshinchi sinf o‘quvchisining musiqiy-pedagogik, psixologik-fiziologik xususiyatlarini ta’riflang.*
- 2. Beshinchi sinf uchun belgilangan o‘quv soatlari va ta’lim mazmunini izohlang.*
- 3. Beshinchi sinfda musiqa ta’limining o‘ziga xos xususiyatlarini tushuntiring.*
- 4. Beshinchi sinfda o‘quvchilarini o‘zbek xalq cholg‘u asboblari orkestri bilan tanishtirish usullarini bayon eting.*
- 5. Sahnaviy musiqa janrlarini tushuntirishda o‘qituvchining mahorati va qo‘llanadigan metod, usullarni tushuntiring.*
- 6. Beshinchi sinfda “Opera san’ati va o‘zbek musiqasida opera janri” mavzularini o‘tishda musiqa tinglashning ahamiyatini izohlang.*

15-MAVZU. OLTINCHI SINFDADA MUSIQA O‘QITISHNING VAZIFALARI VA MAZMUNI

Tayanch so‘zlar: aqliy faoliyat, yosh xususiyatlari, kichik o‘smir yosh, mumtoz musiqa, mumtoz ashula, maqom, musiqa uslublari, yallachilik san‘ati, sharq xalqlari, Yevropa mumtoz musiqasi, savodxonlik bosqichi, mahalliy ijrochilik uslubi, kompozitorlik ijodi.

15.1. Oltinchi sinf o‘quvchilarining musiqiy- pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlari tavsifnomasi

Oltinchi-yettinchi sinf o‘quvchilari psixologik - fiziologik jihatdan yaqin turadilar. Ularda o‘spirinlik davri boshlanib, tabiat voqea-hodisalariga, va hayot qonuniyatlariga jiddiy qiziqqa boshlaydilar. Organizmda faol o‘zgarishlar- bo‘yning o‘sishi, buning natijasida bosh miya ba‘zan yetarli darajada ozuqa ololmasligi, horg‘inlik holatlari sezilishi kabilar ro‘y beradi. Shuning natijasida o‘smirlar o‘zlarini kattalardek tutishga harakat qiladilar. O‘zlarining layoqat, qobiliyat va imkoniyatlarini ma‘lum darajada o‘rtoqlari va o‘qituvchilarga ko‘rsatishga intiladilar. Bu holatni oddiy kuzatish yo‘li bilan ham sezish va ko‘rish mumkin. O‘smirlik davrida, shuningdek, ko‘pincha so‘zga kirmaslik, o‘z kamchiliklarini sezmaslik va tan olmaslik, tajanglik kabi xususiyatlar ham o‘zini namoyon qiladi. Ular ota-onalarning, atrofdagi kattalarning, shuningdek ustozlarning to‘g‘ri yo‘lni ko‘rsatishlariga qaramay o‘z fikrlarini o‘tkazishga harakat qilishadi. Ayniqsa, mazkur yoshdagi o‘quvchilar o‘z tashqi ko‘rinishlariga, o‘rtoqlari bilan o‘zaro munosabatlariga e‘tibor bera boshlaydilar. O‘quvchilarni sinfdagi o‘zi egallagan mavqega katta e‘tibor berish xususiyati ko‘rinadi.

Shuningdek, o‘smirlarda nihoyatda taqlidchanlikni ko‘rish mumkin. Ularda hali aniq bir fikr, dunyoqarash shakllanmagan bo‘lsa-da, tashqi ta’sirlarga va hissiyotlarga juda beriluvchanlik ustuvor bo‘ladi. Shu bilan birga ularda mardlik, jasurlik, tantilik ham xosdir.

Kattalik hissi ijtimoiy-axloqiy sohada, aqliy faoliyatda, qiziqishda, munosabatda, ko‘ngil ochish jarayonida, xulq-atvorning tashqi shakllarida o‘z ifodasini topadi. O‘smir o‘z kuchi va quvvati chidamliligi ortayotganini, bilim saviyasi kengayayotganini anglay boshlaydi. Bularning barchasi unda kattalik hissini rivojlantiradi.

O'smirda ortiqcha nazoratdan, zeriktiradigan g'amxo'rlikdan holi bo'lish istagi vujudga keladi. Mazkur jarayon o'z navbatida kattalar bilan munosabat va muloqotda noxush kechinmalarni paydo qilishi mumkin.

Bu jihatlarni hisobga olmagan o'qituvchi bilan ayrim bolalar o'rtasida nizo chiqishi mumkin. Shuning uchun sinfdagi har bir o'quvchini yakka va yahshi o'rganish, ular bilan to'g'ri, jiddiy va do'stona munosabatda ish tutish lozim. Zero, o'smirlik yoshida psixologik jihatdan eng muhim xislat- voyaga etish yoki kattalik hissining paydo bo'lishi bilan belgilanadi.

O'g'il va qiz bolalarda mutatsiyaning asosiy ko'rinishlari

O'smirlarni tarbiyalashda ularning xususiyatlarini to'la hisobga olgan holda musiqiy ta'lim-tarbiyani amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, bu davrda bolalarda mutatsiya (ovozning o'zgarishi) davri boshlanadi. O'g'il va qiz bolalarda ovoz apparatining tuzilishi o'xshash bo'lib, mutatsiya davrida ular bir-biridan farqlanadi.

O'g'il bolalarda ovoz registr jihatidan bir oktava pasayib yo'g'onlashadi, qiz bolalarda esa registr o'z o'rnida qolib ovoz kuch, tembrga mayinligini deyarli saqlab qolinadi. Shu boisdan o'g'il bolalarda mutatsiya aktiv va sezilarli darajada kechsa, qiz bolalarda esa osoyishta hamda tekis amalga oshadi. Natijada o'g'il bolalar qo'shiq kuylaganda ba'zan sozga ham tusholmay, yuqori notalarni kuylashda qiynalib qolishadi.

Bu davrda o'g'il bolalar ovozi shartli ravishda, qiz bolalar ovozi esa balog'atli xotin-qizlar ovozi tipiga asta-sekin o'ta boshlaydi. O'g'il bolalar tomog'ida ovoz boylamlari yo'gonlashadi, qizaradi, atroflarida ba'zan shishlar ham paydo bo'ladi. Natijada diapozon qisqarib, yuqori pardalarda kuylash og'irlashadi, tez charchash holatlari paydo bo'ladi. Mutatsiya davrlarida o'g'il va qiz bolalarda qo'shiq o'rgatish ishi mas'uliyatni talab etadi.

O'rgatiladigan qo'shiqlar bolalarning ovoz imkoniyatlariga mos tushishi va dars davomida ovozlarni asrab-avaylagan holda kuylanishi lozim. Darsning asosiy qismini qo'shiq o'rgatishga sarf etib, ovozlarni charchatmaslik lozim. Ovozlarni partiyalarga aniq ajratib, ikki ovozda qo'shiq aytirish ovoz tarbiyasining muhim vositasidir.

**Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiqa madaniyati fani
o‘quv dasturining oltinchi sinf bo‘yicha o‘quv soatlari va
mavzular rejasi quyidagicha:**

6 SINIF			
	Mavzu boblari nomi	Ajratilgan soat	Haftalik soat
1	Mumtoz musiqa va xalq musiqasining mahalliy uslublari haqida tushuncha	9 soat	1
2	Zamonaviy musiqa va uning xususiyatlari	7 soat	1
3	Sharq xalqlari mumtoz musiqasi	10 soat	1
4	Yevropa mumtoz musiqasi haqida tushuncha	8 soat	1
	jami	34	4

15.2. Davlat ta’lim standarti (DTS) va o‘quv dasturining mazmuni hamda talablari

Oltinchi sinfga kelib o‘quvchilar mumtoz musiqa, mumtoz kuylar, mumtoz ashula, maqom haqida umumiy tushuncha, “Shashmaqom” - mumtoz musiqamiz asosi, “Buxoro – Samarqand” musiqa ijrochilik uslubi, sozandachilik san’ati, “Farg‘ona-Toshkent” mumtoz musiqasi, katta ashula, “Farg‘ona-Toshkent” musiqa uslubi, yallachilik san’ati kabi mavzularni o‘zlashtiradilar.

Avvalo “mumtoz” (klassika) tushunchasi haqida qisqacha to‘xtalib o‘tiladi:

“Klassik, mumtoz - lotincha - “namunaviy” so‘zidan olingan bo‘lib, keng ma’noda adabiyot va san’atning turli sohalarida o‘z ijodi bilan ma’lum bir xalqning milliy madaniyati kamolotiga yoki jahon madaniyati rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan kishilar shu nom bilan yuritiladi. San’atda, adabiyotda eng yaxshi va yuksak asarlar esa - mumtoz (klassik) asarlar deb ataladi. O‘zbek mumtoz musiqasi ham shular jumlasidandir.

Ta’limiy-tarbiyaviy maqsadga erishish uchun musiqiy film, tarqatma materiallar, turli musiqiy adabiyotlar, to‘plamlar, axborot texnologiyasining o‘rni va ahamiyati katta. Masalan, 6-sinfda “Mumtoz musiqa haqida tushuncha”, deb nomlangan 1-bobning “Shashmaqom – mumtoz musiqamiz asosi” mavzusini o‘tishda

musiqiy videofilmdan, o‘zbek milliy cholg‘u asboblari mavzularini o‘tishda esa “O‘zbek cholg‘u asboblari” ijrosi, uning tarixi va ijrochilik uslublari haqida ma’lumot beruvchi audio yoki SD disk yozuvlaridan foydalanish yaxshi samara beradi. Shuningdek, respublikamizning ilg‘or tajribali musiqa madaniyati fani o‘qituvchi-metodistlarining “Mahorat darslari”, vidiodarslaridan foydalanish maqsadga muvofiq.

O‘quvchilar musiqa asarlarini tinglash barobarida O‘zbekiston sarhadida mumtoz musiqaning ko‘p tarmoqli va mahalliy an‘analarga ega ekanligi haqida ularning o‘zaro o‘xshash umumiy hamda o‘ziga xos jihatlari haqida tushunchalarga ega bo‘lishlari lozim.

Ushbu mumtoz qo‘shiqlarni yaratgan, kuylagan hofiz-xonanda hamda sozandalarning ijro uslubi, yo‘li, ovoz salohiyatlari xususida qiziqarli, tarixiy ma’lumotlarga boy tushunchalar beriladi. Ularning o‘zbek musiqa, qo‘shiqchilik madaniyatiga qo‘shgan ulkan hissasi alohida ta’kidlab o‘tiladi. Shu bilan birga mumtoz san’atkorlarning ijrochilik maktabi hozirgi kunda ham davom ettirilayotganligi, bu san’at ustozdan-shogirdga ma’naviy meros sifatida o‘tib kelinayotganligi hamda ushbu an‘ana kelajakda ham davom ettirilishi xususida aytib o‘tiladi:

“O‘zbek musiqasi” iborasi keng mazmunli tushuncha bo‘lib, u o‘z ichiga musiqiy merosning ikki qatlami - xalq musiqasi va kasbiy (ustozona) musiqa hamda zamonaviy ijodiyot (bastakorlik, kompozitorlik) sohalarini qamrab olishi barobarida yana to‘rtta asosiy mahalliy uslublardan tashkil topadi. Bu uslublar – “Surxondaryo-Qashqadaryo” musiqa uslubi, “Buxoro-Samarqand” musiqa uslubi, “Farg‘ona-Toshkent” musiqiy ijrochilik uslubi hamda Xorazm musiqa uslubi, deb nomlanadi.

O‘quvchilarga “Surxondaryo-Qashqadaryo” musiqa ijrochilik uslubi haqida ma’lumot berib, ushbu uslub Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlari hududida shakllangan barcha musiqiy-badiiy an‘analarni o‘zida mujassam etganligi aytib o‘tiladi. Bunda, jumladan chorvachilik va dehqonchilik bilan bog‘liq mehnat aytimlari, mavsumiy-marosim qo‘shiqlari, cho‘ponlar hamda baxshilar san‘ati mavjudligi nazarda tutiladi.

Shuningdek, musiqiy amaliyotda joriy bo‘lib kelayotgan cholg‘ular-asosan do‘mbira, qo‘biz, cho‘pon nay, chanqovuz va doyra sozlaridan iborat ekanligi tushuntiriladi.

Shuningdek, “Surxondaryo-Qashqardaryo” musiqiy ijrochilik uslubida dostonchilik san’ati ham salmoqli o‘ringa ega ekanligi, doston adabiy-musiqiy asar bo‘lib, uning tarkibi nasriy va she’riy qismlardan iboratligi bayon etiladi. “Alpomish”, “Yodgor”, “Avazxon”, “Orzigul” kabi dostonlar ana shunday ko‘rinishda bo‘lib, doston ijrochilari el orasida baxshi, shoir yoki yuzboshi, deb atalishi ta’kidlanadi. Abdulla Nurali o‘g‘li, Islom Nazar o‘g‘li, Shernazar Beknazar o‘g‘li-dostonchilik maktablarining yirik vakillaridan bo‘lib, shogirdlari bilan dostonchilik san’ati va ijrochilik madaniyatini yanada takomillashtirdilar.

Mazkur mavzularni o‘tish jarayonida o‘qituvchi o‘quvchilarga O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Baxshichilik san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ 4320 sonli Qarorida Xalqaro baxshichilik san’ati festivali ikki yilda bir marta o‘tkazilishi, dostonchilik san’atini asrab-avaylash va keng targ‘ib qilish, turli xalqlar o‘rtasida do‘stlik hamda ijodiy hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qilishi belgilab qo‘yilganligi tushuntirib o‘tish maqsadga muvofiqdir.

Tinglash faoliyatida mumtoz musiqa asarlaridan parchalar, “Cho‘li Iroq”, “Qo‘shkor”, “Rohat”, “Jonon kuylaridan parchalar, “Ushshoq”, “Guluzorim” ashulalarini tinglash, Shashmaqom tarkibidagi asarlardan (“Tasnifi Buzruk”) tinglash, “Buxoro-Samarqand musiqa yo‘nalishidagi kuy-qo‘shiqlardan tinglash, katta ashulalardan – Dugoh Husayniy taronasi xalq musiqasi), “Bayot 1”, “Mushkuloti Dugoh”, “Nasrulloi-1” va katta ashulalardan namunalar. yallalardan namunalar tinglash rejalashtirilgan.

DUGOH-HUSAYN I

Navoiy g‘azali

M.M. ♩ = 72-76

Farg‘ona—Toshkent maqom yo‘li

The image shows a musical score for a piece titled "DUGOH-HUSAYN I". It consists of two staves. The top staff is a melody line in treble clef, 2/4 time, with a tempo marking of ♩ = 72-76. The bottom staff is a rhythmic line, also in 2/4 time, with notes and rests corresponding to the melody. The score is written in a traditional notation style.

Jamoa bo‘lib kuylashni o‘rgatishda “Toshkent” (I. Jiyanov she’ri, X. Hasanova musiqasi, “Keng Turkiston” (P. Mo‘min she’ri, N.

Norxo‘jayev musiqasi, “Ey, nozanin” (Muqimiy g‘azali) kabi asarlar tanlangan.

Darslarning savodxonlik bosqichi uchun oktavalar va ularning nomlanishi, intervallar va ularning atalishi, prima intervali, “Re”, “Fa”, “Lya” notalaridan sof prima intervali tuzish kabi nazariy mavzular o‘rganilishi tavsiya qilingan:

“Musiqani tashkil etuvchi tovushlar bir-biriga nisbatan ma’lum oraliqda joylashgan bo‘ladi. Ana shu oraliq lotinchada “interval” deb ataladi. Prima intervali italyan tilida “birinchi” degan ma’noni anglatadi. Uning ifoda belgisi “1” raqamidir. Bu interval o‘zbek xalq qo‘shiq va kuylarida ko‘p uchraydi. Masalan:

OH, LAYLI O‘zbek xalq qo‘shig‘i

Chaqqon, quvnoq

Tom bo-shi- dato- g'o- ra, tan-dir to'-la zo- g'o-
ra, zo- g'o- ra- ni yo- pol- may (o'r- toq)
Cho- li kam- pir o - vo - ra.

Mumtoz musiqa va xalq musiqasining mahalliy uslublarni o‘zlashtirish uchun 7 soat ajratilgan. Unda Xorazm vohasining mumtoz musiqasi, Xorazm maqomlari, Xorazm ashulachilik san’ati, suvoralar, “Surxondaryo-Qashqadaryo” mumtoz musiqasi, musiqiy uslubi kabi mavzular qiziqarli ma’lumot va tushunchalar bilan o‘qituvchi tomonidan o‘tiladi.

Ushbu nazariy-tarixiy musiqiy tushunchalar “Aliqambar” kuyi, “Feruz 1”, Xorazm suvoralaridan namunalar, “Alpomish” dostonidan parchalar, “Surxondaryo-Qashqadaryo” musiqa uslubidagi kuy va qo‘shiqlardan tinglash va ularni tahlil qilish bilan amaliy jihatdan mustahkamlanadi.

Jamoa bo‘lib kuylash faoliyatida “O‘zbekimdan aylanay” (D. A‘zamova she‘ri, G. Qo‘chqorova musiqasi), “Baxtli bolalik” (G. Qo‘chqorova musiqasi), “O‘zbekiston jannat” (D. Rajab she‘ri, X. Hasanova musiqasi) kabi qo‘shiqlardan foydalaniladi.

Musiqa savodini oshirish maqsadida dastur va darslikda kvarta intervali, “Do”, “Mi”, “Sol” notalaridan sof kvarta intervalini tuzish, “Fa”, “Lya”, “Si” notalaridan sof kvarta intervalini tuzish, “Do-Si” gacha bo‘lgan barcha notalardan sof prima va kvarta intervallarini tuzishni mashq qilib o‘rganishadi.

III bob “Sharq xalqlari mumtoz musiqasi” deb nomlanadi.

Sharq taronalari juda boy an‘ana va tarixga ega. Mashg‘ulotlar davomida Turk va Ozarbayjon musiqasining o‘xshash va o‘ziga xos xususiyatlari, turkman xalqlari mumtoz musiqasi, eron va arab xalq mumtoz musiqasi, xitoy va uyg‘ur mumtoz musiqasi, yapon va hind mumtoz musiqasi, qozoq va qirg‘iz xalq mumtoz musiqasi xususida ma‘lumotlar beriladi.

Shuningdek, har bir xalqning mumtoz musiqa janri haqida ma‘lumot berilganda tinglash faoliyatini amalga oshirish uchun o‘sha xalq kuy va qo‘shiqlarining ayrim namunalari ham foydalaniladi.

Mavzu haqida o‘quvchilar bilimlarini boyitish maqsadida o‘qituvchi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Sharq taronalari” xalqaro musiqa festivalini o‘tkazish to‘g‘risida” gi (1997 yil 11 mart, 132-son) Qaroriga asosan festival har ikki yilda bir marta Samarqand shahrida, birinchisi 1997 yilning 25 avgustiga qadar o‘tkazilishi belgilab qo‘yilganligini aytib o‘tishi o‘rinli. Shuningdek, festivalni o‘tkazish tartibi haqidagi Nizomda Xalqaro musiqa festivali Sharq xalqlari milliy musiqa san‘ati namunalari keng targ‘ib qilish, sharqona nafosatli, milliy musiqiy an‘analarni asrab-avaylash va yoshlarda san‘atga bo‘lgan muhabbat tuyg‘ularini kamol toptirish, ijodiy aloqalar doirasini kengaytirish, tinchlik, do‘stlik, hamjihatlik g‘oyalarini ulug‘lash, o‘zaro madaniy-ma‘naviy hamkorlikni mustahkamlash maqsadida ta‘sis etilganligi ta‘kidlab o‘tiladi.

Jamoa bo‘lib kuylash uchun “Sharq taronasi” festivali madhiyasi” (U. Azim she‘ri, D. Omonullayeva musiqasi), “Gushlar” (turkman xalq qo‘shig‘i), “Do‘stlar kuylaydi” (I. Jiyanov she‘ri, X. Hasanova musiqasi), “Assalom, bahor” (G. Qo‘chqorova musiqasi), “Dadil bo‘lib, ahil bo‘lib” (P. Mo‘min she‘ri, N. Norxo‘jayev musiqasi), “Turkiston farzandimiz” (T. Mullaboyev she‘ri, D. Omonullayeva musiqasi) kabi qo‘shiqlar o‘rganiladi.

Bu qo‘shiqlarni o‘rganish jarayonida o‘qituvchi albatta, o‘quvchilarning mutatsiya davrini hisobga olishi, ayrim baland pardada kuylanadigan qo‘shiqlarni transpozitsiya qilib o‘rgatishiga e‘tibor berishi kerak. Sharq xalqlari mumtoz musiqasi, zamonaviy

qo'shiqlari ohangi, so'z matnlari, so'z mazmunining ohangda ifodalilik xususiyati, o'zaro uyg'unlik masalalariga o'quvchilar diqqatini jalb etib, asarlarni musiqiy-pedagogik tahlilini amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Musiqqa savodidan kvinta intervali, "Mi", "Fa", "Sol" notalaridan sof kvinta intervalini tuzish, "Do, Lya, Si" notalaridan sof kvinta intervalini tuzish, oktava intervali, "Do, Mi, Sol" notasidan sof oktava intervallarini tuzish, "Re, Fa, Lya" notalaridan oktava intervallarini tuzishni o'zlashtirishadi.

O'quvchilar "Yevropa mumtoz musiqasi" haqida tushunchalarni egallash uchun kompozitorlar Y. Gaydn, V. Mosart, Lyudvig van Betxoven, Friderik Shopen, M.I.Glinka kabi buyuk kompozitorlarning hayoti va ijodi, ular yaratgan mashhur musiqqa asarlardan namunalalar bilan tanishadilar. Jamoa bo'lib kuylashda "Yakkadir, Toshkent" (U. Qo'chqor she'ri, D.Omonullayeva musiqasi), "Laylaklar" (A. Obidjon she'ri, H. Hasanova musiqasi), "Bolaligim", "Shamol" (N. Qurbonova musiqalari) kabi qo'shiqlar o'rgatish uchun tanlangan.

Musiqqa savodxonligini yanada rivojlantirish maqsadida o'quvchilar intervallar ketma-ketligini joylashtirishga oid topshiriqlar, berilgan namunalardan sof oktava intervallarini aniqlash, simfoniya haqida tushuncha, Shopenning "Mazurka" sidan kvarta va kvinta intervallarini aniqlash, berilgan kuyni solfedjio qilib kuylash kabi topshiriqlarni amalda bajarishadi.

15.3. O'qituvchining asosiy vazifalari

O'quv xonasidagi umumiy ruhiy holat, kayfiyatni va o'quvchilarning musiqqa madaniyati darsiga va san'atiga bo'lgan munosabatini har tomonlama o'rganib inobatga olish maqsadga muvofiq. Shuningdek, har bir o'quvchining musiqiy-pedagogik va psixologik - fiziologik jihatdan chuqur o'rganish, uning ovoz o'sishi, mutatsiya davrini hisobga olib, ovoz imkoniyatiga ko'ra partiyasini belgilab olishi;

- bolalarni musiqqa san'ati va ta'limiga qiziqtirish va mehrini oshirish. Ularning ongi va shuuriga "musiqqa – inson ruhiy olamining ozug'i, hayotning badiiy aksi, kishi qalbining doimiy yo'ldoshi" ekanligi haqida tushunchalarni singdirishi;

- musiqqa mazmunini madaniy hayotimiz bilan bog'lab o'tish, uning vositasida axloqiy–estetik tarbiya berish, musiqqa madaniyati

dars mazmunini boshqa predmetlar bilan boglab olib borishga erishishi talab etiladi.

Shunday qilib, 6-sinf o‘quvi yakunida o‘quvchilarning musiqa madaniyati fanidan egallagan kompetensiyalari quyidagi talablarga javob berishi lozim .

Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi;

Xalq musiqasining mahalliy uslublari va ularning ijro usullarini bir-biridan farqlaydi;

Maqom, dostonlar, zamonaviy musiqa ijodini bir-biridan farqlaydi;

Xalq sozandalari bilan xonandalari ijodini bir-biridan farqlaydi;

Oktavalarining tuzilishi va nomlanishini biladi;

Musiqa festivallari va ko‘rik-tanlovlarini bir-biridan farqlaydi;

O‘zbek va Sharq mumtoz musiqasini bir-biridan farqlaydi.

O‘zini – o‘zi rivojlantirish va asrash kompetensiyasi

Tinglovchilik madaniyatiga amal qiladi;

Qo‘shiqlarni cholg‘u jo‘rligida birgalikda kuylaydi.

Amaliy faoliyatni rivojlantirish kompetensiyasi

Kichik hajmdagi mashqlarni kuylay oladi;

Turli tuzilishdagi qo‘shiqlarni kuylaydi;

Sharq xalqlari cholg‘ularini bir-biridan farqlaydi;

Intervallarni (sof, katta va kichik) to‘g‘ri tuzadi

Nazorat uchun savollar:

1. *Oltinchi sinf o‘quvchisining musiqiy-pedagogik, psixologik-fiziologik xususiyatlarini ta’riflang.*

2. *Oltinchi sinf uchun belgilangan o‘quv soatlari va ta’lim mazmunini izohlang.*

3. *Oltinchi sinf musiqa ta’limining o‘ziga xos jihatlarini izohlang.*

4. *O‘g‘il va qiz bolalarda mutatsiya asosiy ko‘rinishlarini izohlang.*

5. *O‘quvchilar mahalliy musiqa ijrochilik uslublarini o‘rgatish usullarini tushuntiring.*

6. *O‘quvchilarni “Sharq xalqlari mumtoz musiqasi” bobini o‘qitish mazmuni va usullarini tushuntiring.*

7. *Oltinchi sinf musiqa ta’limida o‘qituvchining asosiy vazifalari nimalardan iborat?*

16-MAVZU. YETTINCHI SINFDA MUSIQA O‘QITISHNING VAZIFALARI VA MAZMUNI

Tayanch so‘zlar: musiqa turlari, o‘zbek zamonaviy musiqasi, ommabop musiqa, estrada musiqasi, musiqa namunalari, televidenie va kino, sauntrek, musiqa madaniyati, estrada orkestri, kino musiqasi, kasbiy musiqachilar.

16.1. 7- sinfda musiqa o‘qitishning vazifalari va mazmuni

**Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiqa madaniyati fani
o‘quv dasturining yettinchi sinf bo‘yicha o‘quv soatlari va
mavzular rejasi quyidagicha:**

7 SINIF			
	Mavzu boblari nomi	Ajratilgan soat	Haftalik soat
1	Musiqa turlari. O‘zbek zamonaviy musiqasi	9 soat	1
2	Estrada musiqasi	7 soat	1
3	Televidenie va kino musiqasi	10 soat	1
4	Musiqa madaniyati haqida umumiy tushuncha	8 soat	1
	jami	34	4

7-sinfda o‘rganiladigan mavzular doirasida o‘quvchilar musiqa turlari, XX asr O‘zbekiston musiqa madaniyati, musiqa ta’limiga ulkan hissa qo‘shgan kompozitor V. Uspenskiyning hayoti va ijodi, Y. Rajabiyning buyuk xizmatlari haqidagi ma’lumot va tushunchalar o‘rganiladi. Zamonaviy musiqa va ularning turlari, ommabop musiqa (rok, pop, djaz) va Ommaviy qo‘shiqlar xususida nazariy bilim, amaliy ko‘nikmalarni ma’lumot va tushunchalarni egallashadi.

Tinglash jarayonida o‘quvchilar Ona-Vatanni madh etadigan qo‘shiqlardan namunalari, “Zaynab va Omon” operasidan Ergash qo‘shig‘i, “Mustaqillik bolalarimiz“ (N.Narzullayev she’ri, R. Abdullayev musiqasi), ommabop musiqa namunalari “Jahon farzandlari” (G. Qurbonova musiqasi) kabi taronalarni tinglashadi.

Jamoa bo‘lib kuylashda o‘quvchilar ozod yurt, tinchlik, baxtli bolalik, quvnoq yoshlik haqidagi qo‘shiqlarni o‘rganishadi. Ayniqsa, “O‘zbekiston-onajon” (Q. Ota she’ri, M. Otajonov musiqasi),

“Tinchlik bo‘lsin” (X.Ahmedova she‘ri, X. Hasanova musiqasi), “Bolaligim, bolalik” (N. Qurbonova musiqasi), “Chamandagi gullarmiz” (P. Mo‘min she‘ri, N. Norxo‘jayev musiqasi) kabi birgalikda kuylanadigan asarlari o‘smirlarni uzoq vaqt xotirasida qoladi.

Musiqqa savodxonligidan intervallar mavzusi eslatilib, interval-birin-ketin yoki bir vaqtda eshitilgan ikki tovush oralig‘i xususidagi qoida takrorlanadi. Amaliy malaka sifatida katta va kichik intervallar, sekunda intervali, “Do”, “Mi”, “Sol” notalaridan Ka 2 ni tuzish, kichik sekunda (ki 2), “Re”, “Fa”, “Lya” notalaridan ki 2 ni tuzish singari mavzularni o‘quvchilar nazariy o‘rganib, amaliy o‘zlashtiradilar.

II bob – estrada musiqasi mavzusida O‘zbekistonda estrada musiqasi, estrada orkestri. Botir Zokirov ijodining estrada san‘atidagi o‘rni, “Yalla” guruhining ijodiy faoliyatini o‘rganishga mo‘ljallangan. Mashg‘ulotning avvalida o‘qituvchi estrada musiqasi xususida ma‘lumotlarni taqdim qiladi:

Estrada (ispancha-taxtasupa), estrada san‘ati esa keng ma‘nodako‘ngilochar, ommabop badiiy, musiqiy, raqs, tomoshaviy janr va shakllarning umumiy ifodasi, tor ma‘noda esa sahnaviy professional san‘ati turi ekanligini tushuntirib beradi.

So‘ngra o‘qituvchi buyuk san‘atkor Botir Zokirov hayoti va ijodidan ayrim tarixiy lavhalar o‘quvchilar diqqatiga havola qilinadi:

“Zokirov Botir Karimovich 1936-yil 26 aprelda ustoz san‘atkor Karim Zokirov oilasida tavallud topgan. U o‘zbek estrada musiqasining asoschisi, o‘zbek milliy estrada san‘atining yirik namoyandasi, ajoyib shoir, rassom, dramaturg, rejissor va mohir xonandadir. U 1965 yilda “O‘zbekiston xalq artisti” unvoniga sazovor bo‘lgan.

M. Burxonovning “Maftun bo‘ldim”, I. Akbarovning “Yor, kel”, “Ra‘no”, “Gazli”, “Seni eslayman”, S. Jalilning “Majnun monologi”, “Kechalar yulduz sanab” kabi qo‘shiqlar uning ijrosida yangrab alohida hurmatga va xalq olqishiga sazovor bo‘lgan vokal asarlardir. Shuningdek, Botir Zokirov estrada uslubida qayta ishlangan hind “Dil orzusi”, “Meychele”, eroncha “Maro bebus”, “Ayriliq qo‘shig‘i”, misr “Arabcha tango”, “Uyqum o‘g‘risi” livancha “Go‘zal qiz”, meksikancha “Alvido muhabbat”, italyancha “Yashirin muhabbat” qo‘shiqlarini ham katta mahorat bilan ijro etgan”.

Estrada orkestri - o'zagi elektr cholg'ular (gitaralar, sintezatorlar bo'lsa, damli saksafonlar ham) qo'shiladi va torli-kamonli, zarbli cholg'ular guruhlar bilan boyitiladi.

Tinglash faoliyatida ham milliy estrada san'ati xazinasidan ayrim namunalar taqdim etilishi rejalashtirilgan. Jumladan, "O'zbek" (T. Sodiqov ijrosidagi yozuvdan), "Ra'no" (S. Akbariy she'ri, Ik. Akbarov musiqasi) qo'shig'ini (B. Zokirov ijrosidagi yozuvdan), "Yalla" guruhi qo'shiqlaridan namunalar tinglash belgilangan.

Jamoa bo'lib kuylash uchun "Barkamol avlod" (I. Jiyanov she'ri, X. Hasanova musiqasi), "Bolaligim, bolalik" (N. Qurbonova musiqasi) qo'shiqlari kiritilgan.

Musiqqa savodxonligidan intervallar mavzusi davom ettiriladi. tersiya intervali. Ka 3, Mi, Sol, Si notalaridan Ka 3 ni tuzish, "Fa", "Sol", "Lya" notalaridan ki 3 ni tuzish kabi bir qator topshiriqli tushunchalarni amaliy o'zlashtirishadi.

III bob "Televideniye va kino musiqasi", deb nomlanadi. Ushbu bobni o'rganish uchun 10 o'quv soati ajratiladi. Mazkur mavzuni o'zlashtirish uchun o'quvchilar sauntreklar, Mirxalil Mahmudov ijodining kino musiqasida tutgan o'rni, Manas Leviev ijodining kino musiqasida tutgan o'rni, Ikrom Akbarovning kino musiqasida tutgan o'rni, Doni Zokirov ijodining kino musiqasida tutgan o'rni kabi mavzulardan qiziqarli bilim va ma'lumotlarni egallashlari lozim.

O'quv dasturida musiqqa tinglash faoliyatida M. Mahmudovning "O'tkan kunlar", "Umid qaldirg'ochlari" filmidan yoki "Bulbul", "Daladagi gullar" multfilmlarida yozgan kuy namunalari tinglash uchun tavsiya qilinadi. Shuningdek, kino san'atini rivojlantirgan kuy va qo'shiqlar, jumladan, "Maftuningman" kinofilmidan sartarosh qo'shig'i, "Ko'chalar" (D. Zokirov musiqasi, T. To'la she'ri) va boshqa asarlar ham kiritilgan.

Musiqqa savodxonligidan esa seksta intervali, Do, Mi, Sol notalaridan Ka 6 ni tuzish, Re, Fa, Lya dan kich.notasidan 6 ni tuzishni mashq qilib o'rganishadi.

Jamoa bo'lib kuylash jarayonlarida "Yakkadir, Toshkent" (U. Qo'chqor she'ri, D. Omonullayeva musiqasi), "Tangalik bolalar" filmidan "Tulpor" (M. Mahmudov musiqasi, U. Azim she'ri), "Yulduz va qizlar qo'shig'i" (M. Leviyev musiqasi, T. To'la she'ri), "Yurtim" (N. Qurbonova musiqasi), "Vatanginam" (A. Mansurov musiqasi, P. Mo'min she'ri) asarlari o'rganiladi.

IV bobda 8 soatlik darslar davomida musiqa madaniyati haqida umumiy tushuncha berish uchun Sharq allomalarining musiqa haqidagi fikr-g'oyalari, jahon musiqa madaniyati rivojining asosiy bosqichlari, "Uyg'onish va ma'rifatparvarlik davri" musiqa madaniyati, XIX-XX asr musiqa madaniyatiga oid mavzularni o'zlashtirilishi belgilangan.

Tinglash bosqichlarida "Umid" Yoshlar simfonik orkestri ijrosida, Rost maqomidan "Savti kalon soqiynomasi" ashulasi, A. Vivaldining "Yil fasllari" turkumidan namuna tinglash, "Renesans davri" ga doir kuy namunalaridan tinglash, M. Tojiyevning 3-simfoniyasi va konsertidan namunalar tinglash va tahlil etish amalga oshiriladi.

Jamoa bo'lib kuylashda "Assalom, bahor" (G. Qo'chqorova musiqasi), Rost maqomidan "Savti kalon soqiynomasi" ashulasi, "Bahor" (Sh. Yormatov musiqasi, Z. Egamberdiyeva she'ri), "Tiniq osmon" (G. Qo'chqorova musiqasi) kabi qo'shiqlar o'rganiladi.

SAVTI KALON SOQIYNOMASI

Bobur g'azali «Rost» maqomidan
M.M. ♩ = 108

Kel- tur- sa yuz ba- lo- ni o'- shal
be- va- fo men-ga, Kel-sun, a- gar yu- zum-
ni e- vur- sam ba- lo men-ga.

Musiqa savodi bosqichida uchun septima intervali (Ka 7), "Fa", "Lya", "Do" notalaridan Ka 7 ni tuzish, "Do", "Re", "Mi" notalaridan kich. 7 ni tuzish singari topshiriqli ma'lumot va tushunchalar o'zlashtiriladi.

Shunday qilib, 7 – sinf o'quvi yakunida o'quvchilarning musiqa madaniyati fanidan egallagan kompetensiyalari quyidagi talablarga javob berishi lozim.

Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi;

Musiqa turlarini biladi, o‘zbek zamonaviy estrada musiqasi bilan mumtoz musiqani bir-biridan farqlaydi;
Televidenie va kino musiqasini biladi;
Musiqa madaniyati haqida umumiy tushunchaga ega bo‘ladi.

O‘zini-o‘zi rivojlantirish va asrash kompetensiyasi

Turli tuzilishdagi qo‘shiqlarni sof ohangda kuylay oladi;
Turli dinamik belgilarga artikullyatsiya apparatini to‘g‘ri qo‘llay oladi;

Amaliy faoliyatni rivojlantirish kompetensiyasi:

Qo‘shiqlar so‘z ma‘nolarini tushunib, cholg‘u asbobi jo‘rligida ifodali kuylay oladi;
Sof, katta va kichik intervallarni amalda to‘g‘ri qo‘llay oladi;
Kino musiqa namunalaridan tinglaganda idrok etib, fikr bildira oladi.

Nazorat uchun savollar:

- 1. Yettinchi sinf o‘quvchisining musiqiy-pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlarini ta’riflang.*
- 2. Yettinchi sinf uchun belgilangan o‘quv soatlari va musiqiy ta’lim mazmunini tushuntiring.*
- 3. Yettinchi sinfda o‘tiladigan I bob mavzulari mazmuni va ajratilgan soatini aniqlang.*
- 4. Yettinchi sinfda o‘tiladigan II bob mavzulari mazmuni va ajratilgan soatini aniqlang..*
- 5. Yettinchi sinfda o‘tiladigan III bob mavzulari mazmuni va ajratilgan soatini aniqlang..*
- 6. Yettinchi sinfda o‘tiladigan IV bob mavzulari mazmuni va ajratilgan soatini aniqlang.*

16.2. 7-sinf bitiruvchilariga musiqa madaniyati fani bo‘yicha qo‘yiladigan talablar

Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi:

Skripka (sol) kaliti nota yo‘lida joylashuvini yoza oladi;
Tabiatdagi va musiqiy tovushlarni farqlaydi;
Tovushlarni ifodalashda nota yo‘lidan foydalana oladi;
Shovqinli va musiqiy tovushlarni ajratadi;
Ijro (yakkanavozlik va jo‘rnavozlik) turini farqlaydi;
Sozandani xonandadan farqlaydi;
Kompozitorni shoirdan farqlaydi;
Cholg‘u va qo‘shiq kuylarni bir-biridan farqlaydi.
Ansambl turlarini farqlay oladi;
Musiqaning ifoda vositalarini bir-biridan farqlaydi
Major va minorni bir-biridan farqlaydi
Band va naqarotni bir-biridan farqlaydi;
Xalq raqslarini farqlaydi;
Uchtovushlik, tonika, alteratsiya belgilari, ton va yarim tonni biladi va amaliyotda qo‘llaydi.
Pauzalarning nomlanishi, vazifalari va joylashuvini biladi va amalga qo‘llaydi.
Orkestr turlarini bir-biridan farqlaydi;
Musiqadagi vokal-simfonik janrlari, sahnaviy musiqa asarlarini biladi
Balet va raqs san‘ati, musiqali drama va komediya, bolalar uchun musiqali ertak tomoshalarini bir-biridan farqlaydi;
Tovushlarning kelib chiqishi va musiqiy kalitlarning turi va vazifasini biladi;
Oktavalarning tuzilishi va nomlanishini biladi;
Musiqqa festivallari va ko‘rik-tanlovlarni bir-biridan farqlaydi;
O‘zbek, sharq va jahon mumtoz musiqasini bir-biridan ajratadi;
Oktavalarning tuzilishi va nomlanishini biladi;
Xalq musiqasining mahalliy uslublari va ularning ijro usullarini bir-biridan farqlaydi;
Maqom, dostonlar, zamonaviy musiqa ijodini bir-biridan farqlaydi;

O‘zini- o‘zi rivojlantirish va asrash kompetensiyasi

Yetti tovush nomini biladi va ularning ketma-ketligini kuylaydi;

Turli kichik hajmdagi qo‘shiqlarni kuylaydi;
Psixologik xususiyatlariga mos bo‘lgan qo‘shiqlarni kuylaydi;
Qo‘shiq aytish qoidalarini biladi, amal qiladi, ifodali kuylaydi;
Tovushqatorni biladi va ularni yuqoriga va pastga to‘g‘ri kuylaydi;
Qo‘shiq kuylashda “repriza” belgilarini to‘g‘ri qo‘llaydi;
Qo‘shiqlarni tushunib ijro etadi;
Qo‘shiq kuylashda ovoz imkoniyatlaridan to‘g‘ri foydalanadi;
Xor bo‘lib a kapellalarni kuylaydi.
Tinglovchilik madaniyatiga amal qiladi;
Qo‘shiqlarni cholg‘u jo‘rligida birgalikda kuylaydi.
Turli tuzilishdagi qo‘shiqlarni sof ohangda Kuylay oladi;
Turli dinamik belgilarga artikullyatsiya apparatini to‘g‘ri qo‘llay oladi

Amaliy faoliyatni rivojlantirish kompetensiyasi:

Milliy (doira, nog‘ora, karnay, surnay) cholg‘ularini bir-biridan farqlaydi;
Yettita notani nota yo‘lida joylashtirishni biladi va yozib ko‘rsata oladi;
Butun, yarim, chorak, nimchorak nota shakllarini farqlaydi;
Notalarning bo‘linishi (butun nota, yarim nota, chorak nota va nimchorak nota) sanog‘i va cho‘zimini biladi;
2/4, 3/4, 4/4 o‘lchovlarini biladi va amalda qo‘llaydi;
Takt chizig‘ini qo‘llanish xususiyatlarini biladi, musiqani diqqat bilan tinglaydi.
O‘zbek xalq cholg‘ularini biladi va ularni tinglaganda ohang tembri orqali ajratadi.
O‘rganilgan qo‘shiqlarni kuylaydi.
Notalarning cho‘zimi va ularni nota yozuvida to‘g‘ri qo‘llaydi;
Oddiy o‘lchovlarni dirijorlik harakati orqali ko‘rsatadi;
Uchtovushliklarni to‘g‘ri kuylaydi;
Alteratsiya belgilarini nota yozuvida to‘g‘ri qo‘llaydi;
Ton va yarim tonliklarni registrda aniqlaydi
Kichik hajmdagi mashqlarni kuylay oladi;
Turli tuzilishdagi qo‘shiqlarni kuylaydi;
Sharq xalqlari cholg‘ularini bir-biridan farqlaydi;
Intervallarni (sof, katta va kichik) to‘g‘ri tuzadi
Sof, katta va kichik intervallarni amalda to‘g‘ri qo‘llay oladi;

Qo‘shiqalar so‘z ma‘nolarini tushunib, cholg‘u asbobi jo‘rligida ifodali kuylay oladi;

Kino musiqa namunalaridan tinglaganda idrok etib, fikr bildiradi.

17-MAVZU. XORIJIY MAMLAKATLARDA MUSIQA TA'LIMI TIZIMI¹

Tayanch so‘zlar: musiqiy ta‘lim tizimi, tarbiya nazariyasi va amaliyoti, musiqiy iqtidor, internalizatsiya, guruhli kuylash, relyativ solminizatsiya, harakatda ta‘lim olish, musiqa bilan o‘yinlar.

17.1. Har bir mamlakatning musiqa tarbiya tizimi g‘oyaviy-siyosiy jihatdan xalqning ijtimoiy tuzumiga xizmat qilishi

Jahonning ko‘pgina mamlakatlarida yosh avlodga musiqiy tarbiya berish ishlari umumdavlat ahamiyatiga ega bo‘lib, shaxs ma‘naviy kamolotini shakllantirishning muhim vositasi hisoblanadi. Ma‘lumki, har bir xalqning madaniyati jahon xalqlari madaniy taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liq holda rivojlanadi.

Shu nuqtai nazardan xorijiy mamlakatlar musiqa ta‘lim-tarbiya tizimining tuzilishi, mazmun-mohiyatini o‘rganish ilmiy-amaliy ahamiyatga egadir. Yoshlarni musiqa san‘ati va olami bilan tanishtirish, ularning musiqa madaniyatini rivojlantirishga oid ko‘plab musiqiy-pedagogik konsepsiyalar, g‘oyalar mavjuddir.

Ayniqsa, musiqa pedagogikasining mashhur namoyandalari Emil Jak-Dalkroz, Zoltan Koday, Karl Orf tomonidan ishlab chiqilgan musiqiy tarbiyaning yaxlit tizimlari turli mamlakatlardagi musiqa tarbiya nazariyasi va amaliyotiga katta ta‘sir ko‘rsatdi.

Turli mamlakatlarda yashab ijod qilgan buyuk musiqachi-pedagoglar musiqa ta‘lim-tarbiyasi tizimiga katta hissa qo‘shib uni shakllantirdilar, rivojlantirib takomillashtirdilar.

Shunisi muhimki, ular yaratgan mashhur konsepsiyalar rivojlangan mamlakatlar musiqa ta‘lim tizimida ham turli metodik va o‘quv dasturlari, darsliklarining ishlab chiqilishiga asos bo‘lib xizmat qildi.

¹ Mazkur mavzuni yoritishda umumiy o‘rta ta‘limda milliy dasturni tatbiq etish masalalariga bag‘ishlangan seminar (Toshkent, 2021 y. 27-30 iyun) materiallaridan foydalanildi.

Ushbu pedagoglar sharofati bilan musiqa ta'limi faqat tanlangan va iqtidorlilar uchun imtiyoz bo'lib qolmay, u barchaga barobar foydalanish imkonini berdi.

Vengriyada musiqiy tarbiya sohasida erishilgan asosiy yutuqlar zamonaviy venger asoschilaridan biri, kompozitor, xalq og'zaki ijodi bilimdoni, musiqashunos, pedagog Zoltan Koday (1882-1967) nomi bilan bog'liqdir. Bolalarning musiqiy tarbiya sohasidagi o'zining faol va cermahsul pedagogik faoliyatini Zoltan Koday 1920-yillardan boshladi. Mashhur olim XX-asrning o'rtalarida Vengriyada ishlab chiqilgan musiqa ta'limi yondashuviga asoslanib, uning hamkasblari va izdoshlari "Koday metodi" ni amaliyotga keng tatbiq etib muvaffaqiyatlarga erishdilar.

Zoltan Kodayning musiqiy tarbiya tizimida ommaviylik tamoyili asosiy o'rin egallaydi. U xor jamoasida qo'shiq kuylashni ommaviylik xususiyatini alohida ta'kidlagan, keng ommani xor san'ati va ijrochiligiga jalb etish ishiga alohida diqqat - e'tiborini qaratdi. Uning butun musiqiy ta'lim jarayoni xalq kuylariga asoslangan. Koday ommaviy venger maktabiga "Tonika-sol-fa" usulini amaliyotga kiritdi. Koday metodi-bu yaxlit tizim bo'lib relyativ (nisbiy) solmizatsiya, kuylayotgan o'quvchilarga qo'l harakati yordamida beradigan ko'rsatmalar, venger xalq qo'shiqlari, musiqani chuqur o'rganishga yo'naltirilgan umumta'lim maktablari, xor sinflari hamda guruhli kuylashdan iborat

2016 yilda ushbu metod YuNESKO ning nomoddiy madaniy merosi sifatida ro'yxatga olindi. Bugungi kunda Koday metodi butun dunyoga qo'llaniladi. Koday metodi ikkita manbaga asoslanadi: "autentik" (asl, haqqoniy) xalq musiqasi va "sifatli" (mumtoz) musiqa.

Koday metodining natijalari intonatsiyani, ritmik malakalarni, musiqiy savodxonlikni va tengqurlari bilan tinglash layoqatini yaxshilashini, musiqadan tashqari akademik faoliyatlarda bolalarning eng avvalo o'qish va matematikada idroki, tushunchalar tizimi, harakatlar malakasi samaradorligini rivojlantirishini ko'rsatdi.

Koday metodining yana bir jihati shundan iboratki, u bosqichma-bosqich bolaning imkoniyatlari, qobiliyatini inobatga olgan holda musiqiy ko'nikmalarini rivojlantirib, amalda tatbiq etadi. Ta'lim avvalida eng oson, soddagina tushunchalar shakllantirilib, sekin-asta murakkablashtirilib, boriladi. O'quvchilar notalar bilan yozish tushunchasiga ega bo'lganidan so'ng tinglash, kuylash va harakatlar

orqali musiqaning asosi - ifoda vositalari bilan tanishadilar. Tushunchalar doimiy ravishda takrorlanib, qo'shimcha ta'limiy o'yinlar, harakatlar, qo'shiqlar hamda mashqlar bilan mustahkamlanib boriladi.

Zoltan Koday musiqiy qobiliyat, iqtidor masalalarini tahlil etib, musiqiy iqtidori bo'lmagan bolalar yo'qligini ta'kidlagan. Musiqiy iqtidori bo'lmagan kattalar-bolaligida musiqiy qobiliyati sezilmagan, kashf etilmagan va rivojlantirilmaganlardir, deb hisoblagan. Shu bois Vengriyaga katta obro'-e'tiborga ega bo'lgan Koday oddiy, umumta'lim maktabida musiqa darslarini boshqa fanlardan farqli o'laroq har kuni va o'quv soatlari hajmini ko'proq qilib o'tilishining tarafdori bo'ldi va shunga erishdi.

Musiqiy ta'limning dastlabki usuli sifatida Zoltan Koday ota-onalarga, ayniqsa, o'qituvchilarga bolalarni musiqa ostida qadam tashlash va qo'shiq ritmida qarsak chalishni o'rgatishni taklif qildi. Chunki musiqiy-ritmik tushunchalarni mustahkamlash- Koday metodida musiqa ostida qadam tashlash, safda yurish va qarsaklar kabi ko'plab musiqiy harakatlardan foydalaniladi. Buni musiqa tinglash yoki jamoaviy kuylash jarayonlarida amalga oshirilishi tavsiya qilinadi. Ayrim kuychan mashqlar uchun o'qituvchi tomonidan mos va qulay harakatlar o'ylab topilib, qo'shiqqa ijrosiga jo'r bo'linadi.

Vengerlar asosan maktablarda o'quvchilarni musiqa ta'limidagi asosiy narsaga - kuylash va tinglagan kuyini yoza olishga o'rgatishgan. Zoltan Koday kuylash vositasi ovozga alohida e'tibor qaratib: "Eng yaxshi, qulay va qo'llash mumkin bo'lgan cholg'u - bu ovozdir, shuning uchun kuylash cholg'uda ijro etishdan ko'ra muhim", - deb ta'kidlab o'tgan.

Zoltan Koday o'quvchilarning qo'shiq kuylash faoliyatiga doir amaliy qo'llash uchun o'qituvchiga quyidagi tavsiyalar taqdim etgan:

- jo'rsiz qo'shiq kuylang;
- harakatli qisqa qo'shiqlarni tanlang;
- qo'shiqlarni takrorlang, o'quvchilar takrorlashni yaxshi ko'radilar;
- tempini o'zgartiring;
- bolalarni har doim maqtang;
- o'ttizta qo'shiqni o'rganing, uning so'zlarini juda yaxshi bilishingiz kerak, chunki sizning ishonchingiz bolalarga o'tadi.

Shuni ta'kidlash o'rinliki, Koday metodi Shvetsariya musiqachi-pedagogi Emil Jak Dalkrozning ritmik harakatlari asosida qurilgandir. Koday Dalkroz texnikasi bilan yaqindan tanish bo'lgani bois, "ritm internalizatsiya" sida muhim instrument (asbob) bo'lib xizmat qilishini ma'qullagan.

Internalizatsiya – (lotincha interims-ichki) tashqi tuzilishlarni o'zlashtirish jarayoni natijada ular ichki regulyator-tartibga soluvchi bo'lib shakllanadi.

Pedagogikada internalizatsiya-ta'lim jarayonida motivatsiya vositasi sifatida o'rganiladi. Internalizatsiyada qadriyatlar shu darajada o'zlashtiriladiki, natijada ular shaxsning xulq-atvorini belgilaydi.

Koday metodida ritm tushunchasi, ritm tuyg'usini shakllantirish masalasi alohida o'rin tutadi. U ritm ketma-ketligini quyidagicha talqin etadi:

- bolaga ritmik tushunchalar xalq musiqalari namunasi orqali kiritilgan masalan, 2/4 ga nisbatan 6/8 o'lchovi ingliz tilida keng tarqalgan, shuning uchun u boshida kiritilishi lozim.

- ta'limda birinchi ritmik qiymat chorak va nimchorak notalar-bular o'quvchilar uchun tanish bo'lgan musiqa ostida qadam tashlash va boshqarishdir.

- o'quvchilar ushbu ritmlarni o'zlashtirganlaridan so'ng, ritmlar avval tinglab, ritmni bo'g'inlarda bo'lib gapirib, kuylab va turli ritmik harakatlarni bajarish jarayonlarida sinaganlar.

Jamoaviy kuylash Vengriyada ommaviylik xususiyatiga musiqa savodxonligi, notaga qarab kuylash malakasini egallashga ta'sir ko'rsatadi.

Yana bir jihat: Zoltan Koday tizimi turli milliy madaniy an'analarga muqim ravishda moslasha olishi jahonning aksariyat mamlakatlarida keng miqyosda ommalashib ketganligiga sabab bo'lgan.

Vengriyada musiqiy tarbiya masalalarining yuqori darajada qo'yilganligi ta'lim-tarbiya jarayonlarida namoyon bo'ladi:

- butun mamlakatdagi umumta'lim maktab tizimining asosi 8 yillik to'liqsiz o'rta maktab bo'lib, uni bitirgan o'quvchilar 4 sinfli gimnaziyaga o'tadilar. Birinchi sinfda bolalar haftada 2 marta 0,5 soatdan, 2-7-sinflarda esa haftada 2 soatdan "Musiqqa" o'quv fani bilan shug'ullanadilar;

- har haftada ikki soatdan orkestr mashg'ulotlari uchun vaqt ajratilgan Gimnaziyaning 3-4-sinflarida o'qish davomida o'quvchilar musiqa adabiyoti bilan tanishish va birorta musiqa cholg'usini o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi;

- umumta'lim maktablari orasida "Musiqa qo'shiqchiligi" to'liqsiz o'rta maktablari, ya'ni musiqani chuqur o'rganishga qaratilgan umumta'lim maktablari faoliyati keng joriy etilgan. Ularda 1-4-sinf o'quvchilari haftada 6 soat, 5-7-sinflarda esa 4 soat musiqa va 2 soat xor mashg'ulotlari bilan shug'ullanadilar.

Maktablarda, shuningdek, fortepiano, skripka, puflama musiqa cholg'ulari sinflari mavjud;

- bunday maktab sinflarida o'quvchilar soni umummaktab, sinfidagi bolalar soniga nisbatan kamroq, ya'ni 26 o'quvchidan ortmaydi. Bundan tashqari ularda umumta'lim yo'nalishdagi o'quv fanlarining soni ham qisqartirilgan;

- boshlang'ich sinflarda barcha o'quv fanlaridan bilim berayotgan o'qituvchi musiqa darsini ham o'tadi. 5-8-sinflarda bu darslarni musiqa mutaxassisi olib boradi. Bolalarning musiqa savodxonligini oshirishda pedagog tomonidan qo'l harakatlari, maxsus imo-ishoralar ham qo'llaniladi;

- relyativ solminizatsiyani chuqur o'rgangandan so'ng, o'quvchilar mutlak tizimga o'tadilar. Musiqa ta'limini berish, shu jumladan musiqa o'quvini rivojlantirish uslubiyoti, asosan, bolalar ongining o'ziga xos tomonlarini hisobga olgan va ularga rioya qilgan holda amalga oshiriladi;

- umumta'lim maktablarida fortepiano, fleyta, yog'och simbala va ayrim urma cholg'ulardan keng foydalaniladi.

Koday tizimi, ayniqsa musiqani chuqur o'rganishga yo'naltirilgan hamda umumiy ta'lim maktablarida o'zining yorqin ifodasini topmoqda. Har kungi musiqa darslarida bolalarda usullarni ajrata bilish tajribasini qo'shib, diqqat, xotira, his – tuyg'ularni rivojlantiradi. 14-18-yoshdagi o'quvchilar ta'lim oladigan gimnaziyalarda musiqa tarixi fani o'rganiladi, barcha janr, uslub va davrdagi musiqa asarlarini tinglash yo'lga qo'yilgan. shuningdek, sinfdan tashqari ishlaydigan xor hamda orkestr jamoalarida faoliyat ko'rsatadilar.

Vengriyada maxsus musiqa ta'limi beradigan gimnaziyalar ham mavjud. Bunday gimnaziyalar bitiruvchilari, aksariyat hollarda boshlang'ich sinf musiqa o'qituvchilari bo'lib ishlaydilar. Shuningdek,

Vengriyada bir nechta musiqa bilim yurtlari ham mavjud. Mazkur o'quv yurtlarida o'quvchilar umumta'lim fanlari bilan birga biror musiqa cholg'usini, solfedjio, garmoniya, guruhli kuylashni o'rganishadi. Gimnaziya bitiruvchilari o'qishni (ta'lim olish muddati 3 yildan 5 yilgacha bo'lgan) Ferens List nomidagi Musiqa akademiyasida davom ettirishlari mumkin.

3 yillik kurslarda umumta'lim maktablari uchun solfedjio, vokal, biror musiqa cholg'u ijrochiligi bo'yicha, mutaxassis o'qituvchi tayyorlanadi. 5 yillik ta'lim esa oliy malakali o'qituvchi va ijrochi artistlarni tayyorlaydi.

Bundan tashqari Vengriyada yuqori sinf musiqa o'qituvchilari tayyorlaydigan 4 yillik oliy o'quv yurtlari mavjud bo'lib, bu yerda talabalar muayyan musiqa ixtisosligi bilan birga ikkinchi mutaxassislik (masalan: musiqa va tarix, musiqa va til) ni egallaydilar. Zoltan Koday tizimi Vengriyadagi musiqa ta'limi va tarbiyasining barcha bosqichlarida joriy etilmokda. Vengriya musiqashunos pedagoglarining tajribasi dunyoning ko'pgina malakatlarida jumladan, O'zbekistonda ham musiqashunos va pedagogika mutaxassislari tomonidan katta qiziqish bilan o'rganilmoqda.

Shveysariyada musiqa ta'limi

Emil Jak-Dalkroz (1865-1950) Shveysariyalik pedagog, kompozitor, musiqachi, yozuvchi va jamoat arbobi, musiqiy-ritmik tarbiya tizimi yaratuvchisi sifatida tanilgan.

Jak-Dalkroz musiqiy dinamika va emotsional harakatlari hamda obrazli mazmun, musiqa ostida plastik harakatlar jo'rligida musiqiy faoliyatga jalb qilish tizimini yaratdi. O'quvchilarda improvizatsiya, obsolyut eshitish qobiliyatini rivojlantirish tizimini ishlab chiqdi. U o'z o'quvchilarining plastik harakatlar ritm tuyg'usiga ega bo'lishlarida ularning asab tizimi va musqul apparatini mukammal rivojlantirish alohida e'tibor qaratdi.

Jak Dalkroz "Ritmni maktab ta'limiga kiritish orqali biz bolani san'atni anglashga o'rgatamiz, chunki ritm har qanday san'at turi - musiqa, haykaltaroshlik, arxitektura, adabiyot uchun asos bo'la oladi. Shu bilan birga musiqa umumtarbiyaviy ahamiyatga ega. U inson ruhiyatini tetiklashtirib, hayajonlanganda tinchlantiradi. Astenik (sust) tabiatlilar uchun esa harakatga keltiruvchi omil sifatida xizmat qiladi", - deya ta'kidlagan.

Ushbu metod 1900-1912 yillar mobaynida yaratilgan. Uning birinchi nomi- fairelespas (“qadam tashlash”), keyinchalik ritmik gimnastika, deb nomlangan. Mazkur metodni “Gimnastika” so‘zi tufayli oddiy sport gimnastikasi bilan almashtirilganligi bois Dalkroza “ritmika” deb nomlaydi. Bugungi kunda ikkala nom ham amalda qo‘llaniladi. Dalkrozada ushbu g‘oya o‘quvchilarga solfedjiodan ta‘lim berish jarayonida tug‘ilgan. Eslash xotirasi juda sust, musiqa jumlasini kuylay olmaydigan bolalar ham musiqa bilan birga harakat qilish jarayonida topshiriqni darrov tushunib, to‘g‘ri bajara boshlaydilar.

Dalkrozaning musiqali ritmika metodi - bu musiqiy pedagogik ta‘lim tizimi bo‘lib, unda har bir musiqiy tushuncha tana qismlarining harakati orqali o‘qitiladi va muayyan tajribaga ega bo‘ladi. Ushbu metod o‘quvchilarda musiqiy mahoratni oshirishning samarali usulidir, shuningdek yaxshi musiqiy ijrochi bo‘lish uchun zarur bo‘lgan muvofiqlashtirish, konsentratsiya va boshqa ko‘nikmalarni takomillashtiradi. Dalkroz tizimining yana bir ijobiy jihati diqqat va xotirani mashq qildirib rivojlantiradi.

Yaponiyada musiqa ta‘limi

Yaponiyada ham musiqa ta‘limida yagona o‘quv reja va dasturga amal qilinmaydi. Yaponiyada musiqa tarbiyasining o‘ziga xos tizimi mavjud bo‘lib, bolalar bog‘chasidan oliy ta‘lim tizimiga qadar estetik tarbiya ishlari amalga oshiriladi. Estetik tarbiya intengratsiya qilingan fan bo‘lib unga musiqa, tasviriy san‘at va badiiy mehnat uzviy birlashgan. Bolalarning yoshiga qo‘ra u bir necha bosqichda amalga oshiriladi

1. 1-5 yoshgacha bolalar bog‘chasida
2. 6-14 yoshgacha to‘liqsiz o‘rta maktab
3. 15-18 yosh o‘rta maktabi
4. 18-23 yosh oliy ta‘lim maktabi

Yapon pedagogi Sudzukining metodi, tizimida o‘quvchilarning ona tilini o‘rganishi, musiqa tinglab idrok etishi bilan uzviy bog‘liqlikda amalga oshiriladi. Musiqa tarbiyasida bolalar ijrochiligi, ya‘ni cholg‘u asboblarda kuy chalishlari faoliyati muhim rol o‘ynaydi. Sudzuki musiqani idrok etish masalasiga alohida e‘tibor berib, musiqani tinglash faoliyatini - bolaning musiqiy qobiliyat va iqtidorlarni rivojlantirishdagi muhim vosita, deb ta‘riflaydi.

Majburiy ta'lim pog'onasiga 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalar jalb qilinib, ular shu muddat ichida 6 yillik boshlang'ich maktab va 3 yillik kichik o'rta maktab kursini o'taydilar. 9 yillik bu ta'lim majburiy bo'lib barcha bolalar bepul o'qitiladilar va tekin darsliklar bilan ta'minlanadilar.

Yuqori bosqich o'rta maktabida ta'lim yo'nalishining 10,11,12-sinf o'quvchilarini o'z ichiga oladi. Yaponiyada bunday bosqich maktablarining kunduzgi kechki va sirtqi bo'limlari mavjud. Kunduzgi yuqori bosqichli maktablarida o'qish muddati 3 yil. O'quvchilarning 95 foizi kunduzgi maktablarda ta'lim oladilar. Bu tarzda maktablarda o'qish ixtiyoriydir.

O'quvchilar yuqori sinflarga ko'chgan sari estetik tarbiya yo'nalishining mazmun-mohiyati ham kengayib, takomillashib boraveradi. Yuqori sinflarda saboq oluvchi talabalar rassomchilik, haykaltaroshlik, xalq amaliy san'ati va musiqa san'ati tanqidchilari kasblarining asoslarini ham o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

O'quvchilarning musiqiy bilim, malaka va ko'nikmalar darajasini aniklash hamda baholash uchun barcha mavzular bo'yicha yalpi so'rov o'tkazilib turiladi. Yaponiya maktablarida xor ijrochiligiga alohida e'tibor beriladi. Qariyb har bir maktabda xor jamoasi bo'lib, unda haftada ikki marotaba mashg'ulot o'tkaziladi. Xor jamoasi bilan musiqa o'qituvchisi ijodiy ish olib boradi.

Yaponiyada 1872 yili "Ta'lim haqidagi qonun" qabul qilindi. Bunda Yapon ta'limi G'arb ta'lim tizimi bilan uyg'unlashtirildi. 1908 yilda Yaponiyada boshlang'ich ta'lim majburiy 6 yillikka aylantirildi. 1893 yili kasb yo'nalishidagi dastlabki kollej paydo bo'ldi. 1946 yili qabul qilingan Konstitutsiyada fuqarolarning ta'lim sohasidagi huquq va burchlarini belgilab beradi. Unda barcha bolalar bepul umumiy ta'lim olishlari belgilab qo'yilgan. Yaponiyada hozirgi zamon ta'lim tizimlarining tarkibi quyidagicha: bolalar bog'chalari, boshlang'ich maktab, kichik o'rta maktab, yuqori o'rta maktab, oliy ta'lim tizimlariga kiruvchi o'quv yurtlaridan iborat.

Ta'limiy manbalarga ko'ra, Yaponiya maktablarida o'qish 1 apreldan boshlanib kelasi yilning 31 martida nihoyasiga yetadi. Boshlang'ich va kichik o'rta maktablarda o'quv yili uch semestrga bo'linadi: aprel – iyul, sentabr – dekabr, yanvar - mart. Katta o'rta maktablarda esa o'quv yili 2 yoki 3 semestrga bo'linadi. Darslar 7 soat. Ko'pchilik maktablarda darslar ertalab soat sakkiz yarimda

boshlanib uchdan keyin tugaydi. O'quvchilar haftasiga 2-3 soat sinfdan tashqari klub ishlarida, 7 soat ixtisos bo'yicha mashg'ulotlarda yoki repetitorlar ixtiyorida bo'ladilar.

Yaponiya umumta'lim maktablarida Konservatoriyaning bitirgan professional mutaxassislar jalb qilingan holda musiqadan mashg'ulotlar o'tiladi. Yakuniy nazoratlarda hattoki musiqa fanidan imtihon ham qo'yiladi. O'quvchilar musiqa fanini xuddi professionallardek o'zlashtirishadi.

Yuqori bosqich o'rta maktablarida butun o'quv jarayonida o'quvchilar 80 ta sinov topshirishadi. O'quvchilar majburiy asosiy fanlardan tashqari o'z xohishlariga ko'ra ingliz tili texnik ta'lim va maxsus sinovlarga jalb etiladilar. E'tiborli yana bir tomoni - Yaponiyada faqat o'zining milliy an'analari bilan cheklanib qolmay jahondagi Amerika, Fransiya Germaniya kabi taraqqiy etgan mamlakatlarning ilg'or pedagogik ish tajribalarini ham ijodiy o'zlashtirilgan.

Germaniyada musiqa ta'limi

Yirik nemis kompozitori va buyuk pedagogi Karl Orf (1895-1982) jahonda keng tarqalgan bolalar musiqiy tarbiya tizimining asoschilaridan biridir. Jak-Dalkrozning o'quv tizimiga asoslanib Karl Orf "Oddiy musiqa" (elementar musiqa) g'oyasini ishlab chiqdi va uni Myunxendagi (Gyunter maktabi) gimnastika va raqs maktabidagi o'qitish uslubiga aylantirdi.

1953-yilda Avstriyaning Zalsburg shahrining Mosarteum deb nomlangan musiqa dargohida Karl Orf instituti tashkil topib, u AQSh, Angliya, Germaniya, Hindiston kabi o'ttizdan ortiq mamlakatlarni birlashtirgan obro'li ilmiy muassasaga aylanib ketdi.

Karl Orf nomidagi institutda 400 dan ortiq o'quvchi, 50 dan ziyod pedagog ta'lim oladi. Karl Orf kashf etgan bolalar va o'smirlar musiqiy tarbiya usuli o'quvchilarning musiqiy folklordan keng miqiyosda foydalanishi, ularning ijodiy ko'nikma va imkoniyatlarini rivojlantirishga asoslangan.

Ushbu o'quv usuli tamoyillari xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan "Shulverk" to'plamida o'zining badiiy-metodik talqinini topdi. Besh jildlik "Shulverk" uslubiy qo'llanmasi, asosan umumta'lim maktablari va bolalar muassasalaridagi 4 yoshdan 16 yoshgacha bo'lgan bolalarning uzluksiz musiqiy ta'lim - tarbiyasini amalga oshirishga mo'ljallangan.

Ushbu qo‘llanmaga kiritilgan xalq musiqa ijodi namunalari bolalar ijodiy imkoniyatlarini, ijrochilik malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Musiqiy namunalarga etnografik, tarixiy manbalar asosida izoh berib o‘tilgan. Bu o‘ziga xos barcha bolalarga umumiy musiqa ta‘limini beradigan boshlang‘ich maktabdir.

Karl Orf tomonidan yaratilgan “Shulverk- bolalar uchun musiqa” metodi 40 ta davlatda keng qo‘llanilib kelinayotgan eng mashhur metodlardan biri hisoblanadi. “Shulverk” so‘zi Karl Orf tomonidan o‘ylab topilgan bo‘lib, u “harakatda ta‘lim olish” ma‘nosini anglatadi.

“Shulverk”- qadimgi kuylar va xalq qo‘shiqlari asosida yaratilgan. U ko‘plab xor qo‘shiqlari, maqollar, sanamachoqlar, bolalar topishmoqlarini o‘z ichiga olgan 5 tomli talaffuz va deklamatsiya uchun mashqlar, ritmik mashqlar, teatrlashtirilgan sahnalar, cholg‘u jo‘rligida jamoa bo‘lib kuylash uchun asarlar to‘plamidir.

Karl Orfning boshlang‘ich musiqa tarbiyasi tizimining o‘quvchilarda nafaqat musiqa o‘quvi hamda ritm hissiyotini rivojlantirish, kuylashga yoki biror cholg‘uda ijrochilikka etishga o‘rgatish, balki ularning musiqiy-ijodiy tafakkurini rivojlantirish, badiha san‘ati malakalarini o‘zlashtirishni kengaytirish, yakka va jamoaviy ijro jarayonida musiqani ijod etish qobiliyatini rivojlantirishi bilan ham muhimligini e‘tirof etgan.

Karl Orf musiqa tarbiyasi tizimida guruhdagi bolalar soni 10-12 nafardan oshmasligi, barcha mashg‘ulotlar jamoaviy tarzda olib borilishi, bunda bolalar qo‘shiq ijro etib, raqsga tushishlari, navbat bilan musiqa cholg‘ularida chalib, turli jismoniy mashqlarni bajarishlari ham ko‘zda tutilgan. Asta-sekin bolalar ijodkorligi takomillashib, butun tomosha-sahnachalarni, keyinchalik hatto spektakl, undagi musiqa, she‘riy matn, sahna jihozini, barcha hatti-harakatlarni ham o‘zlari o‘ylab topadigan darajada malaka va ko‘nikmalarga ega bo‘lishadi.

Karl Orf ta‘limda cholg‘u jo‘rnovozligiga ham katta ahamiyat beradi. “Shulverk”da nazarda tutilgan jamoaviy cholg‘u ijrochiligi bolalardan maxsus tayyorgarlik va bilimlarni talab qilinmasa-da, bunda ta‘limning oddiyliги musiqa ijodkorligi bilan uyg‘unlashadi. “Shulverk”dagi aksariyat musiqiy namunalar vokal mashqlarga asoslangan.

“Shulverk” ning asarlari nota bilan o‘rganish uchun mo‘ljallanmagan. U o‘quvchilar uchun kuychan va ritmik vositalarni mustaqil izlashda, uning usulini bosqichma-bosqich murakkablashib boruvchi shaklini ifoda etishga xizmat qiladi.

Hozirda "Shulverk" to‘plamlaridan ko‘p mamlakatlarda foydalanilmoqda. "Shulverk" ning fransuz, yapon, ingliz, shved va boshqa milliy nashrlari mavjud. Mazkur kitob ko‘r, soqov, maxsus logopedik bolalar maktablarida joriy etilmoqda. K.Orf "Shulverk" kitobini har bir mamlakatda o‘zining milliy musiqasi, shu jumladan bolalar folklor asarlari bilan boyitish zarurligini ta’kidlab o‘tgan..

Karl Orf institutida ertalabki mashg‘ulotlar darslar yosh pedagoglar, oliygoh talabalari bilan o‘tkaziladi. Bolalar mashg‘ulotlari esa kunning ikkinchi yarmida o‘tadi. K. Orfning didaktik konsepsiyasi jahon o‘quv amaliyotida keng tarqalgan bo‘lib, turli uslubiy muammolar yechimlariga yo‘l ochadi va o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rag‘batlantirishga, badiha malakalari, musiqiy ritmik his-tuyg‘uni rivojlantirishga ko‘maklashadi. Unda raqs va harakatlarga nafaqat musiqa cholg‘ularida ijro bilan balki “ovozli ishora”-chapaklar, oyoqlarga tapillatish, depsinish, barmoqlarda chertish, ovoz chiqarib jo‘r bo‘lish usullaridan ham foydalanishadi.

“Orf orkestri” ning asosiy tarkibini yog‘och yoki metalplastinkali melodik kuychan urma cholg‘ular bo‘lgan turli o‘lchamdagi kselofonlar, metallofonlar, shuningdek oddiy urma cholg‘ular guruhi - bolalar litavrasi, ikkitali tarelkalar, barabanlar tashkil etgan. Shuningdek, orketrga sodda, damli cholg‘ular: xalq naylari, turli diapozondagi blok fleytalar va “bo‘sh” simlarda cho‘ziq tovush hosil qiluvchi ayrim kamoni cholg‘ular ham qo‘llanilgan.

Bu yerda, eng avvalo, nafaqat elementar musiqa cholg‘ulari ijrosi asosida quriladigan metro-ritmik omil, balki avvalo nutq, musiqiy deklamatsiya va kuylashga ahamiyat beriladi. Har bir musiqiy ritmik va melodik mashqlar ijrosining asosida o‘quvchi nutqini o‘stirish maqsadi turadi.

Xullas, Karl Orfning tizimi musiqa pedagogikasiga quyidagi vazifalarni qo‘yadi:

- bolani musiqa cholg‘usini chalishga o‘rgatish;
- kuylash;
- o‘zining gavdasini yaxshiroq anglash, uni boshqarish;
- diqqat va konsentratsiyani mashq qildirish;

- ritm his-tuygʻusini rivojlantirish;
- ijodiy muhitni yaratgan holda musiqaning qonuniyatlarini anglash.

Bolgariyada musiqa taʼlimi

Bolgariyada musiqa darslari, oʻquv rejasiga muvofiq, maktabni birinchi sinfdan toʻqqizinchi sinfga qadar oʻtkaziladi, 10- 12 sinflarda esa, ixtiyoriy mashgʻulotlar tarzida, haftada ikki soatdan olib boriladi. Birinchi sinfdan musiqa darsiga 1 “shartli” soatdan iborat, chunki birinchi sinf tayyorlov sinfi boʻlib, unda oʻquvchilar musiqa eshitib kuylaydilar va raqsga tushadilar. 2-4 sinflardan esa musiqa darslariga ikki soatdan vaqt ajratiladi.

2-sinfdan boshlab oʻquvchilar darsda musiqa savodini va qoʻshiq ayitishni tizimli ravishda oʻrgana boshlaydilar. Bolgariyadagi ommaviy musiqiy tarbiyaning asosiy vositasi - bu xalq qoʻshiqlaridir.

Oltinchi sinfdan boshlab oʻquvchilar asosiy janrlar va Bolgariya musiqa madaniyati bilan tanisha boradilar. Bolgar xalq musiqasi oʻziga xos usul, ohang va boshqa xususiyatlarga koʻra hozirgi zamon yoshlarining musiqa ehtiyojlarini qondira olish imkoniyatiga egadir.

Bolgariyada asosan diqqat- eʼtibor ommaviy havaskorlik jamoalari-folklor ansambllariga qaratilgan. Ularning faoliyatida xalq ijodi namunalari milliy ijrochilik uslubiga yaqin koʻrinishlarda namoyon boʻladi. Xalqchilik ruhida tarbiyalashga xizmat qilayotgan bolalar hamda yoshlarning qoʻshiq va raqs xalq ansambllari maʼnaviy-axloqiy tarbiya, shuningdek badiiy-emotsional taʼsirning vositalaridir.

Bolgar xalq qoʻshigʻining oʻziga xos ohang kuylarnini oʻzlashtirish, bolalarda musiqiy tasavvur hamda ijro malakalarini egallashga koʻmaklashadi, milliy hamda jahon mumtoz musiqa asarlarining badiiyligi, nafosatini baholashga imkon beradi. Bolgariya ommaviy musiqa taʼlimining milliy uslubiyoti, uning bolalarda musiqaviy ijrochilik, ritmik qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan usullari, musiqiy tarbiyaning dastlabki bosqichida oʻquvchining badiha va boshqa ijodiy-ijrochilik harakatlarini qoʻllab-quvvatlaydi.

Bolgariya musiqa taʼlimi tizimida notasiz kuylashdan notaga qarab kuylash jarayoniga oʻtishda 1923 yilda Boris Trichkov tomonidan ishlab chiqilgan “stolbisa” (ustun) metodi keng

ommalashgan. Oddiy, ommabop, qiziqarli bo'lgan bu usul, ayniqsa, umumta'lim maktab o'quvchilari bilan ishlashda katta yordam beradi. Bu metod asosan musiqa savodi jarayonida tatbiq etishda qo'l keladi. Biroq, qo'shiq kuylash, musiqa tinglash jarayonlarida ham bu metoddan faqat "Do major" miqyosidagina foydalanish mumkin

Bolgariyada o'qituvchi tayyorlash tizimida musiqa ta'limi mutaxassislari kasbiy tayyorgarligiga alohida e'tibor beriladi. Bolgariya maktablarida boshlang'ich sinf musiqa darsini barcha o'quv fanlaridan mashg'ulot olib boradigan pedagoglar o'tkazishadi. Ular gimnaziyani bitirgach, muallimlar institutida ta'lim oladilar. Muallimlar institutida o'qish muddati uch yil. 5-8-sinflarda ashula darsini, ikki o'quv fani (masalan, til va ashula) bo'yicha pedagogika institutining maxsus faqultetida ta'lim olgan o'qituvchi o'tadi. 9-12-sinflarda esa, konservatoriyaning musiqiy pedagogika bo'limlarining bitiruvchilari olib boradilar. Ularning o'qish muddati-4 yil.

O'quv dasturlarida ko'rsatilganidek, musiqa darsini asosini jamoa bo'lib kuylash va musiqa cholg'ularida ijro etish faoliyati tashkil etadi. Darslarda qo'llaniladigan musiqa cholg'ulari - urib chalinadigan cholg'ular bolgar (milliy) va maktab o'quvchilari tomonidan yasalgan havaskorlik cholg'ulari metallofonlar, puflab chalinadigan milliy surnaycha, xushtak, xalq cholg'usi furuylar hamda "melodika"-akkordeonga o'xshash katta bo'lmagan musiqa asboblardir. Bu cholg'ularda ijro etish sodda, unchalik qiyinchilik tug'dirmaydi, o'quvchilarga musiqa darslariga qiziqish va faolligini oshiradi.

Biroq ta'lim amaliyotida ko'pchilik bolgar o'qituvchilari musiqiy cholg'ularni darslarda keng qo'llanishiga ehtiyotkorlik bilan yondashishmoqda.

Ularning fikrlariga ko'ra mazkur cholg'ularni dars jarayoniga tatbiq etish boshqa faoliyat turlariga kam e'tibor berilishiga sabab bo'lib qolishi mumkin. mumkin.

1970-yillarda qabul qilingan o'quv dasturiga ko'ra musiqa tinglash jarayoniga juda kam soat ajratilgan bo'lib, darsning asosiy faoliyatlari - jamoa bo'lib kuylash va musiqiy cholg'ularda ijrochilikdir. O'tgan yillar tajribasi mazkur dastur o'zini oqlay olganligini ko'rsatadi.

Maktabdagi o'quv jarayoning ilmiy-uslubiy ta'minoti ham alohida masala bo'lib, darsliklar va o'qituvchilarga mo'ljallangan uslubiy qo'llanma hamda metodik tavsiyalar, ilg'or tajribalar majmualari bilan

ta'minlangan bo'lib, bu narsa, albatta, ommaviy musiqiy tarbiyani amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. 2-9-sinflar uchun yaratilgan darsliklar o'quvchi va o'qituvchilar uchun muhim ta'limiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari o'qituvchilar uchun chiqarilgan o'quv qo'llanmalar notaga qarab kuylash, metodika masalalari, vokal-xor malakalarini shakllantirishga doir bir qator muammolar yechimiga qaratilgan.

Bolgariyada sinfdan tashqari musiqiy ta'lim masalariga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, xor madaniyatini rivojlantirishga Sofiya o'smirlar saroyining "Bodra smyana" bolalar xor jamoasi o'zining ulkan hissasini qo'shdi. Jamoa 1947 yilda tashkil topgan bo'lib, ko'p yillar davomida bu jamoaga Bolgariya xalq artisti, professor Boncho Bochev rahbarlik qilgan edi. Xor jamoasi tarkibida uch yuz sakson nafar a'zosi bo'lib, katta va kichik yoshdagi bolalar guruhlari, 100 nafar kishilik konsert guruhidan iborat bo'lgan. Mazkur jamoa dasturiga murakkab ko'p ovozli, turli janr va uslubga mansub asarlar kirgan.

Bolalar va o'smirlar havaskor xor maktab-studiyasi bolalar xor jamoalarining zamonaviy shakli sifatida yosh ijrochilar uchun muayyan kasbiy rivojlanish istiqbollari ochib berdi. Badiiy jamoaning muntazam konsert faoliyati, havaskor xor jamoaning rivojlanib xor maktabiga aylanishidagi muhim shart - sharoitlaridan biridir.

Bolgariyada bolalar va o'smirlar xor maktablari ham mavjud bo'lib, ushbu maktablarda ta'lim olayotgan o'quvchilar faoliyati kasbiy xor jamoalarining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday xor jamoalari negizida - turli xil repertuarga ega bo'lgan kamer, modregal, katta konsert jamoalari shakl topishi mumkin. Bolalar va o'smirlar havaskor xor maktablarini mustahkamlash zamon talablariga javob beradigan, mukammal tashkiliy-o'quv shakllarini vujudga keltirishga hamda amaliyotini yo'lga qo'yishga samarali yordam beradi.

Gollandiyada musiqa ta'limi

Gollandiyadagi bolalar musiqiy tarbiyaning tizimi Per van Xauve (Delft shahri) nomi bilan bog'liqdir. U Parij va Bryusselda konservatoriyalarning dirijorlik, musiqa nazariyasini hamda

kompozitsiya sinflari bo'yicha tugatgan. U Delftdagi musiqa maktabini tashkil etilishi hamda uni boshqarish takliflarini qabul qilgandan so'ng xor va orkestr jamoalaridagi dirijorlik faoliyatini to'xtatdi.

Pedagogik metod, usullar bilan tanishish maqsadida Per van Xauve Yevropa mamlakatlariga, birinchi navbatda, Bavariyaga yo'l oldi. U yerda Karl Orf va uning bolalar musiqiy tarbiyasi tizimi bilan yaqindan tanishdi. Vengriyada u Zoltan Koday bilan uchrashdi. Ulkan yutuqlarga erishishga asos bo'lgan relyativ tizimini qunt bilan o'rganishga kirishdi.

Bolalar bilan olib borgan amaliy musiqiy-pedagogik faoliyati natijasida Per van Xauve o'zining musikiy tarbiya tizimini yaratdi. Bu tizim – Karl Orf va Zoltan Koday usullarining o'zaro uyg'unlashgan mahsuli bo'lib, unda musiqiy tarbiyada psixologiya va bolalar tasavvuriga mos keladigan asosiy tomonlari olingan edi. Bu usulning mohiyati bolalarni o'yinga jalb etib (masalan, qarsak chalish, tarelkalar, qo'ng'iroqchalar, bubenlarni) urib tovush chiqarish, Bilim saviyalari turlicha darajadak bo'lishiga qaramay barcha o'quvchidar musiqiy ta'lim jarayoniga kirishib ketadilar. Biroq, ta'kidlash joizki, Gollandiya musiqa maktablari bolalarga kasbiy ma'lumot berishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymaydi, balki o'quvchilarning bo'sh vaqtini mazmunli, quvnoq musiqiy kayfiyat bilan o'tkazishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Per van Xauve o'z amaliyoti jarayonlarida sinovdan o'tgan shaxsiy tajribalariga asoslanib har bir sinf uchun "Musiqqa bilan o'yinlar" nomi bilan qator darsliklar yaratdi. Darsliklarda ko'plab musiqali pyesalar, mashqlar, o'yinlar, qo'shiqlar kiritilgan va aniq vazifalar berilgan bo'lib, ularni bajara borib, o'quvchi sekin-asta notalarni yozish va o'qishni, nota asosida qo'shiq kuylash va o'yinlarni o'ynashni o'rganadi.

Per van Xauvening "Musiqqa bilan o'yinlar" nomli musiqiy tarbiya usuli nafaqat Gollandiyada, shuningdek, Zalsburgdagi Mosarteumda, Belgiya, Norvegiya, Fransiyada ham keng tarqalgan. Uning kitoblari turli tillarga tarjima qilingan. Jahonning ko'pgina mamlakatlaridan Delft shahriga kelgan muallimlar musiqa pedagogikasi va metodikasi masalalariga bag'ishlangan xalqaro seminarlarda uning tizimi bilan yaqinroq tanishish imkoniga ega bo'ladilar.

Per van Xauvening "Musiqani tinglaymiz" deb atalgan kitobi esa Gollandiya va Belgiyada nashr etildi. Bundan tashqari Gollandiyada gramplastinkalar chiqarilgan bo'lib, ulardan muallifning musiqiy tarbiya usullari va tizimi mazmun-mohiyatini aniq tushunish mumkin.

Musiqani shodlik ulashish vositasi, deb bilgan Per van Xauve hayotidagi asosiy shiori mazmunidagi hayotbaxsh g'oya - turli yoshdagi bolalar, shuningdek, o'zini o'rab turgan barcha kishilar bilan tezda til topa olish hamda zavq va quvonch ulashish kabi ezgu-maqсад nazarda tutilgandır.

Ruminiyada musiqa tizimi

Ruminiya xalq musiqiy an'alarining rivojlanishi ham Zoltan Koday, Karl Orf, Emil Jak-Dalkroz musiqiy-pedagogik usullarini ijodiy o'rganish bilan uyg'unlashib ketgan. Buxarest konservatoriyasi qoshidagi musiqali-pedagogik tadqiqotlar kabineti mamlakatda musiqiy tarbiya tizimini mukammallashtirishning qator loyihalarini ishlab chiqdi. Bu loyihalar umumta'lim va musiqa mashg'ulotlarini yagona o'quv tarbiyaviy jarayonda mujassam etishiga asoslangan.

Ruminiyadagi musiqiy tarbiya tizimining ijobiy tomoni shundan iboratki, o'quvchilarning estetik tarbiyasiga yaxlit munosabat ustuvor bo'lib, unda musiqaga yetakchi o'rin ajratilgan, musiqiy tarbiyaning eng muhim tarkibiy qismi-xor qo'shiqchiligi bo'lib, bolalar uchun mos, qiziqarli va zavqli bo'lgan musiqa ijrochiligi hisoblanadi.

Chexiyada musiqa ta'limi

Chexiyadagi musiqiy ta'lim-tarbiya tizimi hozirgi zamon musiqali – pedagogikasi ilmi hamda nazariyasi yutuqlari asosida rivojlanmoqda. Bu jarayonda havaskorlik musiqa ijrochiligi an'alarining tiklanishi, zamonaviy shaxsning musiqaviy ehtiyojlariga javob beradigan, madaniyatning tarkibiy qismi hisoblangan ommabop musiqaning yangi uslubini yaratish muhim omil hisoblanadi.

Hozirgi zamon chex musiqa pedagogikasi o'quvchilarning musiqiy-ijodiy faolligini oshirishga, ularning musiqiy tafakkuri, xayoli, xotirasi, musiqani his-tuyg'ular orqali idrok etish

imkoniyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.

Musiqiy tarbiyada bolalarning musiqali-ijodiy faolligini oshirish maqsadida musiqiy mashqlarning to'rt turi amaliyotga joriy etilgan: kuylash (ovozni, musiqa o'quvini rivojlantirish, mustaqil kuylash), musiqa cholg'ularida ijro etish (biror musiqiy cholg'uni o'zlashtirish hamda ansambl ijrosi), tinglash (bolalarning musiqiy qobiliyatini rivojlantirish), o'yin-raqs (nafis harakatni rivojlantirish).

Chexiyada bolalarning musiqaviy rivoji besh bosqichdan iborat. 4-6 yoshdagi bolalarga o'yinga asoslangan musiqalar o'rgatiladi. Boshlang'ich sinflar (6-9 yosh) da musiqali o'yin ma'lum qoidalar bilan to'ldiriladi. 1-3 sinflarda musiqiy tarbiya darslariga haftada 1 soat ajratiladi.

O'rta yoshli o'quvchilarda xor jamoasida yoki biror cholg'u ansamblida ishtirok eta olish malakalari shakllanadi. 4-6 sinflarda musiqiy tarbiyaga haftada 2 soat ajratiladi.

7-9-sinf o'quvchilari musiqa bilan haftada 1 soat shug'ullanadi. Bundan tashqari faqultativ asosida xor qo'shiqchiligi va cholg'u ansambli mashg'ulotlari haftada 2 soatdan olib boriladi.

16-19 yoshdagilar musiqiy tarbiyani maxsus o'quv yurtlari - to'rt yillik gimnaziyalarda davom ettiradilar.

O'qishning dastlabki ikki yili davomida musiqa darslari hamma uchun majburiy bo'lib, estetik tarbiyasi darslari bilan navbatma-navbat olib boriladi. Uchinchi va to'rtinchi yilga kelib, musiqiy tarbiya fakultativ o'quv fani sifatida o'tiladi.

Bundan tashqari, har bir o'quvchiga, xor jamoasi yoki cholg'u ansamblida ishtirok etish yoki musiqa klublarida ishlash imkoni beriladi. Ushbu tizimdan tashqari, Chexiyada musiqiy istedadli bolalar uchun maxsus musiqa maktablari ham mavjud. Shuningdek, bolalar yakka tartibda, xalq san'ati maktablari, musiqa to'garaklari, madaniyat uylari va xususiy musiqa o'quv yurtlarida musiqa ta'limini olishlari mumkin.

Chexiyadagi musiqiy tarbiya-o'zgarib turuvchi tizim bo'lib, ta'lim o'quv faniga, pedagogning maqsad va niyatlari hamda o'quvchining shaxsiy xususiyatlariga moslashtirilgan.

Musiqiy tarbiya darslari milliy folklor xorijiy mamlakatlar xalq musiqasi, mumtoz va zamonaviy musiqaga asoslangan. Badiiy asarni faol kuzatish, tasavvur qilish, undagi kechinmalarni boshdan kechirish va anglash orqali musiqaga yo'l ochiladi. Musiqani o'rgatishda audio-

vizual vositalari, Praga radiosining maktab radio dasturlariga jalb etiladi.

Chexiya zamonaviy musiqiy tarbiya tizimi pedagogikaning shakllantiruvchi va faollashtiruvchi soha sifatida rivoj topmoqda.

Rossiyada musiqa ta'limi

O'quvchi-yoshlar musiqa ta'lim-tarbiyasi sohasida Rossiya musiqa pedagogikasi ulkan muvaffaqiyatlarga erishdi va jahon musiqa jamoatchiligining hurmat-e'tiboriga sazovor bo'ldi. Taniqli kompozitor, pedagog, musiqa va jamoat arbobi D.B.Kabalevskiy (1904-1982) musiqiy ta'lim-tarbiyasi tizimini yaratish va rivojlantirishda katta hissa qo'shdi.

Dmitriy Kabalevskiy ishlab chiqqan musiqa tarbiyasi tizimida ichki aloqalar birligi mezoni asosiy o'rin tutadi. Uning fikricha musiqa darsining tarkibiy mushtarakligi mashg'ulotlar izchilligining asosini tashkil etishi kerak. Birlik mezoni bilan bir qatorda, dasturda, umumlashtirish qoidasiga ham muhim o'rin ajratilgan. Ta'kidlash lozimki, tizimda bolalar bilim egallashida "xususiylikdan umumiylikka" formulasi "umumiylikdan-xususiylikka" qoidasi bilan almashtirilgan.

D. B. Kabalevskiy tizimining asosida "uch kit", "uch tayanch"-ya'ni qo'shiq, raqs, marsh musiqasi ustuvor. Ushbu oddiy janrlar bolalarda musiqa haqida tushuncha va tasavvurlarning shakllanishida ilk kadamdur. Musiqiy asar orqali ya'ni, qo'shiq, raqs, marsh janriga doir yozilgan asarlarni tinglab, ularni bir-biridan farqlash, aniqlash, idrok etishda fahmlay olishini maqsad qilib qo'yilgan.

Ta'limning keyingi bosqichda ushbu tushunchalar yanada takomillashtiriladi. ya'ni raqssimon, marshsimon, qo'shiqsimon asarlar bolalarga eshittirilib, ularning asarlar haqida erkin mulohaza yuritish malakalarini rivojlantirilishiga erishish ko'zda tutiladi.

Umuman, D. B. Kabalevskiy ishlab chiqqan musiqiy tarbiya tizimi, musiqiy asarlar orqali barcha bilim va malakalarni bolalar hamda o'smirlarga taqdim etish asosida tuzilgan. Shu bilan birga pedagogikaning muammoli o'qitish tizimi

D. Kabalevskiyning tizimida asosiy vositalardan biri bo'lib, o'quvchilar musiqiy materiallarni ongli-emotsional idrok etish, o'zlari fikr yuritib muhokama qilish, o'qituvchining rahbarligida va

pedagogik boshqaruvida ma'lum bir bilim va malakalarga ega bo'lishligi musiqa tarbiyasi konsepsiyasining mohiyatini belgilaydi.

Estoniyada musiqa ta'limi

Estoniyada musiqa tarbiya tizimining asosida qo'shiq, musiqa san'ati bayramlarining ko'p yillik xalq an'analari ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bu ulkan ishda, albatta eston xalqining yuksak xor san'ati an'analari saqlab qolishga intilgan musiqa o'qituvchilari, ijodkor ziyoli musiqachilarning ulkan tashabbuslari hamda ijodlari, musiqiy targ'ibot ishlari muhim rol o'ynadi.

Hozirgi zamon musiqiy tarbiyasining asosida Sankt-Peterburg konservatoriyasida professional musiqa ta'limini olgan birinchi eston kompozitorlari ijodi yosh avlod uchun musiqiy tarbiyaning nihoyatda zarurligini anglashlari va ular uchun xor asarlari, pyesalar hamda musiqiy to'plamlari shuningdek, maktablar uchun ko'plab qo'shiq majmualarini yaratishga e'tibor qaratganliklari turadi.

Estoniya musiqa hayotida qo'shiq bayramlarini o'tkazish katta madaniy voqeadir. Bu bayramlarni o'tkazishdan oldin har bir tumanda qo'shiq kunlari bo'lib o'tadi. Birinchi ommaviy qo'shiqlar bayrami 1869-yili Tartu shahrida o'tkazilgan. Bunda barcha vohalardan erkaqlar xor jamoalari (sakkiz yuz kishidan iborat) ommaviy ravishda qatnashish uchun to'planganlar.

Ushbu bayram bugungi kunga yetib kelgan an'analarga asos soldi. Bolalar xor jamoalari 1870-yildan boshlab (doimiy ravishda bo'lmasa ham) qo'shiqlar bayramida ishtirok etmoqdalar. Qo'shiqlar bayrami birinchi kundan boshlab, aholining hamma qatlamarini musiqa san'ati va uning targ'ibotiga jalb etishga qaratilgan edi.

Tarixiy manba ma'lumotlariga ko'ra 1947-yildagi umumrespublika qo'shiq bayrami 25000 dan oshiq qatnashchilarni yig'ini va umumxalq ommaviy bayramiga aylantirgan. 1947- yildan maktab xor jamoalari ham hamma qo'shiq bayramlarida ishtirok eta boshlashgan. Dastlab, bayramlarda maktab bolalar xor jamoalari, aralash va ayollar xor jamoalari shuningdek, damli cholg'ular jamoalari ishtirok etgan. 1960-yildan boshlab esa o'g'il bolalar xor jamoalari ham bayramlarga qatnasha boshlashgan. Bunda V.Laul boshchiligidagi o'g'il bolalar qo'shma xor jamoasi faoliyatini alohida ta'kidlash lozim.

1965 yili Estoniyada birinchi marotaba respublika yosh skripkachilar ansambli tadbirlarga ishtirok etib, qo‘shiq bayrami an‘analariga yangilik kiritdi. Maktab xor jamoalari faoliyatiga qiziqishning oshganligi va qatnashchilarining soni oshib borayotganligi munosabati bilan qo‘shiq bayramlarini tashkil etishda paydo bo‘lgan qiyinchiliklarni hisobga olib, umumrespublika miqyosida qo‘shiqlar bayrami orasida maktab o‘quvchilari xor jamoalarining ko‘riklarini o‘tkazishga qaror qilingan. Ilk shunday bayram 1962 yilning yozida Tallin shahrida o‘tkazilib, unda qatnashchilarning umumiy soni 20000 ga yaqin bo‘lgan. 1963-yildan boshlab yozgi oromgohlarida o‘tkazilgan xor ijrochilik jamoalarida umumiy musiqiy ta‘lim-tarbiya ishi eng muhim va qiziqarli shakllardan biri bo‘lgan.

Estoniyadagi qo‘shiqlar bayramiga tayyorgarlik jarayonida seminar va yozgi yig‘inlari o‘tkazilgan bo‘lib, seminarning alohida shakli-dirijorlarning respublika qo‘shma xori bo‘lib, uning tarkibiga 200 dan ortiq professional musiqa o‘qituvchilari va xor dirijorlari kirgan.

Bu xor jamoasida eng yaxshi dirijorlari qatorida Gustav Emesaks, Yuriy Varistelar ham bo‘lgan. Ularning xorni badiiy boshqaruvi borasidagi ulkan mahorati yosh xormeystrlarining kasbiy malakasini oshishiga samarali ta‘sir ko‘rsatgan. Bularning barchasi bolalar va o‘smirlarning musiqa madaniyatini rivojlanishida maktabdan tashqari musiqiy tarbiya ishlarining samaradorligini va yuksak natijalarga erishganligini ko‘rsatadi.

Estoniyada bolalar va o‘smirlar badiiy-musiqiy ijodiyoti ishlariga doimiy e‘tibor berilib kelindi. 1951 yili Yuriy Variste rahbarligi ostida Tallindagi o‘smirlar saroyi qoshida bolalar xor jamoasi tashkil qilingan. Keyinchalik ushbu jamoa xor maktabi darajasiga kengayib, hamma sinf o‘quvchilarini qamrab olgan. Bu xor jamoasi bitta asosiy va uchta tayyorlov xor guruhlaridan iborat bo‘lgan. 1964-yildan boshlab xor maktabi o‘quvchilari nota o‘qishning maxsus tizimiga o‘tishdi. Yoshlar repertuarni muvaffaqiyat bilan egallab, notani juda yaxshi o‘rganib, jamoaviy kuylash asarlarini to‘g‘ri va toza, ifodali kuylash singari malakalarni o‘zlashtirishdi.

O‘tib kelayotgan yosh avlodga musiqa-xor tarbiyasini amalga oshirishda respublikadagi eng yaxshi bolalar xor jamoalaridan biri “Ellerxeyne” ning rahbari X. Kalyustening hissasi kattadir. Bu

musiqiy jamoadagi ijrochilik faoliyatini madaniyatining yuqori saviyada ekanligi – bolalar va o‘smirlar bilan musiqiy madaniyat ishlari yaxshi yo‘lga qo‘yilib, faoliyatini samarali tashkil etilganishning bevosita natijasidir.

Shunisi muhimki, xor jamoasidagi mashg‘ulotlar natijalari faqat jamoa bo‘lib qo‘shiq ijro etish bilan chegaralanib qolmagan. Xor jamoasida qo‘shiq kuylash – o‘quvchi-yoshlarning his-tuyg‘ulari va aqliy salohiyatiga kuchli ta‘sir ko‘rsatgan., ularning ma‘naviy rivojlanishiga asos bo‘lib xizmat qilgan. Shuningdek, musiqa bilan shug‘ullanish bolalarning musiqiy bilim darajasini kengaytirib, ularning san‘atni estetik idrok qilishlariga yordam bergan. O‘quvchi-yoshlar estetik estetik tarbiyasining muhim tarkibiy qismlaridan bo‘lgan xor ijrochiligining asosiy mazmuni ham ana shundadir.

Litvada musiqa ta‘limi

Litvada bolalar va yoshlarga beriladigan musiqiy tarbiya uzoq va o‘ziga xos taraqqiyot yo‘liga egadir. Musiqiy tarbiya ko‘p yillar davomida folklor, avloddan-avlodga o‘tayotgan xalq an‘analariga asoslangandir. Litva musiqa madaniyatini rivojlantirishga, ko‘p asrlar davomida maktab tarbiyasining asosini tashkil qilgan diniy musiqaning ta‘siri ham bordir.

XX asrning ikkinchi yarmida bolalar musiqa tarbiyasi sohasida ijobiy o‘zgarishlar ro‘y berdi. 1966 - yil umumiy ta‘lim maktabi isloh qilindi. Bolalar musiqiy tarbiya uslubiyoti uning qoidalari va mazmuniga kiritilgan o‘zgarishlar musiqa sohasida yangi kitoblar, darsliklar, o‘quv qo‘llanmalarining vujudga kelishi natijada respublikada musiqiy tarbiya tizimi saviyasini muayyan darajada oshirilishiga erishildi.

Litva musiqa ta‘limi tizimida musiqani o‘qitish bo‘yicha eski dasturlarda bolalarning musiqiy tarbiyasida ayrim cheklanishlar mavjud. Masalan, umumta‘lim maktablari dasturlaridan musiqa nazariyasi asosiy o‘rin olgan edi, Bu faoliyatga alohida e‘tibor berilib musiqani tinglash, bolalarga musiqiy cholg‘ularda jo‘r bo‘lish malakalari esa o‘rgatilmagan edi. Darslarning mazmuni va uslubiyoti ko‘p hollarda kasbiy musiqa ta‘lim yo‘nalishlarini to‘g‘ridan - to‘g‘ri qaytarar edi.

Jahon musiqa tarbiyasi va ta'lim tizimlarini diqqat bilan o'rganib chiqqan litvalik mutaxassislar barcha tizimlarda ta'limning muayyan bir shakliga masalan, Zoltan Koday tizimida-solfedjio uslubida qo'shiq kuylash, Karl Orfda - bolalar cholg'ularida kuy ijro etish, Dmitriy Kabalevskiy tizimidan musiqani eshitish va u haqida suhbatlashish kabi yo'nalishlarga e'tibor berilgan, degan xulosaga keldilar. Shu bois ular "musiqiy tarbiya tizimi bir-biri bilan mazmuni va uslubi orqali mahkam birlashgan faoliyat turlarining izchilligiga asoslanishi kerak", - degan g'oyani ilgari surdilar.

Litvadagi musiqa darslarini tashkil etish, musiqiy faoliyatlarni amalga oshirish maqsadida faoliyat bosqichlari quyidagi qismlarga ajratiladi: musiqani eshitish, musiqa o'quvi asosida kuylash, solfedjio usulida kuylash, musiqiy-ritmik harakatlar, musiqa cholg'ularida jo'r bo'lish. Bu bosqichlar musiqiy tarbiya va ta'limda yagona, yaxlit bir tizimni tashkil etdi. Har bir qism o'zining maqsadiga ega bo'ldi.

Ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi musiqa tinglash - darsning muhim qismi sifatida e'tirof etildi. Musiqani tinglash orqali bolalar o'qib, bilim oladilar, kompozitorlar ijodi bilan tanishadilar, tuyg'ulari va salohiyatlari rivojlanib, o'quvchilarning ma'naviy kamolotiga omil bo'ladi. Shuningdek, musiqa bilan shug'ullanish bolalarning musiqiy bilim darajasini kengaytiradi, san'atni idrok etishlariga yordam beradi.

Xor madaniyati - ommaviy qo'shiqlar bayrami, yosh avlodni turli musiqa jamoalari orqali xor san'atiga jalb etishning miqdor va sifat jihatdan o'sib borishi Litva musiqa san'ati hamda ta'limining yetuklik darajasiga yetganligini anglatadi.

Polshada musiqa ta'limi

Polshadagi musiqiy tarbiya tizimi Emil Jak-Dalkroz va Karl Orf g'oyalariga polyak pedagoglarining ijodiy uslubiy yondashuvi asosida rivoj topmoqda. To'liqsiz o'rta maktabda musiqiy tarbiya darsini 1-8-sinflarda haftada bir soat miqdorida majburiy o'quv fani sifatida, qolgan yuqori to'rt sinflarda esa faqat bir yilda majburiy, qolgan uch yilda esa faqultativ tarzida o'tkazilishi yo'lga qo'yilgan.

Polyak maktab o'quvchilarining musiqiy tarbiya tizimida asosiy faoliyat- qo'shiq kuylashdir. Qo'shiq bilan bolalar bog'cha davridan boshlab tanishadilar. Asosiy diqqat-e'tibor musiqiy tarbiyaning yetakchi shakli hisoblangan - kuylashga qaratilgan.

Shuningdek, repertuar tanlashga ahamiyat beriladi, asarning badiiylik xususiyati, musiqa va she'riy matnlar o'zaro uzviy bog'liqlik darajasi bolalarning ijrochilik imkoniyatlari hamda ularning xilma-xilligi hisobga olinadi. Musiqiy tarbiyaga oid o'quv dasturlari tahlili polyak xalq qo'shiqlarini o'rgatishga keng o'rin ajratilganligini ko'rsatadi. Qo'shiq kuylashdan tashqari bolalar urma cholg'ular, fleyta, mandolina, gitara, akkordeon kabi musiqa cholg'ularida ham ijro etishni o'rganadilar.

Polyak pedagoglari, bolalarning musiqiy salohiyatini ijodiy tafakkurini kuchaytiradigan ijodiy amaliyotga alohida e'tibor beradilar.

Bolalar musiqiy-ijodiy amaliyotining eng ko'p tarqalgan ko'rinishlari quyidagilar:

1. O'zi yaratgan yoki berilgan kuy asosida erkin badiha etish;
2. Musiqa qonuniyatlariga buysunadigan hamda ongning nazoratini talab qiladigan badiha.

Polyak pedagoglari bolalarga beriladigan topshiriqlarning turli variantlaridan keng foydalanadilar: jumladan, muayyan ritmdagi badiha (masalan, maqol va matallarning turli vaznlar asosida) yoki polimetriya uslublarida kuylash, kuyni berilgan usulga yoki polyak xalq raqslari usullariga moslashtirish, ma'lum (masalan, rondo, variatsiya) kompozitsion shaklda badiha, she'r va hikoyalarga bag'ishlab musiqa bastalash.

Polyak maktablarida Emil Jak-Dalkroz asos solgan musiqa sadolari ostida ritmik mashqlar majmui keng qo'llaniladi. Tajriba maktablarining 1-4 sinflarida musiqiy-jismoniy mashqlarning quyidagi shakllari bajariladi:

- mashqlar va ritmik o'yinlar bo'lib, ularda muayyan vazifalar rejalashtiriladi, masalan, musiqa sur'ati, dinamikasi, ritmikasi o'zgarishiga bolalarning sezgirligi hamda ziyorakligini oshirish;

- usul va jismoniy harakatlardan iborat musiqa shakllari (uch qismli, variatsiya va boshq.);

- tinglagan musiqa asarlariga izoh berish;

- ashula va raqs harakatlari.

Barcha sinflarda bir necha daqiqalar davomida musiqani tinglash faoliyati amalga joriy etilgan. Sakkiz yillik maktablar uchun fonotekalar tuzilib unga maxsus ishlab chiqilgan uslubiy ko'rsatmalar ilova qilingan. Mazkur qo'llanmalarda turli yoshdagi bolalarning

musiqiy-ijodiy tasavvurini rivojlantirish, diqqat va xotirani faollashtirish usullari ta'riflanadi. Yozib olingan musiqa asarlarining tahlili beriladi, kompozitor hamda ijrochilar haqida ma'lumotlar keltiriladi.

Musiqani tinglash jarayoni boshlang'ich sinflarda polyak tili dasturidagi muayyan musiqa mavzusiga, yuqori sinflarda esa tarix, geografiya, badiiy va fuqorolik tarbiyasi fanlari bilan uzviy bog'liq bo'ladi.

Polyak maktablari musiqiy tarbiya darslarida ayniqsa, musiqa bilan tasviriy san'atning o'zaro uzviy bog'liqligiga alohida e'tibor beriladi. Shu maqsadda darslarda musiqa va tasviriy san'atning uyg'unlashgan shakllari, jumladan, audiovizual jihozlari yordamida kino, televidenie kabi turlari vosita sifatida qo'llaniladi.

Xor qo'shiqchiligi bolalarda tasavvur va ijodiy tafakkurni rivojlantirish, qo'shiq orqali olamni, go'zallikni idrok etish, dunyo haqidagi bilimlarni egallash va boyitishning manbalaridan biri, insonparvarlik tarbiyasining tarkibiy qismlaridan biri sifatida e'tirof etiladi. Xor jamoasida qo'shiq kuylash zamonaviy inson uchun zaruriyat va madaniyatlik belgisi hisoblanadi.

Shuni ham ta'kidlash joizki, xorijdagi musiqiy tarbiya sohasidagi ayrim salbiy holatlar, ziddiyatlar, asosan, musiqa o'qituvchilarning kasbiy tayyorlash jarayonida, shuningdek, umumta'lim maktablarda yagona o'quv rejalari va dasturlarining yo'qligida namoyon bo'ladi.

Jahon musiqiy tarbiya tizimi bugun izlanishlar bosqichidadir. Unda mavjud bo'lgan turli maqsad va vazifalariga qaramasdan musiqiy tarbiyaning umumiy tomonlarini ham ko'rsatish mumkinki — uning asosini ijodiy va asosan jamoaviy, ommaviy musiqa ijrochiligi tashkil qilishi kerak.

Bolalar musiqiy tarbiyaning eng yangi usullari bilan tanishish, tajriba almashish, uchrashuv, seminar, anjumanlar, bolalar xor jamoalari ko'rik-tanlovlarini o'tkazish va boshqa chora-tadbirlar bolalar musiqa ta'limi va tarbiyasi sohasida jadal rivojlanishga olib boradi.

Hozirda, ISME (Musiqqa ta'limi bo'yicha xalqaro jamiyat) dan tashqari, konservatoriya va musiqa akademiyalarining Yevropa Assotsiatsiyasi va Umumjahon xor federatsiyasi tashkil qilingan. Ushbu xalqaro tashkilotlar faoliyati musiqa pedagogikasi, musiqiy tarbiya nazariyasi va amaliyotining bundan keyinga rivojlanishi va

mukammallashuvi uchun zarur bo‘lgan ilg‘or uslubiyotini egallashda muhim o‘rin tutadi.

Nazorat uchun savollar

1. Venger musiqa ta’lim-tarbiyasida Zoltan Kodayning tizimi mazmun-mohiyatini tushuntiring

2. Emil Jak Dalkrozning “Musiqali ritmika” metodi mohiyatini tushuntiring.

3. Karl Orfnning “Uulverk” metodi mazmuni nimadan iborat?

4 Bolgariyada musiqa ta’limi qaysi sinflarda va haftada necha soatdan o‘qitiladi?

5. Gollandiyada musiqa ta’limi timzimida Per van Xauvening musiqiy-pedagogik faoliyati mazmun-mohiyatini tushuntiring.

6. Chexiyada bolalar musiqiy rivoji bosqichlarini izohlang?

7. D. B. Kabalevskiyning musiqiy tarbiya tizimi mazmunini tushuntiring.

8. Estoniya, Litva va Latviyada musiqa ta’lim-tarbiya tizimining mazmun-mohiyatini bayon qiling.

9. Polshada musiqa ta’limi tizimining mohiyatini tushuntiring.

TEST SAVOLLARI

1. Musiqa madaniyati fanining maqsadi?

- A) O'quvchilarda san'at, badiiy-estetik va ijtimoiy emotsional ko'nikmalar, milliy, umummadaniy qadriyatlarga asoslangan shaxsiy fazilatlar, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish
- B) O'quvchilarni musiqiy-estetik tarbiyalash
- C) O'quvchilar musiqiy savodxonligini oshirish, dunyoqarashini kengaytirish
- D) O'quvchilar musiqa ta'lim-tarbiyasini amalga oshirish

2. Musiqa tarbiyasi tizimida yetakchi omil?

- A) Dars
- B) Sinfdan tashqari ishlar
- C) Musiqa va san'at maktabi
- D) Maktabdan tashqari ishlar

3. 1-sinf 1-chorak mavzusi qanday nomlanadi?

O'rganishga necha soat ajratilgan?

- A) Xushnavo milliy cholg'ularimiz – 8 soat
- B) Biz yoqtirgan kuy va qo'shiqlar – 9 soat
- C) Musiqa savodiga sayohat – 10 soat
- D) Musiqa olamiga sayohat – 7 soat

4. 2- sinf 1-chorak mavzusi qanday nomlanadi?

O'rganishga necha soat ajratilgan?

- A) Musiqa savodiga sayohat – 10 soat
- B) Bolalar bastakorlari – 8 soat
- C) Yakkanavozlik va jo'rnavozlik – 7 soat
- D) Kuy – 9 soat

5. Darsni loyihalashtirish, unga tayyorgarlik nimalarga bog'liq?

- A) O'qituvchi nutqi, iqtidori, salohiyatiga
- B) O'qituvchi bilimi, tajribasi, darajasiga
- C) Pedagog malakasi, mahorati, kompetentligiga
- D) Mutaxassis talabchanligi, fanini chuqur bilishiga

6. Musiqa o'qitish metodikasi qaysi fanlar bilan o'zaro uzviy bog'liqlikda rivojlanadi?

- A) Musiqashunoslik, pedagogika, psixologiya, fiziologiya
- B) Musiqa nazariyasi, musiqa tahlili, solfedjio, cholg'ushunoslik
- C) Musiqa nazariyasi, vokal, dirijorlik, garmoniya
- D) Musiqa tarixi, musiqa adabiyoti, polifoniya, musiqa asoslari

7. Musiqa o‘qitish metodikasi fani nimani o‘rganadi?

- A) Musiqa tarbiyasining shakli, vositalari va omillarini
- B) Musiqa tarbiyasining mazmun va metodlarini takomillashtirish maqsadida uning qonuniyatlarini
- C) Musiqa cholg‘ularida chalish, birgalikda kuylash va tinglashni
- D) Musiqiy qobiliyat, qiziqish va musiqa asarlarining tuzilishini

8. Musiqa darslarining boshqa fanlardan o‘ziga xosligi nimada?

- A) Badiiyliги, qiziqarliligi, ijodiy- zavq, emotsional tuyg‘ular va obrazli kechinmalarni uyg‘otishi
- B) Musiqiyliги, badiiy vositalarga asoslanganligi, cholg‘u asboblarda olib borilishi
- C) Musiqiy faoliyati, jamoaviy aytim faoliyati, tinglash jarayoni
- D) Musiqiy-ritmik harakatlarni bajarilishi, musiqiy savodxonlik bosqichi, o‘qituvchining musiqa tinglash bosqichidagi “ kirish so‘zi”

9. Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi Davlat ta‘lim standarti qachon tasdiqlandi?

- A) 2017 yil 10 noyabr
- B) 2018 yil 5 yanvar
- C) 2017 yil 6 aprel
- D) 2019 yil 6 aprel

10. “Ta‘lim to‘g‘risida” gi qonun qachon qabul qilindi?

- A) 2021 yil 14 iyun
- B) 2021 yil 10 yanvar
- C) 2020 yil 23 sentabr
- D) 2020 yil 3 yanvar

11. Bolaning jismoniy rivojlanishi uchun ahamiyatli bo‘lgan musiqiy faoliyat turi?

- A). Bolalar cholg‘u asboblarda chalish.
- B) Musiqiy-ritmik harakatlarni bajarish
- C) Jamoaviy aytim
- D) Musiqa tinglash va tahlil etish

12. Musiqa ta‘limi jarayonida ko‘p qo‘llaniladigan metodlarni aytib bering

- A) Ko‘rgazmali, ongli-emotsional, izchillik, tizimlilik
- B) Amaliy, qiyoslash, yozma, og‘zaki
- C) Taqqoslash, amaliy, ilmiy, tahlil etish
- D) Ko‘rgazmali, amaliy, taqqoslash, og‘zaki

13. “Prinsip” atamasining ma‘nosi?

- A) Asos, qoida, talab
- B) Burch, majburiyat
- C) Ishtiyoq, mayl
- D) Ish uslubi, yo‘nalish

14. Musiqa o‘qitishning og‘zaki metodlari?

- A) Tushuntirish, uqtirish, eslatish
- B) Hikoya, suhbat, tushuntirish, savol-javob, izohlash
- C) Namoyish etish, ko‘rgazmalilik, baholash

D) Fikrlash, tahlil etish, savol-javob

15. Amaliy metodlardan qaysi malaka-ko'nikmalarni rivojlantirishda foydalaniladi?

- A) Fanlararo o'zaro bog'lanishda, musiqa asarini takror tinglaganda
- B) Jamoaviy aytimda, musiqa asarlarini tinglashda, musiqa savodxonligi faoliyatida
- C) Vokal-xor malakalarini shakllantirishda, musiqa ifoda vositalarini tahlilida, janr va shakllarni aniqlashda, nota yozuvlarini o'rganishda
- D) Musiqiy ritmik harakatlarni bajarishda, vokal-xor mashqlarini kuylaganda, musiqa tahlilida

16. 1-sinf 3 chorak mavzusi qanday nomlanadi?

O'rganishga necha soat ajratilgan?

- A) Musiqa olamiga sayohat – 7 soat
- B) Biz yoqtirgan kuy va qo'shiqlar – 9 soat
- C) Musiqa savodiga sayohat – 10 soat
- D) Xushnavo milliy cholg'ularimiz – 8 soat

17. 1- sinf o'quv yilida "Musiqa madaniyati" fanidan necha soat ajratilgan?

- A) 33 soat
- B) 34 soat
- C) 32 soat
- D) 36 soat

18. 1- sinfda dars faoliyatlarining qaysi biriga alohida e'tibor berish maqsadga muvofiq?

- A) Musiqa savodxonligi, notalarning bo'linishi.
- B) Jamoa bo'lib kuylash, ovoz tarbiyasi
- C) Musiqa tinglash, ongli-emotsional idrok etish
- D) Musiqiy ijodkorlik va musiqa tahlili

19. "Qo'shiq aytish qoidalarini biladi, amal qiladi va ifodali kuylaydi", - bu 2-sinf o'quvchisining qaysi kompetensiyasiga kiradi?

- A) O'zini-o'zi rivojlantirish va asrash kompetensiyasi
- B) Amaliy rivojlanish kompetensiyasi
- C) Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi
- D) Musiqiy savodxonlik kompetensiyasi

20. Mutatsiya davri necha yoshda boshlanadi va qancha davom etadi?

- A) 10-11 yoshdan boshlanib, 14-15 yoshgacha
- B) 12-13 yoshdan boshlanib, 16-17 yoshgacha
- C) 11-12 yoshdan boshlanib, 13-14 yoshgacha
- D) 13-14 yoshdan boshlanib, 15-16 yoshgacha

21. Bolalar cholgʻu asboblari da joʻr boʻlish qanday faoliyat turi?

- A) Oʻrta sinf oʻquvchilarining musiqiy faoliyati
- B) Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining amaliy faoliyati
- C) Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining jamoaviy ijrochilik faoliyati
- D) 5-7 sinf oʻquvchilarning musiqiy faoliyat turi.

22.3 -sinf musiqa taʼlimida chorak mavzu nomlari?

- A) Musiqada pauzalar, musiqa olamiga sayohat, ansambllar turlari, bolalar bastakorlari
- B) Kuy, bolalar bastakorlari, joʻrnovozlik va joʻrsozlik, musiqa savodiga sayohat
- C) Bolalar bastakorlari, ansambl turlari, kuy, musiqa savodiga sayohat
- D) Yakkanavozlik, joʻrnovozlik, kuy, bolalar bastakorlari

23. “Notalar boʻlinishini biladi, oʻlchovlarni biladi va amalda qoʻllay oladi”. Bu 3-sinf oʻquvchisining qaysi kompetensiyasiga kiradi?

- A) Musiqiy savodxonlik kompetensiyasi
- B) Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi
- C) Oʻzini-oʻzi rivojlantirish kompetensiyasi
- D) Amaliy rivojlanish kompetensiyasi

24.4- sinf 3- chorak mavzusi va unga ajratilgan soat?

- A) Xalq cholgʻulari – 8 soat
- B) Bayram va mavsum qoʻshiqlari – 10 soat
- C) Oʻzbek xalq aytimlari – 9 soat
- D) Xalq qoʻshiqlari va raqslari – 7 soat

25. “Xalq aytimlari va qoʻshiqlarini toʻgʻri kuylay oladi”, - bu 4-sinf oʻquvchisining qaysi kompetensiyasiga kiradi?

- A) Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi
- B) Amaliy faoliyatni rivojlantirish
- C) Oʻzini-oʻzi rivojlantirish
- D) Jamoaviy aytim kompetensiyasi

26.5- sinfda oʻquv yili davomida oʻtiladigan chorak mavzularini toping.

- A) Orkestrlar, xor sanʼati, musiqada vokal-simfonik janrlar, sahnaviy musiqa asarlari, opera sanʼati, oʻzbek musiqasida opera janri
- B) Xalq musiqa ijodi, mahalliy ijrochilik uslublari, musiqa olamiga sayohat, bolalar kompozitorlari
- C) Mumtoz musiqa, sahnaviy musiqa, musiqaning inson hayotidagi oʻrni va ahamiyati, oʻzbek xalq cholgʻulari orkestri

D) Maqom musiqasi, an'anaviy musiqasi, kino musiqasi, o'zbek estrada san'ati

27. "Orkestr turlarini bir-biridan farqlaydi", - bu 5-sinf o'quvchisining qaysi kompetensiyasiga kiradi?

A) Amaliy faoliyatni rivojlantirish

B) O'zini-o'zi rivojlantirish va asrash

C) Estetik madaniyat va ijodkorlik

D) Musiqiy savodxonlik

28. 6-sinf 1-chorakda o'rganiladigan mavzu va unga ajratilgan soat miqdori?

A) Mumtoz musiqasi va xalq musiqasining o'zaro bog'liqligi - 7 soat

B) Mumtoz musiqasi va xalq musiqasining mahalliy uslublari haqida tushuncha - 9 soat

C) Sharq xalqlari mumtoz musiqasi - 10 soat

D) Yevropa mumtoz musiqasi haqida tushuncha - 8 soat

29. 7 - sinf o'quv yili davomida o'rganiladigan choraklar mavzusi

A) Xalq musiqasining mahalliy uslublari, maqomlar haqida umumiy tushuncha, o'zbek musiqasining jahon musiqasi san'atida tutgan o'rni, O'zbekistonning musiqasi madaniyati.

B) Sharq xalqlari mumtoz musiqasi, orkestrlar, kuy, sahnaviy musiqasi

C) Maqom musiqasi, sahnaviy musiqasi, o'zbek xalq ijodi, bastakorlar hayoti va ijodi

D) Mahalliy ijrochilik uslublari, an'anaviy musiqasi, mumtoz musiqasi haqida tushuncha, kino musiqasi

30. Har bir sinf o'quv yilining yakunida o'quvchilarga qo'yiladigan kompetensiyaviy talablar qanday nomlanadi?

A) Bolalar cholg'u asbobida chalish va ritmik harakatlar kompetensiyasi, xor bo'lib kuylash kompetensiyasi

B) Musiqiy savodxonlik kompetensiyasi, jamoaviy aytim kompetensiyasi

C) Musiqasi tinglash va tahlil etish kompetensiyasi

D) Estetik madaniyat va ijodkorlik kompetensiyasi, o'zini-o'zi rivojlantirish va asrash kompetensiyasi, amaliy faoliyatni rivojlantirish kompetensiyasi

31. "Metodika" so'zi qaysi so'zdan olingan va u nima ma'noni anglatadi?

A) Fransuzcha "izlanish usuli", "bilish yo'li"

B) Inglizcha "o'rganish usuli", tadqiqot yo'li

C) Grekcha "tadqiqot yo'li", "bilish usuli"

D) Nemischa “tadqiqot yo‘li”,
“bilish usuli”

32. O‘quvchilarning vokal-xor malakalarini rivojlantirishda qaysi metod muhim vosita bo‘lib hisoblanadi?

- A) Taqqoslash metodlari
- B) Amaliy o‘qitish metodlari
- C) O‘yin metodlari
- D) Ko‘rgazmali o‘qitish metodlari

33. Mutatsiya nima?

- A) Tovush paylarining cho‘zilish davri
- B) O‘g‘il bolalar tovushining o‘zgarish davri
- C) Bolalarda uchraydigan kasallik
- D) Tovush kasalligi

34. Diksiya nima?

- A) Qattiq so‘zlashuv
- B) Pala-partish so‘zlashuv
- C) So‘zlashuv orqali fikr bayon qilish
- D) To‘g‘ri talaffuz qilish

35. “Xor” so‘zi qaysi tildan olingan va qanday ma‘noni anglatadi?

- A) Inglizchadan olinib, “kuylayman”
- B) Ruschadan olinib, “ashula aytaman”
- C) Yunoncha «choros» dan olinib, „yig‘ilish“
- D) Arabchadan olinib, “qo‘shiq aytish”

36. 4-sinf 1- chorak mavzusi va uni o‘rganishga ajratilgan soat?

- A) Xalq qo‘shiqlari va raqslari – 7 soat
- B) O‘zbek xalq aytilmlari – 9 soat
- C) Xalq cholg‘ulari - 8 soat
- D) Bayram mavzusidagi qo‘shiqlar – 10 soat

37. Musiqa savodi qanday faoliyat?

- A) Musiqa savodi barcha bilimlarni nazariy birlashtiruvchi faoliyat
- B) Musiqa savodi - tinglashni rivojlantiruvchi faoliyat
- C) Musiqa savodi ovoz sozlashni rivojlantiruvchi faoliyat
- D) Musiqa savodi-ijodkorlikni o‘stiruvchi faoliyat

38. Musiqa ta‘limi asosini qaysi faoliyat turi tashkil etadi?

- A) Musiqa tinglash
- B) Musiqa savodxonligi
- C) Jamnoa bo‘lib kuylash
- D) Ovoz sozlash

39. Musiqiy ta‘lim jarayoni qanday shakllarda amalga oshiriladi?

- A) Dars
- B) Dars va sinfdan tashqari
- C) To‘garaklar mashg‘uloti
- D) “Bolalar musiqa va san‘at maktab”i

40. Diqqat- e‘tiborning barqaror darajada shakllanmaganligi va o‘yin

faoliyatiga moyillik qaysi sinf o'quvchilariga xos xususiyat?

- A) 3-sinf
- B) 1-sinf
- C) 2-sinf
- D) 4-sinf

41. "Ustoz-shogird"

an'analarida shogirdning qaysi sifatleri muhim rol o'ynagan?

- A) Tirishqoqligi, qiziquvchanligi, iste'dodi.
- B) Bilimi, odobi, musiqani tushunishi
- C) Topqirligi, kuchliligi, samimiyligi
- D) Ziyrakligi, topqirligi, tadbirkorligi

42. Xalq musiqa

pedagogikasiga qanday ta'rif beriladi?

- A) Nafosat tarbiyasining ajralmas qismi bo'lib, musiqiy pedagogikaning qonuniyatlari yigindisi
- B) Matematik fan bo'lib, muayyan o'lchov, surat, vaznlardan iborat musiqiy ta'limotlar yig'indisi
- C) Umumiy pedagogikaning uzviy ajralmas qismi bo'lib, xalqni musiqiy-ma'rifiy, pedagogik xususiyatlarning yig'indisi
- D) Donishmandlarning musiqa tarbiyasi haqidagi ta'limotlar yig'indisi

43. Qo'shiq, lapar va dostonlar musiqaning qaysi janriga xos.

- A) O'zbek xalq og'zaki ijodi
- B) An'anaviy musiqa ijrochiligi
- C) Folklor yo'nalishidagi musiqa ijodiyoti
- D) Xalq og'zaki va yozma ijodiyoti

44. Jamoa bo'lib kuylash nima uchun zarur?

- A) O'quvchilarda musiqa savodxonligini rivojlantirish uchun
- B) O'quvchilarning musiqiy qobiliyatlari hamda ijrochilik malakalarini rivojlantirish uchun
- C) Ovozni tarbiyalash uchun
- D) Hordiq chiqarish uchun

45. Bolalar ovozidagi o'zgarish musiqiy tilda nima deyiladi?

- A) Rasta.
- B) Soprano.
- C) Mutatsiya.
- D) Klavir.

46. Jamoa bo'lib kuylash malakalari

- A) Ovozni sozlash, birgalikda kuylash, aytim mashqlari
- B) Kuylashdagi holat, ovoz hosil qilish, soz, talaffuz, ansambl
- C) Kuylashda bir- birini eshitish, unli bo'g'inlarni to'g'ri talaffuz etish, jo'rlikda kuylash
- D) Qo'shiq mualliflarini bilish, birga boshlash va tugatish, avj qismlarini sof, toza kuylay olish

47. Lapar qanday ijro etiladi?

- A) Raqs bilan ko'pincha ikki kishi tomonidan diolog shaklida

- B) Musiqa ohangi joʻrligida ommaviy aytim shaklida
C) Joʻrsiz ikki va undan ortiq ijrochilar birgalikda ijro
D) Yakka tarzda, kuy joʻrligida soz biln ijro etiladi

48. Diapazon nima?

- A) Tembr
B) Tovush kuchi
C) Tovush balandligi.
D) Tovush hajmi..

49. Oʻquvchilar diqqatini jamlash va asar haqida oʻqituvchining “kirish soʻzi” musiqiy faoliyatning qaysi turida qoʻllaniladi?

- A) qoʻshiq kuylash
B) musiqa tinglash
C) musiqa savodi
D) musiqa ijodkorligi

50. “Surxandaryo - Qashqadaryo” musiqa uslubi haqidagi tushuncha nechanchi sinfda oʻtiladi?

- A) 6-sinfda
B) 4-sinfda
C) 7-sinfda
D) 5-sinfda

51. Shashmaqomning Nasr (ashula) boʻlimi birinchi guruh aytilmlari qanday nomlanadi?

- A) Saraxbor, Talqincha Nasr, Ufor
B) Saroxbor, Talqincha, Kashqircha, Nasr
C) Ufor, Talqincha, Savt, Saraxbor
D) Nasr, Savt, Talqincha

52. Shashmaqomning Nasr (ashula) boʻlimi ikkinchi guruh aytilmlari qanday nomlanadi?

- A) Nasr, Moʻgʻulcha, Talqin, Saroxbor, Ufor
B) Savt, Moʻgʻulcha, Talqincha, Kashqarcha, Soqinoma, Ufor
C) Savt, Moʻgʻulcha, Saraxbor, Nasr, Ufor, Talqincha
D) Saraxbor, Ufor, Talqin

53. Buxoro “Shashmaqomi” ning taniqli va mashhur ijrochilari kimlar?

- A) Ota Jalol Nosir, Ota Gʻiyos Abdugʻani, Domla Halim Ibodov, Levi Boboxonov
B) Komil Xorazmiy, Matyoqub Xarritov, Xojixon Boltaev, Abduqodir Ismatov
C) Matyoqub Xarritov, Matniyoz Yusupov, Abduqodir Ismatov, Muhiddin Najmiddinov
D) Domlo Halim Ibodov, Komiljon Otaniyozov, Tavakkal Qodirov

54. Musiqa haqida mulohazalar bildirgan Sharq allomalari?

- A) Farobiy, Firdavsiy, A. Jomiy
B) Aristotel, Farobiy, M.Udiy
C) Beruniy, Jomiy, Chustiy
D) Farobiy, Ibn Sino, A. Navoiy

55. Besh jildlik “Oʻzbek xalq musiqasi” hamda olti jildlik “Shashmaqom” toʻplamlari muallifi kim?

- A) Toʻxtasin Jalilov
B) Yunus Rajabiy

C) Faxriddin Sodiqov

D) Muxtor Ashrafiy

56. Xorazm maqomlari qanday nomlanadi?

A) Rost, Buzruk, Navo, Dugoh, Segoh, Iroq

B) Buzruk, Rost, Iroq, Dugoh, Segoh, Navo

C) Navo, Dugoh, Segoh, Iroq

D) Dugoh, Segoh, Buzruk, Iroq

57. "Sharq taronalari" festivali madhiyasining mualliflari?

A) H. Muhammad sheri,

A. Mansurov musiqasi

B) P. Mo'min sheri H. Rahimov musiqasi

C) U. Azim sheri

D. Omonullayeva musiqasi

D) A. Po'lat she'ri, R. Abdullayev musiqasi

58. Turk maqomlarining tarkibiy qismlari?

A) Shur, Mohir, Segoh, Chorgoh, Rost, Panjgoh

B) Rost, Dugoh, Segoh, Iroq, Navo, Buzruk

C) Taqsim, Kor, Basta, Og'ir samoiy, Sharqiylar, Uyruq samoiylar, Soz samoiysi

D) Segoh, Iroq, Dugoh, Kor, Rost

59. Turkman mumtoz musiqasining asosiy janrlari?

A) She'riyat, katta ashula, lirik qo'shiqlar

B) Dostonlar, yallalar, katta ashulalar, qo'shiqlar

C) Dostonlar, maqomlar, mumtoz qo'shiqlar, lirik aytimlar

D) Dostonlar, badiiy adabiyot namunalariga asoslangan ashulalar

60. Eron kasbiy musiqasining asosiy janri?

A) Dastgoh

B) Maqom

C) Mug'om

D) Mugam

61. Ashula nima?

A) Bu badiiy so'z va kuy uyg'unligida bastalangan asar

B) Bu qo'shiqqa nisbatan rivojlangan, shakl jihatidan kattaroq bo'lgan avjli asar

C) Bu kuplet va naqorat shaklida tuzilgan musiqiy asar

D) Musiqaga solingan she'r matni

62. "Shashmaqom" qachon va qaerda shakllangan?

A) XVIII asrda Toshkentda

B) XVII asrda Xorazmda

C) XVIII asrda Buxoroda

D) XIX asrda Farg'onada

63. "Shashmaqom" tarkibida yirik shakldagi kuy va ashulalar soni qancha?

A) 150 dan ortiq

B) 310 dan ortiq

C) 200 dan ortiq

D) 250 dan ortiq

64. "Katta ashula" qaysi viloyat mahalliy ijrochilik uslubiga xos vokal janri?

A) Qashqadaryo

- B) Buxoro
- C) Xorazm
- D) Farg‘ona

65. Xorazm maqomlari qachon va kim tomonidan notaga olingan?

- A) XIX asrda “Xorazm tanbur chizig‘i” asosida
- B) XIX asrda Viktor Uspenskiy tomonidan
- C) XX asrda Abdurauf Fitrat tomonidan
- D) XVIII asrda Xorazm tanbur chizig‘i asosida

66. Mumtoz musiqa nima?

- A) Xalq ijodi va profesional yo‘nalishdagi yaratilgan asar
- B) Xalq ijodiyotining professional yo‘nalishga xos bo‘lgan eng sara musiqiy namunalari
- C) Professional musiqa janri eng sara namunalari
- D) Xalq ijodi va an‘anaviy musiqasi

67. Qadimdan mumtoz musiqa yoshlarga qanday urgatilgan?

- A) Milliy sozlarni o‘rgatish orqali
- B) Nota yozuvi orqali
- C) “Ustoz-shogird” an‘anasi orqali
- D) Og‘zaki o‘rgatish orqali

68. Milliylik ohangi bilan sug‘orilgan o‘zbek operasi qaysi?

- A) “Layli va Majnun”
- B) “Maysaraning ishi”

C) “Zulmatdan ziyo”

D) “Dilorom”

69. Nota yozuvlari qanday yozuv?

- A) rus yozuvi
- B) butun dunyoda bir xil yozuv
- C) eski yozuv
- D) arabcha yozuv

70. O‘quvchilarda musiqa madaniyatining poydevori qachon shakllanadi?

- A) Boshlang‘ich (1-4) sinflarda
- B) 5-7 –sinflarda
- C) 7-9 sinflarda
- D) “Bolalar musiqa va san‘at maktab”larida

71. Qo‘shiq, lapar va dostonlar musiqaning qaysi janriga xos

- A) Xalq og‘zaki va yozma ijodiyoti
- B) An‘anaviy musiqa ijrochiligi
- C) Folklor yo‘nalishidagi musiqa ijodiyoti
- D) O‘zbek xalq og‘zaki ijodi

72. Bolalar ovozi musiqiy tilda qanday nomlanadi

- A) Bas
- B) Tenor
- C) Diskant
- D) Bariton.

73. Diskant bolalarning qanday ovozi

- A) Yuqori ovozi.
- B) Pastki ovozi
- C) Kichik ovozi
- D) O‘rta ovozi

74. 2-sinf “Musiqqa”

darsligining mualliflari kim?

- A) Norxo‘jayev N., Mansurov A.
- B) Ibrohimov O.
- C) Norxo‘jayev N., G‘aniyeva G.
- D) Ibrohimov O, Mansurov A.

75. Musiqqa tinglash faoliyati necha bosqichda amalga oshiriladi?

- A) 3 bosqichda
- B) 4 bosqichda
- C) 5 bosqichda
- D) 2 bosqichda

76. 4-sinf “Musiqqa”

darsligining mualliflari kim?

- A) O.Ibroximov va boshqalar
- B) X. Nurmatov
- C) A. Mansurov
- D) S. Jalilov

77. O‘zbek xalqi musiqqa merosida mahalliy (lokal) uslublari nechta?

- A) 3 ta
- B) 5 ta
- C) 6 ta
- D) 4 ta

78. O‘zbek musiqqa merosining ikki qatlami qanday nomlanadi?

- A) klassik va zamonaviy musiqqa
- B) xalq musiqasi va kasbiy musiqqa
- C) klassik va xalq musiqasi
- D) Yalla va mumtoz

79. 5-sinf “Musiqqa”

darsligining mualliflari kim?

- A) Mansurov A. va boshqalar

- B) Begmatov S. va boshqalar
- C) Mansurov A. va boshqalar
- D) Ibrohimov V. va boshqalar

80. O‘zbekistonda maqomlarning qanday turlari mavjud?

- A) Farg‘ona maqomi, Samarqand maqomi, Toshkent maqomi
- B) Buxoro shashmaqomi, Toshkent maqomi, Xorazm maqomi
- C) Buxoro Shashmaqomi, Xorazm maqomlari, Farg‘ona va Toshkent maqom yo‘llari
- D) Toshkent maqomi, Samarqand maqomi

81. “Shashmaqom” bo‘limlarining nomlari?

- A) Nazm va Navo
- B) Mushkulot va Nasr
- C) Nazm va Nasr
- D) Saraxbor, Iroq

82. “Mushkulot” qismi qanday nomlanadi?

- A) Tarje, Navo, Dugoh, Irok, Segoh
- B) Tasnif, Tarje, Gardun, Muxammas, Saqil
- C) Buzruk, Rost, Segoh, Navo, Saqil
- D) Navo, Saqil, Tarje

83. Estoniyada musiqiy tarbiya tizimining asosini tashkil etuvchi omillar?

- A) Dars jarayoni
- B) Sinfidan tashqari musiqiy faoliyat
- C) Turli musiqiy- badiiy tadbirlar

D) Qo‘shiq, musiqa san’ati bayramlari

84. 7-sinf “Musiqa”

darsligining mualliflari kim?

- A) Ibrohimov O., Sadirov J.
- B) Nurmatov H., Norxo‘jaev N.
- C) Ibroximov O. , Nurmatov H.
- D) Mansurov A., Ibrohimov O.

85. Gollandiyada musiqa tarbiyasi tizimi muallifi kim?

- A) Karl Orf
- B) Per van Xauve
- C) Zoltan Koday
- D) Dmitriy Kabalevskiy

86. Xalq qo‘shiqlari, lapar, yalla san’ati to‘g‘risida ma’lumotlar nechanchi sinf darsligiga kiritilgan?

- A) 2-sinf
- B) 4-sinf
- C) 4-sinf
- D) 6-sinf

87. “Farg‘ona-Toshkent” mumtoz musiqasi, katta ashula to‘g‘risidagi ma’lumot nechanchi sinf darsligiga kiritilgan?

- A) 6-sinf
- B) 3-sinf
- C) 5-sinf
- D) 6-sinf

88. O‘quvchilar musiqani badiiy idrok etishlarida hikoya, suhbat va tushuntirish ishlari qaysi metodlar orqali amalga oshiriladi?

- A) Musiqa o‘qitishning og‘zaki metodlari

B) O‘yin metodlari.

C) Taqqoslash metodlari

D) Ko‘rgazmali o‘qitish metodlari.

89. “Musiqa bilan o‘yinlar” musiqiy tarbiya metodi muallifi?

- A) Per van Xauve
- B) Zoltan Koday
- C) Karl Orf
- D) Boris Trichkov

90. Davlat ta’lim standartlari o‘quvchilar bilimiga qo‘yiladigan qanday darajani belgilaydi?

- A) Eng past darajani
- B) O‘rtacha darajani
- C) Eng yuqori darajani
- D) Eng quyi darajani

91. Vengriyada musiqa ta’limi qanday tizimga asoslanadi?

- A) Per van Xauve musiqa tarbiya tizimi
- B) Emil Jak-Dalkrozning musiqiy- ritmik tarbiya tizimi
- C) Karl Orfning musiqa tarbiya tizimi
- D) Zoltan Kodayning musiqa tarbiya tizimi

92. Zoltan Kodayning musiqa ta’limi metodikasi nimaga asoslanadi?

- A) Musiqani chuqur o‘rganish, dirijorlik qoidalariga rioya qilish, musiqa tinglash
- B) Relyativ (nisbiy) solmizatsiya, qo‘l harakatlariga, ko‘rsatmalar, xor bo‘lib kuylashga

C) Xor bo‘lib kuylash, musiqa tarixi, sol’fedjo elementlarini qo‘llash

D) Musiqani o‘rganishda san’atlar aro bog‘liqlikni ta’minlash

93. Vengreyada boshlang‘ich sinflarda musiqa darsini kim o‘tadi?

A) Barcha fanlardan bilim berayotgan o‘qituvchi

B) Mutaxassis o‘qituvchi

C) Kompozitor, ijrochi

D) Dirijor

94. Zoltan Koday tizimi jahonning aksariyat mamlakatlarda keng miqyosda ommalashib ketganligining boisi nimada?

A) Barchaga tushunarli va qiziqarli ekanligi

B) Oddiy tez o‘zlashtirilishi

C) Turli milliy-madaniy an’analarga muqim ravishda moslanib borishi

D) Zamonaviyligi

95. Vengriyada yuqori sinf musiqa o‘qituvchilari tayyorlaydigan o‘quv yurtida o‘qish muddati necha yil va qo‘shimcha qaysi mutaxassislik tayyorlanadi?

A) 4 yillik oliy o‘quv yurtlari (musiqa va tarix, musiqa va til va b.)

B) 5 yillik universitet (musiqa va tasviriy san’at, musiqa va badiiy mehnat)

C) 5 yillik oliy o‘quv yurti (musiqa va jismoniy tarbiya, musiqa va matematika)

D) 4 yillik universitet (musiqa va amaliy san’at, falsafa)

96. Emil Jak Dalkroz metodi qanday nomlanadi?

A) Musiqali obraz

B) Musiqali harakat

C) Musiqali o‘yin

D) Musiqali ritmika

97. Emil Jak Dalkroz musiqiy tarbiya tizimi mazmun-mohiyati?

A) Musiqiy pedagogik tizim bo‘lib, unda jamoaviy aytim faoliyati orqali hamjihatlik tuyg‘ulari shakllantiriladi

B) Musiqiy pedagogik tizim bo‘lib, unda har bir musiqiy tushuncha tana qismlari harakati orqali o‘tkaziladi va tajribaga ega bo‘ladi

C) Musiqiy pedagogik tizim bo‘lib, unda musiqa asarlarini tinglash orqali o‘quvchilar musiqa idroki rivojlantiriladi

D) Musiqiy pedagogik tizim bo‘lib, musiqiy savodxonlik vositasida o‘quvchilar musiqiy dunyoqarashi rivojlantiriladi

98. Nemis kompozitori va pedagogi Karl Orf tomonidan yaratilgan metod nimani anglatadi?

A) “Shulverk” metodi – harakatda ta’lim olish

- B) “Stolbitsa” metodi – musiqa savodi vositasida ta’lim olish
 C) “Musiqani tinglaymiz” metodi – musiqa tinglash vositasida ta’lim olish
 D) “Musiqqa bilan o‘yinlar” metodi – o‘yinlar vositasida ta’lim olish

99. Bolgariyada notaga qarab kuylash jarayoniga o‘tish kimning metodikasi asosida amalga oshiriladi?

- A) Emil Jak Dalkroz

- B) Karl Orf
 C) Boris Trichkov
 D) Per van Xauve

100. Bolgariyada boshlang‘ich maktabda musiqa darslarini kim olib boradi?

- A) Magistrlar
 B) Maxsus musiqa fani o‘qituvchilari
 C) San’at fanlari o‘qituvchilari
 D) Barcha o‘quv fanlaridan mashg‘ulot olib boradigan pedagog

TEST TOPSHIRIQLARINING JAVOBLARI

№	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
0		A	A	B	D	C	A	B	A	D
1	C	B	D	A	B	D	C	B	C	A
2	B	C	A	D	B	C	A	C	B	A
3	D	C	B	A	D	C	B	A	A	B
4	B	A	C	A	B	C	B	A	D	B
5	C	A	B	A	D	B	A	C	C	D
6	A	B	C	D	D	A	B	C	B	B
7	A	D	C	A	C	B	A	D	B	A
8	C	B	B	D	A	C	B	A	A	C
9	B	D	B	A	C	A	D	B	A	C
10	D									

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” gi Farmoni.// O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. - T., 2017.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 17 noyabrdagi “O‘zbekiston milliy maqom san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ - 3391-sonli qarori // Xalq so‘zi//. 2017. - 18 noyabr.
3. Prezident Shavkat Mirziyoyevning “Xalqaro maqom san’ati anjumani” ning ochilish marosimidagi nutqi”. // Xalq so‘zi”. 2018 y. - 7 sentabr.
4. Mirziyoyev Sh. Erkin va farovon demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. - T., O‘zbekiston. 2016. – B.14.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi “Umumiy o‘rta va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limining davlat ta’lim standartlarini tasdiqlash to‘g‘risida” gi 187-sonli Qarori.
6. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. O‘RQ-637-son. 2020-yil 23-sentabr. <https://lex.uz/>
7. Amanullayev D. Maktabda musiqa tarbiyasi metodikasidan leksiyalar majmui (kursi) . - T., 1990.
8. Amanullayev D. Nota bilan kuylaymiz. -T, 1977.
9. Апраксина О.А. Методика музыкального воспитания в школе. - М., 1989.
10. Абдулин А.Б., Кабалевский Д. Б. Теория и практика музыкального обучения в общеобразовательной школе.- М.,1983.
11. Abu Nasr Forobiy. She’r san’ati. T., 1979. –B.11
12. Akbarov. II. “Muzika lug‘ati”. T., G‘.G‘ulom nashriyoti 1987. – B. 209-210.
13. Bo‘lajak musiqa o‘qituvchisining pedagogik mahorati asoslari (maxsus seminar dasturi. Tuz. T.V.Shevchenko) -T., 1986.
14. Begmatov S. Musiqa. Darslik. 6-sinf. –T., 2017.
15. Дмитриева Л.Г., Черноиваненко Н.М. Методика музыкального воспитания в школе. - М.,1989.
16. Hasanov A. Musiqa va tarbiya. -T., 1993.

17. Hasanov A.Sh. Maktabda ashula. Umumta'lim maktablarining vokal to'garagi rahbarlari uchun metodik qo'llanma.- T. "O'qituvchi", 1981.
18. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika fanidan izohli lug'at. –T. "Fan va texnologiya", 2009. – B. 188.
19. Hotamov N., Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati.- T., 1983.
20. Ibrohimov O. Musiqa. Darslik. 4 sinf. T., 2020.
21. Ibrohimov O., Sadirov J. Musiqa. Darslik. 7 sinf. 2017.
22. Ishmuhamedov R. Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar (ta'lim tizimi xodimlari, metodistlar, o'qituvchilar, tarbiyachi va murabbiylar uchun o'quv qo'llanma) . – T. "Nihol" 2013. -B 233.
23. Matyoqubov O. Og'zaki an'anadagi professional musiqa asoslariga kirish. -T., "O'qituvchi", 1983.
24. Mansurov A., Karimova D. Musiqa. 5-sinf. Darslik. T.,2001.
25. Musiqa madaniyati fani o'quv dasturi (1-7-sinf). T., 2017. – B. 41.
26. Musiqa o'qitish metodikasi (Fan dasturi). T., 2020.
27. Mustafoyev B. Musiqa madaniyati ta'limi islohotlari. "Yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda madaniyat va san'atning o'rnini mavzusidagi Respublika ilmiy-nazariy anjuman materiallari to'plami. Buxoro, 2017. 15 noyabr,- B. 223-225.
28. Mustafoyev B. The role of ethical-aesthetic ideal in self-improvement of senior preschool children. XLVII international scientific and practical conference european research: innovation in science, education and technology. (london, uk 06 december 2018. p 109-112)
29. Mustafoyev. B. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida musiqa . Buxoro – 2013. 3 b.t.
30. Mustafoyev B. Некоторые вопросы развития профессиональных навыков учителя музыкальной культуры ACADEMY научно-методический журнал издательство- "Проблемы науки". 1 11 (62), 2020 Российский импакт-фактор: стр. 47-50.
31. Norxo'jayev N., G'aniyeva G. Musiqa. Darslik. 1-sinf.- T., 2021.
32. Nurmatov H., Norxo'jayev N. Musiqa. Darslik. 2-sinf. –T., 2018.
33. "Oliy ta'limda musiqa ta'limi fanlarini o'qitish metodikasi" moduli bo'yicha o'quv-uslubiy majmua. Tuzuvchi - D. A. Karimova. - T., 2018.

34. Qodirov R.G. Boshlang'ich maktabda ko'p ovozli kuylash. - T., 1997.
35. Qayumov A. "Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino. Toshkent. 1987. B.29.
36. Rasulov O'. An'anaviy xonandalik o'qitish metodikasi. O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti. – T., 2006 yil. - B.22.
37. Сизикова С. Хоровое пение в начальных классах (методическое пособие) Dushanbe, 1988.
38. Soirova D. Musiqa o'qitish nazariyasi va metodikasi. O'quv metodik qo'llanma. – T., 2009.
39. Тельчарова Р.А. Уроки музыкальной культуры. - М., 1991.
40. Toshmatov U., Ismatova N., Omonova M. "O'zbek xalq qo'shiqchiligi" (o'qituvchilar uchun uslubiy qo'llanma). - T., 2015. – B. 33.
41. To'rayev F. Musiqaga muhabbat. "Boshlang'ich ta'lim" jurnali. - T., 1996 y. 3-son. – B. 32.
42. Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturi. Musiqa madaniyati. T., 2021.
43. Umumiy o'rta ta'limning milliy o'quv dasturini amaliyotga joriy etish. O'quv-seminar materiallari. – T., 2021 yil. 28-30 iyun.
44. Xo'jayeva M. Umumta'lim maktablarida musiqa o'qitish metodikasi. 2-nashri. O'quv qo'llanma - T., 2008.
45. O'zbekiston Respublikasi umumta'lim maktablarida musiqa ta'lim-tarbiyasi Konsepsiyasi. //Ma'rifat. 1992, 25-noyabr.
46. O'zb. S. Ensiklopediyasi, T. 1976, 7-tom. – B. 171.
47. O'zbek musiqasi tarixi. Tuzuvchi T.E.Solomova. - T., 1981.
48. O'zbek tilining izohli lug'ati. 2-jild.-T., "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi". Davlat ilmiy nashriyoti. 2006. – B. 396
49. G'oziyev E. Psixologiya . Yosh davrlari psixologiyasi. -T., "O'qituvchi". 1994.
50. G'ulomov A.K. O'qitish prinsiplari va metodlari. - T., 1992.

MUNDARIJA

KIRISH	3
1-mavzu. Musiqa o‘qitish metodikasi kursi	9
1.1. Maktabda musiqa metodikasi fanining ahamiyati va mohiyati ..	9
1.2. Musiqa o‘qitish metodikasining boshqa fanlar bilan o‘zaro bogliqligi	11
1.3. Musiqa o‘qitish metodikasi mazmuni va fanning oldiga qo‘yilgan maqsad va vazifalar	13
2- Mavzu. Shaxsni shakllantirishda musiqaning roli	17
2.1 Shaxsni shakllantirishda musiqaning roli va xususiyatlari Musiqa san’atining tarbiyaviy ahamiyati. Estetik tarbiya.....	17
2.2. Yosh avlodni tarbiyalashda musiqaning roli.....	21
3-mavzu. Musiqiy ta’limning maqsad, vazifalari va mazmuni	23
3. 1. Musiqiy ta’limning maqsad, vazifalari va mazmuni.....	23
3.2. Musiqiy ta’limning ijodiy faoliyatlari, shakllari va turlari	25
3.3. Musiqa madaniyati darsining xususiyatlari va musiqa o‘quv xonasi	28
3.4. Musiqa o‘qitish texnologiyalari	34
4-mavzu. Umumiy musiqiy ta’limning tamoyillari.....	42
4.1. Musiqa darslarida umumdidaktik prinsiplar.	42
4.2. Ilmiylik va tizimlilik	44
4. 3. Ko‘rsatmalilik tamoyili	46
4.4. Bilim va malakalarining mustahkamligi	47
4.5. Musiqa materialining o‘quvchilar bilimi va malakalariga mosligi.....	47
4.6. Musiqa darslarida bilim va malakalarning mustahkamligi	48
4.7. Emotsionallik va onglilikning birligi, musiqa obrazi hamda intonatsiya birligi prinsiplari.....	49
5- mavzu. Umumiy musiqiy ta’limning interfaol uslublari	51
5.1. Musiqiy ta’lim va tarbiyaning asosiy metodlari va uslublari....	51
5.2. Musiqa madaniyati darslarida metodlarni amalga oshirish yo‘llari.....	53
6 - mavzu. Musiqa idroki va tinglash madaniyatini shakllantirish texnologiya va uslublari	60
6.1. Musiqa tinglash madaniyati va qobiliyatlarini shakllantirish texnologiya va uslublari	60
6.2. Musiqa asarini tinglashni tashkil etish texnologiyasi	64

7- mavzu. Vokal- xor ijrochiligi madaniyati asoslarini shakllantirish.....	66
7.1.Vokal-xor ijrochiligi faoliyatining xarakteristikasi	66
7.2. Bolalar ovozi va uni rivojlantirish bosqichlari.....	68
8- mavzu. Musiqiy- ritmik faoliyatni shakllantirish.....	71
8.1. Musiqiy-ritmik faoliyat xarakteristikasi va vazifalari.....	71
8. 2. Musiqiy - ritmik faoliyatni shakllantirish metodikasi.....	74
9- mavzu. Bolalar cholg‘u asboblarida jo‘r bo‘lish faoliyatini shakllantirish.....	76
9.1. Bolalar cholg‘u asboblarida jo‘r bo‘lish faoliyati xarakteristikasi va vazifalari.....	76
9.2. Darsda bolalar cholg‘u asboblarida ijrochilikka o‘rgatishning musiqiy-tarbiyaviy ahamiyati	77
9.3. Bolalar cholg‘u asbobida jo‘r bo‘lish faoliyatini shakllantirish metodikasi	78
10- mavzu. Birinchi sinfda musiqa o‘qitishning vazifalari va mazmuni	82
10.1. Birinchi sinf o‘quvchilarining musiqiy- pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlari tavsifnomasi	82
10.2. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida musiqa madaniyati fani o‘quv dasturining birinchi sinf bo‘yicha o‘quv soatlari va mavzular rejasi quyidagicha:	85
10.3. Davlat ta’lim standarti (DTS) va o‘quv dasturining mazmuni va talablari.....	87
11-mavzu. Ikkinchi sinfda musiqa o‘qitishning vazifalari va mazmuni	93
11.1. Ikkinchi sinf o‘quvchilarining musiqiy- pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlari tavsifnomasi	93
11.2. Davlat ta’lim standarti (DTS), dasturning mazmuni hamda talablari	95
12- mavzu. Uchinchi sinfda musiqa o‘qitishning vazifalari va mazmuni	101
12.1. Uchinchi sinf o‘quvchilarining musiqiy- pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlari tavsifnomasi	101
12.2. Uchinchi sinfda musiqa o‘qitishning vazifalari va mazmuni va talablari	103
13-mavzu. To‘rtinchi sinfda musiqa o‘qitishning vazifalari va mazmuni	107

13.1. To‘rtinchi sinf o‘quvchilarining musiqiy- pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlari tavsifnomasi	107
13.2. Davlat ta’lim standarti (DTS) va o‘quv dasturining mazmuni hamda talablari	108
14-mavzu. Beshinchi sinfda musiqa o‘qitishning vazifalari va mazmuni	116
14.1. Beshinchi sinf o‘quvchilarining musiqiy- pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlari tavsifnomasi	116
14.2. O‘quv jarayonini tashkil etish xususiyatlari. Musiqiy kuylash va tinglash malakalari darajasi hamda qiziqishlari	118
15-mavzu. Oltinchi sinfda musiqa o‘qitishning vazifalari va mazmuni	127
15.1. Oltinchi sinf o‘quvchilarining musiqiy- pedagogik va psixologik-fiziologik xususiyatlari tavsifnomasi	127
15.2. Davlat ta’lim standarti (DTS) va o‘quv dasturining mazmuni hamda talablari	129
15.3. O‘qituvchining asosiy vazifalari	134
16-mavzu. Yettinchi sinfda musiqa o‘qitishning vazifalari va mazmuni	136
16.1. 7- sinfda musiqa o‘qitishning vazifalari va mazmuni	136
16.2. 7-sinf bitiruvchilariga musiqa madaniyati fani bo‘yicha qo‘yiladigan talablar	141
17-mavzu. Xorijiy mamlakatlarda musiqa ta’limi tizimi	143
17.1. Har bir mamlakatning musiqa tarbiya tizimi g‘oyaviy-siyosiy jihatdan xalqning ijtimoiy tuzumiga xizmat qilishi	143
Test savollari	168
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.....	182

